

Bilge

YAYIM TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

1996 NEVRUZ

BAHAR 8

(Uluslararası
Sermaye...)

VakıfBank Visa, VakıfBank MasterCard EuroCard ya da VakıfBank Business Card,

uluslararası kredi kartıdır. Yurtiçinde ve yurtdışında, dilerseviz - Visa ya da MasterCard

EuroCard logosu taşıyan - yüzlerce ATM'den nakit çekebilir... dilerseviz, dünyanın

200'den fazla ülkesinde

-Visa ya da MasterCard

EuroCard logosu taşıyan - mağaza, market, otel, restoran, akaryakıt istasyonu gibi

işyerlerinde nakit ödeme yapmadan, limitiniz dahilinde alışveriş yapabilirsiniz.

VakıfBank Kredi Kartları... dünyanın her yerinde büyük kolaylık!

VakıfBank
"21. Yüzyıl Bankacılığı"

ISIAH Dergisinden
Alınmıştır

Yönetim Yeri

Atatürk Bulvarı, Nu: 225
06680- Kavaklıdere / ANKARA

Telefonlar

Santral: 468 42 85

Yazı İşleri: 468 42 85 / 106

Abone İşleri: 468 42 85 / 149-154

Belgegeçer (Faks): 426 93 30

Abone Şartları

Yıllığı: 480.000. TL

Öğretmen ve öğrencilere yıllığı: 380.000. TL

Dış ülkeler için yıllığı: 50\$

Posta Çek Numarası: 212938

Bilge

Yayın Tanıtım Tahtılı Eleştiri

3 Ayda Bir Çıkar

NEVRUZ 1996 (BAHAR)-8
ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü

İmran BABA

(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu

Dr. Müjgan CUNBUR

Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Prof. Dr. Sadık TURAL

İdris KARAKUŞ

Hidayet ÖZCAN

Yurtdışı Temsilciliği

Azerbaycan: **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**

Türkmenistan: **Dr. Cebbarmehmet**

GÖKLENOV

Kazan: **Renad MUHAMMEDİN**

Kırım: **Şakir SELİM**

Romanya: **Cenan BOLAT**

Tasarım-Baskı Yücel Ofset Ltd. Şti.
Tel: (0.312) 342 31 11-12 / 341 95 96

Bu Sayıda

1- Sadık TURAL	İnsan, Nevruz, Bilge Üzerine Birkaç Söz.....	3 - 4
2- Ahmet ÖZMEN	Kars Yöresinde Nevruz Bayramı.....	5 - 9
3- Dursun DAĞAŞAN	Yükseköğretimde Ortak Zorunlu Türk Dili Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	10 - 12
4- Edit TASNADI	600 Yıllık Bir Macar Üniversitesine Dair	13 - 15
5- Gül TUNCEL	Türklerde Mezartaşı Geleneğine Kısa Bir Bakış	16 - 18

KİTAPLAR

6- Harun GÜNGÖR	“Şamanizm Turkozy Azıçının Naradov Sibiri”	19 - 24
7- Nezahat ÖZCAN	“ Türk Edebiyatında Tabiat” Üzerine	25 - 26
8- Mehmet Âkif TURAL	Tarih Araştırma ve Yazma Metodu veya Tarihçi Olmaya Hazırlık	27 - 34
9- İsmet EMRE	“Türk Edebiyatında Siyasal Rüyalarda”	35 - 37
10- Meral GÖLGEÇİ	“Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık”	38 - 42
11- Alim YANIK	“Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe”	43 - 46
12- Nevin KORUCUOĞLU	“Edebiyat Dünyası ve Atatürk” Adlı Eser Hakkındaki Görüşlerimiz	47 - 48
13- Hava KURT	“İlhanlılar Tarihi-1”	49 - 50
14- Halit ÇAL	“Şanlıurfa Camileri” İsimli Kitap Hakkında Bir Tenkit.....	51 - 55
15- Ömer ÇAKIR	“Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu”	56 - 59
16- İdris KARAKUŞ	“Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katologları Rehberi”	60 - 61
17- Abdullah KÖK	“Kitab-ı Gûnya”	62 - 63
18- Serap ÜNAL	“Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı”	64 - 67
19- Ogün Atilla BUDAK	“Türkiye’de Sanat- Müzik Alanında Üretenler ve Üretilenler”	68 - 71
20- Mübahat T. KÜYEL	Manon-Maren-Grisebach’ın “Edebiyat Biliminin Yöntemleri” Adlı Kitabının Tanıtılması	72 - 75
21- İ. Çetin DERDİYOK	“Eski Türk Edebiyatı Tarihi”	76 - 78
22- Nâzım H. POLAT	Bir Tenkid-i Bî-insafa Cevap.....	79 - 83

DERS KİTAPLARI

23- Feyyaz SAĞLAM	Batı Trakya Türkleri Edebiyatı’nın Lise Ders Kitabındaki İşlenişi Üzerine Eleştiriler	84 - 89
24- Songül BOYBEYİ	“Liseler İçin Ders Kitabı, Psikoloji: 1-2”	90 - 91

ÇOCUK KİTAPLARI

25- İdris KARAKUŞ	“Anne ve Çocuk”	92 - 94
-------------------	-----------------------	---------

DERGİLER

26- Ebubekir AKKAYMAK	“Hudaferin”	95- 97
27- Yusuf HALAÇOĞLU	“Skylife” Denen Dergi	98- 100
28- Muvaffak DURANLI	“Tyurkologičeskiy Sbornik”	101-104
29- Osman HORATA	“Renkler”	105-108

HABERLER

30- Tayyar AKSOY	Nevruz Bilgi Şöleni’nin İkincisi Kutlanıyor	109
31- Sadi BAYRAM	Milletlerarası X’uncü Türk Sanatları Kongresi Cenevre’de 17-23 Eylül 1995 Tarihleri Arasında Yapıldı.....	109-110

GENEL DİZİN

İnsan, Nevruz, Bilge Üzerine Birkaç Söz

İnsan, önce kendine, daha sonra çevresine karşı, iman, kanaat ve bilgilerini zenginleştirerek gelişim gösterdiğini, sorumluluk alabileceğini göstermeye mecbur olan canlıdır.

Kendisine karşı yalan söyleyen, kendisi aldatan insana hasta derler; biz sağlıklı insanlardan bahsettiğimize göre, kendisiyle barışık, kendisini geliştirebilen ve sorumluluk alarak özüne ve çevresine hesap verebilen insan üzerinde konuşuyoruz.

İnsanın, benliğini sosyalleştirip millî benlikle, kimliğini zenginleştirip millî kimlikle özdeşletirmesi gerekir; millî benlik ve millî kimlik sahibi olan insan, topluluk içinde sorumluluk alarak, hem kendi hayatına, hem de mensup olduğu toplumun maddî ve manevî dünyasına katkıda bulunabilir. Bu katkılar ise, kişiyi mutlu yapar. İnsan, başardıkça maddî ve manevî zenginliği artan; hem kendinin, hem toplumunun yeniden ve zenginleşerek yapılanmasına katkıda bulunmanın şuuruna erişebilen özel bir varlıktır.

İnsanın başarılarını kutlaması, başarılarına ait mutlulukları başkalarıyla paylaşması kadar tabii bir şey olamaz. Doğum, ilk yürüme, okul bitirme, evlenme, iş kurma gibi günlerin özellikle hatırlanıp kutlanması ise, çok yaygın değilse de yaşayan davranışlardır.

Toplumların da bu türden mutluluklarını hatırlayıp; yeni atılımlara yol açmak üzere kutladığı millî, dinî bayramlar ve şenlikler vardır. Türklerin en eski bayramı ise **Nevruz**'dur. Nevruz, millî'nin dinî ile, dinî'nin millî ile eşit olduğu dönemin bayramıdır.

Nevruz, gece ile gündüzün denkleştiği, tabiatın dirilişe, uyanışa geçtiği 21 Mart günü kutlanır. Nevruz, ay yılını esas alan takvime göre, 9 Mart'ta kutlanırdı. "Baba hesabından Mart'ın dokuzu" deyimi ise, güneş takvimine geçtiğimiz yıllardan sonra ortaya çıkmış olmalıdır. Ay takvimi ile güneş takvimi arasında 13 günlük bir zaman farkı vardır; bu eklenince, bayramın 21 Mart'ta kutlandığı anlaşılır.

Nevruz kutlamalarının İslâmiyetle ilgisi yoktur; hâlen Hristiyan Gagauzlar, Yakutlar, Çuvaşlar da bu şenliği yüzlerce yıldır yaşatan Türk boyları olduğuna göre, Nevruz millî bir bayramdır.

Müslüman oluşla beraber, eski bayram âdetlerine-İslâmiyetin içinde yaşatmak üzere-yeni gerekçeler arayan Türkler, bu rasyonalizasyon (aklıleştirme)'da da başarılı oldular.

Nevruz'un asıl anlamı, Tanrı'nın uyuyan tabiatı uyandırması, milletin de bu dirilişe paralel olarak, tabiata yeniden hükmetmek üzere atılımda bulunma inancına ve çabasına ulaşmasının hatırlatılmasıdır. Bu hatırlatma mitolojik unsurlarla süslenmiş, destanların, efsanelerin içine yerleşmiştir.

Ergen (mek) fiili Türkçe'de, tohumlamak, neslin devamını sağlayacak yetenek sahibi olmak anlamına gelir; ergen kişi, ergenlik çağına ulaşandır. Ergen, çocuk da değildir, yetişkin de; ergen, bir yeteneğin kazanılmasının açık işaretlerinin ortaya çıktığı kişidir. Buna, ilk gençlik de denilir.

Ergenen-kün/ergen-en-gün ise, dirilişin, çoğalışın, başkalarının kabul edebileceği bir büyümenin temellerinin atıldığı gündür.

Ergenen-kün, ilk yazın ilk günü, Türk takviminin başlangıcıdır. İslâmiyet-

**Prof. Dr.
Sadık TURAL**

Atatürk Kültür Merkezi
Başkanı

ten sonra, Âdem'in yaratılması veya Hz. Ali'nin doğumu, yahut, Hz. Ali ile Hz. Fatima'nın evlenmesi veyahut Hz. Nuh'un gemisinin karaya erişmesi olarak Nevruz'u yeniden anlamlandıran Türk toplulukları, İslâmiyetten önce ise bu kutlamayı, millî diriliş, devlet kurma günü, tabiatın emeğinin karşılığı, isteme şenliği olarak anlamlandırıyor. Ergenekon destanı bu anlamlandırmanın tarihî, sosyolojik, filolojik ve edebî bir örneğidir.

Toplumların inanışlarını sembolleştiren kabuller ve davranışlar vardır. Bozkurt, Türk mitolojisine göre hürriyetin, bağımsızlığın, ateş ise demire hükmetmenin göstergesidir. Ergenekon destanında kurt, ateş ve insan yan yana gelerek, uyanmış bir tabiata hâkim olmanın temelini atarlar.

Kardelen (Navruz, Sultan Navruz çiçeği) **boyalık otu** denilen kök boya elde etmekte kullanılan bitkinin aranıp kazılarak yumurta boyamak üzere getirildiği Nevruz'dan önceki, son çarşamba günü ateşlerin yakıldığı (üzerinden atlanarak hastalıkların gideceğine inanmak eski Türk diniyle alâkalıdır), üzerlik denilen tohumlu bitkinin yakılarak dumanıyla evlerin tütsülendiği, son çarşambanın ertesinde, güzel elbiseler giyilip, iyi sözler edildiği, perşembe sabahı kabir ve komşu, akraba ziyaretleri ile kutlamaların, devam edip tamamlandığı bir millî bayramdır.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde -Konya, Maraş, Tunceli, Gaziantep, Kırıkkale, Çorum, Kars-sistem-siz de olsa yaptığımız görüşmelerde, kutlama sebebini çeşitli olaylara bağlamadaki farklılıklar bir kenara, şu ortak duyuş ve düşünüşle anlamlandırıldığı sonucuna ulaştık:

Nevruz (ergen-kün), uyanan tabiatla özdeşleşmek üzere, hem atalarının hem birbirlerinin gönülünü almak yolu ile millî benliğin ve millî kimliğin dirilişinin şuurunda olduğunu göstermek, mutluluğu başkalarıyla paylaşmaktır.

Bu gün Türk topluluklarında ve bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde- özellikle bağımsızlıktan sonra hem dinî, hem millî bayram olarak resmen-kutlanan Nevruz, diriliş ve bahara eriş bayramıdır. Kutlama şekilleri az çok farklılıklar göstermektedir.

Türkler Anadolu'ya bir defada aynı yollardan

gelmedikleri gibi aynı yerlerden de kalkıp göç etmediler. Batı Hunlarından başlayan, günümüz de devam eden bu göçler sırasında Ata yurtlarındaki gelenek ve göreneklerimizi de taşıdık; ancak Türk boylarındaki çeşitlilik, farklı coğrafyayı mesken tutmaları gibi sebepler kutlamaları da hem anlamı hem davranış kalıpları açısından farklılaştırdı.

Gerek Selçuklu, gerek Osmanlı Devleti zamanında Sultan Nevruz bir millî bayram olarak kutlandı. 9 Mart (21 Mart)'a tekabül eden gün, şairler, Bahariye/Nevruziye adlı medhiyelerini, hekim başı çeşitli baharatlardan hazırlanan nevruziye adlı macunu sultana sunuyorlar ve "Nevruz bahşişi" alıyorlardı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte, kutlamalar da resmî nitelikli olmaktan çıkıp "Mesir şenliği", "kıra çıkma", "arı bırakma", "sinsin oynama", hâline dönüşmüş. "Yıl yenilendi" bayramının Anadolu'da ve diğer Türk yurtlarında nasıl yaşatıldığıyla ilgili bilgileri Atatürk Kültür Merkezi tarafından yayımlanan **Nevruz** (Ankara, 1995) kitapta yer almıştır.

Bilge, üç ayda bir yayımlanan, basılı eserlerin çok küçük de olsa bir kısmının tanıtım, tahlil ve eleştirisinin yapıldığı bir dergi. Bilge tavırlı okuyucular ile çoğunluğu genç araştırmacılar bilgece bir duyarlılıkla derginin devamı için bizi zorladılar; bilim kuruluşları – yerli, yabancı – Bilge'yi ciddî şekilde takip ediyorlar. Bu dergiyi reklâmlarla yaşatarak sekizinci sayıya ulaştırmanın, yeni bir Nevruz bayramını ve Nevruz bilgi şölenini idrak etmenin mutluluğu içinde şu ifadelerde birleşmeden yana olmak arzusu ile diyoruz ki:

Bayrama, hatırlama ve hatırlanma, kaynaşma ve bütünleşme, arınma ve dirilme, Tanrı'dan güzel dilekler dileyip birlikte mutlu olma günleridir; Nevruz, eski Türk dininden kalmış olsa da, dirilişin, hür ve bağımsız bir şekilde bütünleşerek bir arada yaşamanın göstergelendiği millî bir bayramdır.

Ergenen-kün (Sultan Navruz) bayramını, fitne ve fesat karıştırılmasına imkân ve izin verilmeden herkesin kutlaması dileğiyle.

Nevruz bayramınız kutlu olsun.

Kars Yöresinde Nevruz Bayramı

İnsan sosyal bir varlıktır. Doğduğu andan itibaren bir sosyal çevre içerisinde yer alır. Bireyin içinde yer aldığı bu sosyal çevre, onu bir çok yönü ile etkiler. Bu etkileşim sonucunda insan, içinde yaşadığı toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi değerler ile örf ve âdetleri öğrenerek, bunları davranışlarında özümseme yoluna gider. Bu özümseme süreci bireyin toplumsal kültürle bütünleşmesine yol açar.

Toplumlar statik değildir, devamlı bir dinamizm gösterirler. Toplumda meydana gelen değişimler ve gelişmeler kültürel öğeleri de belli ölçülerde etkiler. Bu değişimlerle bazı kültürel öğeler tamamen ortadan kalkarken bazıları ya hiç etkilenmez ya da ufak tefek değişikliklerle devamlılığını sürdürürler.

Buna en güzel örnek Türk Kültürünün bir yönünü teşkil eden Nevruz geleneğidir. Türk toplumu tarihinde önemli ve köklü değişikliklere sahne olmasına karşın, Türk Kültürünün bir parçası olan Nevruz yüzyıllardan beri nesilden nesile intikal etmek suretiyle günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Türk Dünyasının uzun yıllardan beri birbirleriyle olan iletişimlerinin yok denecek kadar az olmasına karşın Nevruz'un mahallî motiflerle de zenginleştirilerek bütün Türk Coğrafyasında bir bayram olarak kutlanması sosyolojik bakımdan dikkate değer bir olaydır.

Nevruz çok eski dönemlerden bugüne süregelen bir bayramdır. Günümüze kadar yer yüzünde pek çok halkın geleneksel bayramı olan Nevruzun ne zamandan beri kutlanageldiğini tam anlamıyla ifade etmek zordur.¹

Eski Türkler ile İranlıların Yılbaşı olarak kabul ettikleri gün, Farsca bir kelime olan Nevruz terimiyle ifade olunmaktadır. Ancak kelime anlamı bakımından Yeni Gün demektir.

Fakat Nevruz hakkında Türklerde görülen rivayetlerin en önemlisi bu günün bir kurtuluş günü olarak kabul edilmesidir.²

“Dört mevsimin birincisi olan İlkbaharın başlangıcı doğanın uyandığı gündür. Herşey yeni doğar, her şey yeni başlar, herşey taptazedir.”³

Mehmet Emin Resulzade'ye göre, “kameri takvime tabi, Kurban ve Ramazan bayramları kışa, bazen bahara, bazen yaza, bazen de güze rastlar. Hal-

Ahmet ÖZMEN
Kafkas Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fak. Eğt. Bil. Böl. Arş. Gör.

buki Nevruz Bayramı sabit bir tarihe tes'it olunmaktadır.⁴ Bu sabit tarih ise 21 Marttır.

21 Mart gününün özelliği ise gece ile gündüzün eşit olmasıdır.

Nevruz Türklerin İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra ise İslami birtakım atıflarla da zenginleştirilerek Türk Kültür coğrafyasındaki yerini devam ettirmiştir.

Türk Dünyasında önemli bir yeri olan Nevruz günü Sovyetler Birliği'nin çözülmesini takiben bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile Özerk Türk topluluklarında eski hüviyetini kazanarak 1990 yılından itibaren resmî tatilli Milli Bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.⁵

1995 yılı 21 Mart Nevruz Bayramı Anadolu dışındaki Türk coğrafyasında olduğu gibi Anadolumuzda da Büyük törenlerle kutlanmıştır.

Kars vilayeti ile sınır komşusu olan ve Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı İğdir yöresinde 21 Mart 1995 günü idrak edilen Nevruz Bayramı diğer Türk Cumhuriyetlerinden katılımcıların da iştirakiyle birlikte büyük bir coşku içerisinde kutlanmıştır.

Yine aynı tarihlerde Kars Belediyesinin organizasyonu ile 1995 yılı Nevruz Bayramı Kars'ta da büyük törenlerle kutlanmış ve bu çerçevede çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir.

Yıllardan beri resmî bir bayram olmamasına rağmen Nevruz Bayramı Kars yöresinde yaşayan Azerbaycan Türkleri arasında varlığını sürdürmüş ve çeşitli kutlamalarla idrak edilerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu kutlamalar çerçevesinde gerçekleştirilen etkinlikler gerek yazılı ve gerekse sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanılarak aşağıdaki gibi açıklanabilir.

I. Büyük Çile: Gecenin en uzun olduğu 21 Aralık tarihinden sonra gelen 40 güne yörede büyük çile denir.

Büyük çilenin yer aldığı bu takvim süresi halk arasında **zemheri** ya da **zemheri ayı** olarak da adlandırılmaktadır.

Zemheri kış mevsiminin en sert ve şiddetli geçtiği günlerdir (21 Aralık- 30 Ocak arası.)

II. Küçük Çile : Büyük Çilenin ardından gelen

ilk 20 gün yörede Küçük Çile olarak adlandırılır. Bu 20 günlük süre boyunca yine kış mevsimi olanca şiddetiyle kendisini gösterir. 30 Ocak – 19 -20 Şubat arası.⁶ Küçük Çilenin son günü olan 20 Şubatta ilk cemrenin düştüğü söylenir.

III. Cemreler : Cemre kelimesi köken itibariyle Arapça olup kor ya da ateş halinde kömür manasına gelmektedir.

İlkbaharın gelmesinden önce havaya suya ve toprağa birer hafta ara ile düştüğüne inanılan ısı yükseltici kuvvet anlamında kullanılır.⁷

Kars yöresinde ise Cemre kelimesi sıcaklık ve kış mevsiminin etkisini kaybetmeğe başlaması yörede halk takvimine göre uç aşamada ve yedi gün arayla gerçekleşir.

III.1. 1. Cemre: (Havaya) Küçük çilenin bitimine raslayan 20 Şubat günü birinci cemrenin havaya düşmesi ve havanın artık giderek ısınmaya başlamasıdır.

III.1. 2. Cemre : (Suya) Birinci cemrenin havaya düşmesinden yedi gün sonra 26-27 Şubat günü cemrenin bu sefer suya düşmesiyle tabiattaki suların ısınmaya başlaması olayıdır.

III. 1.3. Cemre: (Toprağa) İkinci cemrenin havaya düşmesinden yedi gün sonra 5-6 Mart günü karaların ısınmaya başlaması olayıdır.

Halk Takvimiyle tesbit edilmiş olan bu tarihler ve tabiatta meydana gelen hissedilir değişimler yöre halkına bir tek şeyin müjdesini vermektedir.

Beklenen müjde Yeni Yıl ile Baharın gelmeğe başladığının müjdesidir.

Tabiat olaylarının bu seyri neticesinde Kars yöresinde bayram hazırlıklarının yoğun bir şekilde başladığı gözlenir.

Bu süreç içerisinde artık bayrak takvimi işlemeğe başlamıştır. Bayram ayı içerisinde yer alan önemli günler ile bu günlerde yer alan faaliyetler IV. Başlığımız olan NEVRUZ / YENİ YIL başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır.

IV. Nevruz / Yeni Yıl: Kars ilinde, özellikle Azerbaycan yöresinden gelip yerleşmiş olan vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde büyük küçük herkeste bayram öncesi hazırlıkların büyük bir heyecan yarattığı gözlenir.

Prof. Dr. Abdulhaluk M. Çay'ın Azerbaycan

Türklerinde tespit ettiği gibi: “Herkes, Nevruz gününde sevdikleri ve saydıkları kişilere verecekleri armağanları hazırlamaya, temin etmeye çalışır. Genç kızlar nişanlılarına veya sözlülerine Bey Çorabı örerler, mendil işlerler. Halk bütün yıl boyunca biriktirebildiği bayram harçlığını, bayram yaklaştıkça bol bol sarfeder. Yeni gelinler babaanne, kardeş ve akrabalarına, aile reisi ailenin bütün fertlerine çeşitli armağanlar alırlar”⁸

Kars yöresinde Nevruz Bayramı Kutlamalarında gözlenen önemli etkinliklerin önemli bir kısmına aşağıda sırasıyla yer verilmiştir.

Bayram yaklaştıkça yörede yoğun bir temizlik çalışması gözlenir. Evlerde genel bir temizliğin hareketliliği yaşanır. Bütün evler baştan sona silinip süpürülür. Halı kilim ve benzeri şeyler yıkanır. Kısacası evlerin her köşesi temizlenmek, tamir edilmek e düzenlenmek suretiyle elden geçirilir.

Her aile bayram haftasına girmeden evvel, komşu veya yakın akrabalarına emaneten vermiş oldukları her şeyi geri toplamaya özen gösterirler. Evlerde kırık eşya bırakmamaya bunların yerine yenilerini koymaya çalışırlar.

Özellikle çocuklar bayramda *Baca-Baca Payı* toplamak üzere kendilerine bir heybe hazırlamanın telaşını yaşamaktadırlar.

Bayram öncesi yörede *Kabir Üstü* denilen bir geleneğin varlığı da gözlenmektedir.

Kabir Üstü: Kış mevsimi boyunca uzun süreden beri karla kaplı olması nedeniyle ziyaret edilemeyen kabristanlıkların havaların ısınmaya başlamasına birlikte artık rahatça ziyaret edilmeye başlanmasıdır.

Yöre halkı aylar sonra ilk defa gerçekleştirebildiği kabristanlık ziyaretini bir tören havası içerisinde yerine getirmektedir. Yörede bu güne *Ahir Tek* ‘son salı’ da denilmektedir.

Kabir Üstü ‘İleride açıklanacak olan’ *Ahir son Çarşambadan* önceki salı günüdür. Bu günde ailenin bütün fertleri aile kabristanlığına giderek mezarların tamiri ile mezar çevrelerinin temizlik ve bakımını gerçekleştirirler.

Kabir Üstü Törenlerine kadın ve erkekler ayrı ayrı katılırlar. Sabahleyin erkenden mezarlığa giden erkekler Fatıha ve dualar okuyup dönerler. Kadınlar

ise mezarlığa, hazırlamış oldukları helva, pilav ve yöreye has diğer yemekleri götürerek bunları Kur’an-ı Kerim’in okunması ve duaların edilmesini müteakiben fakir fukaraya dağıtırlar.⁹

Kabir Üstü geleneği köylerde genellikle tüm köyün katılımıyla birlikte topluca yapılmaktadır. Şehirde ise her ailenin ayrı olarak gerçekleştirdiği bir törendir.

Ahir Çarşamba: Bayram ayının son Çarşamba-sıdır. Ayın son Salı gününü, son çarşamba gününe bağlayan gecenin Nevruz etkinliklerinde önemli bir yeri vardır.

Bu gece herkes evlerinin damında büyük ateşler yakar. Bu ateş, köylerde veya mahallelerde herkesin toplanabileceği bir meydana yakıldığında görülmektedir.

Ateşler yakıldıktan sonra ateşin çevresinde toplananlar, kendilerine göre birer dilek tutarak sırasıyla ateşin üzerinden üç defa atarlar. Böylece tutulan o dileğin en kısa zamanda gerçekleşeceğine inanılır.

Ayrıca yakılan bu ateşin üzerinden atlamakla, geçen bir yılın ağırlığından kurulup yeni yıl içinde gelebilecek tüm kötülük ve tehlikelerden korunulacağına inanılır.

Ateş yakma olayı, tüm gece boyunca özellikle gençler için büyük bir eğlence kaynağı oluşturmaktadır.

Ahir Çarşamba gecesi her aile mutlaka en lezzetli ve özel yemekleri büyük bir özenle hazırlar. Bu gecede misafir ağırlamanın önemi çok büyüktür. Bu gecede misafir ağırlamanın o eve bolluk ve bereket getireceğine inanılır.

Yeddi Levin: Yörede 19 Mart’ı 20 Mart’a bağlayan geceye “*Yeddi Levin*” adı verilmektedir. Gündüzden her aile çok çeşitten meyve ve yemiş alıp hazırlar. Akşam bütün aile fertleri bir araya toplanır ve gündüzden alınarak hazırlanmış olan yemişler bir tepsi veya sini içerisinde karıştırılarak ortaya getirilir.

Hazırlanan bu karışımın en az yedi çeşitten oluşmasına dikkat edilir. Gece adını buradan almıştır. Akşam ortaya getirilen bu yemişlerden o anda orada bulunmayan aile fertlerinin payı ayrılarak saklanır. Hatta, aile içerisinde hamile kadınların bulunması halinde, doğuracakları çocuğa da, hazırlanmış

olan yedi çeşit yemiştten pay ayrılır.

Gapı Pusma (Kulak Asma-Kapı Dinleme): Yıl içerisinde sadece bu geceye (19 Mart'ı 20 Mart'a bağlayan gece) mahsus olmak üzere "Komşu ve akrabaların gizlice kapı ve pencerelerine yaklaşip içeride konuşulanları dinleme olayına *Kapı Pusma* denir. Gapı Pasmaya gelen kişi ya kendisi ya da bir yakını için, olmasını çok istediği bir dilek tutar. Bu arada içeridekiler, başkalarının her an kapılarını dinleyip içeride konuşulanları duyabilceğini düşünerek güzel ve iyi şeylerden bahsederler.¹⁰

Gapı Pasmaya (Kapı Dinlemeye gelen kimse içeriden duyduğu konuşmalara göre, tutmuş olduğu dileğinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği hakkında bir yorum getirir.

Baca-Baca: Nevruzdan bir gün öncesine, 20 Mart gününe yörede *Baca-Baca* adı verilmektedir. Bu gün guruplar halinde ev ev dolaşan çocuklara çeşitli yiyecekler ve hediyeler verilmektedir. Guruplar halinde dolaşan çocuklar her geldikleri evin kapısında Nevruzla ilgili maniler söyleyerek isteklerini dile getirirler.

Baca-Baca için gelen çocuklar kesinlikle boş geri gönderilmez, en azından birer elma ya da şekerle ağırlanırlar.

Fakat bu gün çocuklara verilen hediye ve yiyeceklerin onları en çok sevindiren şeyin özel bir şekilde boyanmış olan yumurtalar olduğu söylenebilir.

Bir gün öncesinden her evde temin edilen yumurtaların soğan kabuğu ile birlikte suda kaynatılarak pişirilmesi suretiyle kırmızı bir renk alması onları çocuklar için daha cazip hale getirmektedir. Kimi evlerde boyama işleminde, soğan kabuğu yerine, yumurtaların saman ile birlikte kaynatılması sonucunda sarı bir renge boyandığıda görülmektedir.

Çocuklar, Baca-Baca payı toplamak için günlerce önceden hırlanmış oldukları heybelerini boyunlarına geçirmek suretiyle, koltuk altlarında taşıyarak, yoruluncaya dek, tanıdık olsun olmasın, olabildiğince çok ev dolaşmaya gayret ederler.

İl Tahvili ve Yeni yıl (Yıl Değişimi): Yörede 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece Nevruzun en önemli anlarından biri yaşanır.

Gece ile gündüzün tam eşit olduğu, eski yılın bitip yeni yılın başladığı an ve yılın değişim saatine

Tahvil saati denir.

Yörede İl Tahvili gecesinde bütün aile fertleri İl Tahvili anına yaklaşıldıkça bir araya toplanırlar. Kur'an-ı Kerim ve dualarla İl Tahvili anını geçirmeye gayret ederler.

Artık 21 Mart'a girilmiştir ve Yeni yılın ilk günü bayramdır.

Bayram günü erkenden kalkılır, bütün aile fertleri birbirleriyle bayramlaşırlar. En temiz ve en güzel elbiseler giyilir. O güne has yemek ve ikramlar hazırlanır.

Aile arasında bayramlaşma bittikten sonra aile dışındaki bayram ziyaretlerine hemen başlanmaz. Önce iki bayram arasında vefat etmiş olan kimselerin yakınları ziyaret edilerek başsağlığı dileğinde bulunulur. Bu olay yörede *Kara Bayram* olarak adlandırılmaktadır (İki bayram arasında vefat eden şahsın "Kara Bayramı"). Aynı adet Kurban ve Ramazan Bayramlarında da görülür.

Bugün Türk Dünyasının her yöresinde büyük törenlerle kutlanan 21 Mart, *Yeni Gün* ya da *Ergenekon-Nevruz Bayramı*, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan Türk Cumhuriyetlerinin Millî bayramıdır.

Başta Türkiye olmak üzere Kuzey Kıbrıs, Balkan Makedonya, Doğu Avrupa, İdil-Ural, Güney Sibirya, Doğu Türkistan, gibi Türk Yurtlarında da aynı seikle, neşeyle. Millî birliği güçlendiren. Kardeşliğin simgeleyen bir bayram olarak kutlanmaktadır.¹¹

Nevruz Bayramındaki kutlama ve faaliyetler mahallî katılımlar ve etkinliklerle süslenerek, Türk coğrafyasının her yerinde büyük bir aynılık ve benzerlik göstermektedir.

Kars yöresinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin her yıl düzenli olarak kutlaya geldikleri bu büyük bayramı, son yıllarda. Kars yöresinde yaşayan bütün vatandaşlarımızın, aynı ortak duygular içerisinde ve birlikte kutlamaya başladıkları görülmektedir.

Bu olumlu gelişmeler, halkın Nevruz Bayramı kutlamalarındaki coşkusu bir kat daha artırarak. Millî birlik ve beraberliğimize olumlu yönde etkide bulunmuştur.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle 21 Mart Nevruz Bayramının, bütün Türk coğrafyasında ol-

duğu gibi Anadolumuzun bu Serhat şehrinde'de kutlanması, Türk Dünyasında *Kültür Birliğinin* pekiştirilmesi ve teyit edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Notlar

¹ Suer Eker-Ahmet Abatoğlu, Ulusun Ulu Günü NEVRUZ, Ankara, 1993. s.1.

² Abdulhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı- NEVRUZ, Ankara, 1993, s. 5

³ Kars İl Yılığı, Ankara, 1976, s. 202

⁴ Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, 1995 s. 30

⁵ Orhan Düzgünes, Türk Dünyasında Nevruz Bayramı, Ankara, 1994, s.1

⁶ Abdulhaluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı, NEVRUZ, Ankara, 1993, s.49-50

⁷ Yeni Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1985, C.2 s.489

⁸ Abdulhaluk M. Çay, Türk Ergenekon Bayramı-NEVRUZ, Ankara, 1993, s. 88-89.

⁹ Abdulhaluk M. Çay, Türk Ergenekon Bayramı-NEVRUZ, Ankara, 1993, s.91

¹⁰ Zeynelabidin Makas, Türk Millî Kült. Navruz, İstanbul, 1987,s. 71

¹¹ Suer Eker-Ahmet Abatoğlu, Ulusun Ulu Günü-Nevruz, Ankara, 1993, s.1

Yükseköğretimde Ortak Zorunlu Türk Dili Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme

Derslerin Tarihçesi:

2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 5/1 maddesiyle Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Türk Dili ve Yabancı Dil derslerinin, 1982-1983 eğitim-öğretim yılından başlamak üzere üniversitelerde ortak zorunlu ders olarak okutulması hükme bağlanmıştır. Yükseköğretim Kurulunun, konuyla ilgili 5 Ekim 1982 gün ve 82/337 sayılı kararında bu derslerin uygulanmasıyla ilgili esaslar ile ilgili 2. maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

“2- Türkçe derslerinin üniversitelerde her eğitim-öğretim yılında ve ders yılı boyunca zorunlu ve kredisiz olarak en az 32 saat okutulması... uygun görüldü.”

Daha sonra 1983 yılı başında konuyla ilgili bir komisyon kurulmuş, komisyonca hazırlanan “Üniversitelerde Okutulacak Türk Dili Dersleri ile İlgili Görüşler ve Öneriler” başlıklı rapor 10 Ocak 1983 tarih ve 83.3.23 sayılı kurul kararıyla benimsenerek uygulamaya konulmuştur. Söz konusu raporda, “Üniversitelerde rektörlüklere bağlı olarak birer Türk Dili bölümünün kurulması ve eğitimin bu bölümce yürütülmesi; kadro ve öğretim elemanı temini; Türk Dili El Kitabı ve Metinler Antolojisi hazırlanması” gibi hususlar yer almakta; rapor ekinde, çerçeve ders programı ile “Uygulamada Kullanılacak Metinlerle İlgili Kitaplar ve Öğrenciye Tavsiye Edilecek Eserler” listesi bulunmaktadır.

Türk Dili derslerinin Üniversitelere bağlı yükseköğretim kurumlarının bütün sınıflarında, ders yılı boyunca en az 32 saat okutulması (Lisans öğretiminde toplam 128 saat, ön lisans seviyesinde toplam 64 saat) uygulaması 1991 yılına kadar sürmüştür; Yükseköğretim Kurulunun 19 Ağustos 1991 gün ve 91.30.920 sayılı kararının (b) maddesiyle uygulama esasları ve toplam ders saati sayıları yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu kararın (b) maddesi şu şekildedir.

“b- Türkçe dersinin, üniversitelerde zorunlu ve kredili ders olarak 60 ders saatinden az olmamak üzere tercihen ilk 4 semestrede okutulmasına, ancak üniversitelerin bu dersi iki semestrede toplayabileceklerine”.

Yeni düzenlemeyle, derslerin ilk iki yıla veya ilk yıla toplanması, lisans seviyesinde toplam 128 saatten 60 saatte indirilmesi ve kredili hâle getirilmesi

Dursun DAĞAŞAN

Gazi Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Öğr. Gör.

sağlanmıştır. Hâlen uygulama bu şekilde sürdürülmektedir.

Derslerin Konuluş Gerekçesi, Amacı ve Beklentiler:

Türk Dili dersleri ile ilgili olarak 1983 yılının Ocak ayında toplanan komisyonun hazırladığı çerçeve programın “giriş ve amaç” bölümünde bu derslerle ilgili şu görüşlere yer verilmiştir:

“İlk ve Orta Öğretimde Dil Bilgisi ve Türkçe dersleri yeterli ölçü ve nitelikte ele alınmadığı için üniversiteye gelen öğrenciler, dillerini doğru ve güzel kullanma yeteneğini kazanamamış bulunmaktadır. Bu sonuçta, Türk dilinin elli yıldan beri çeşitli yönlerle çekilmesinden doğan istikrarsızlığın da etkisi vardır. Bu durum, üniversite öğrenimi için bir yetersizlik olarak kendini göstermiş ve yükseköğretim Türk dili derslerinin konmasını zarurî kılmıştır.

Üniversitelerde okutulacak Türk Dili derslerinin amacı: Yükseköğrenimini tamamlamış olan her gence, ana dilinin yapı ve işleyiş özelliklerini gereğince kavrayabilmek; dil-düşünce bağlantısı açısından yazılı ve sözlü ifade vasıtası olarak, Türkçeyi doğru ve güzel kullanabilme yeteneği kazandırabilmek; öğretimde birleştirici ve bütünleştirici bir dili hâkim kılmak ve ana dili şuuruна sahip gençler yetiştirmektir.

Fikirlerin maksada göre en mükemmel şekilde ifade edilebilmesi için gerekli kuralları kapsayan retorik bilgisi, her meslekte yetişmiş gençler için çok önemli bir konu teşkil etmektedir.

Bu bakımdan Yükseköğretim kurumlarında verilecek Türkçe derslerinin, liselerde verilen Türkçe ve Edebiyat derslerinin bir devamı olarak özellikle retorik alanında yoğunlaştırılması yararlı olacaktır. Diğer taraftan gençlerin yazılı kompozisyon yanında düzgün ve etkin bir hitabet alışkanlığı kazanmaları da ihmal edilmemesi gereken bir husustur.

Batı ülkelerinde bu konuda yazılmış kitaplardan da yararlanılarak Türkçe ders programlarında kitleye hitap etme tekniğine ait usul ve kuralların öğretilmesi mümkündür. Bu konuda başta Atatürk olmak üzere değerli Türk hatiplerinin konuşma metinlerinden yararlanmak yerinde olur”

Derslerin konuluş gerekçesinden ve amaçlar bölümünden de anlaşılacağı gibi, yükseköğretimde

Türk Dili derslerinin uygulanması sonucu, ilk ve ortaöğretim kademelerinde ortaya çıkan açığın kapatılması; öğrencilerin, ana dili şuuruна kazanmaları, yazma ve konuşma bakımından yeterli seviyeye getirilmeleri, dillerini doğru ve güzel kullanma yeteneğine sahip kılınmaları hedeflenmektedir.

Alınan Sonuçlar ve Değerlendirme:

Yükseköğretimde Türk Dili derslerinin okutulup okutulmaması, bir başka ifade ile sosyal bilimlerle ilgili alanların yanında mühendislik, fen, sağlık bilimleri... gibi sahalarda da Türk Dili eğitiminin yapılması yapılmaması 1982 yılından günümüze kadar sürekli tartışılmıştır. Çok değerli bazı bilim adamları ve yöneticiler, Türk Dili dersleri için ayrılan saatleri zaman kaybı olarak gördüklerini ifade etmişler, kanun emri olduğu için de -çok arzu ettikleri hâlde- programlardan kaldıramamışlardır. Nitekim 1991 yılında gerçekleştirilen değişiklik yoluyla ders saatlerinde yapılan indirim, bu görüşe sahip olanların ulaştıkları sonuçtur kanaatindeyiz. Böyle düşünenlerin görüşlerini tartışmaya açıp yükseköğretimde Türk Dili derslerinin, bütün kurum ve programlarda okutulup okutulmaması konusunda bir fikir belirtmek yerine, üniversite son sınıf öğrencilerinin denek olarak seçtiği bir araştırma sonuçlarına temas etmekte yarar görmekteyiz.

Araştırma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi Musa Çiftçi tarafından master tezi olarak yapılmış. “Bir Grup Yükseköğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması” başlıklı tez sonuçlarına baktığımızda; 250 üniversite son sınıf öğrencisine bir otobiyografi ve serbest konulu bir kompozisyon yazdırılarak incelemek suretiyle yapılan araştırma neticesinde şöyle bir genel değerlendirmeyle karşılaşırız:

Kullanılan toplam kelime sayısı:

Otobiyografilerde:	32827
Kompozisyonlarda:	27268
Toplam:	60095

Kullanılan kelime çeşidi miktarı:

Otobiyografilerde :	2571
Kompozisyonlarda:	2906
Toplam:	3916
Müşterek Kelimeler:	1559

Sıklığı yüksek olan kelime miktarı: 784
Müşterek olduğu halde sıklığı düşük olan kelime miktarı: 79

Genel aktif kelime miktarı: 1273-1324

Kelime serveti konusunda yapılmış olan bu araştırmanın dilimizin iyi, doğru ve güzel kullanımını konusunda da ipuçları verebileceği kanaatindeyiz. Zira 500 metin üzerinde yapılan incelemede, öğrencilerin kullandıkları toplam kelime sayısı ile kullanılan kelime çeşidi miktarı karşılaştırıldığında tekrarlardan oluşan bir tablo ortaya çıkmakta; genel aktif kelime miktarı ise ortalama 1300 civarında kalmaktadır.

Bu araştırma ve değerlendirme, toplumumuzdaki fikrî üretim kısırlığının, kavramlar kargaşasının ve nihayet birbirimizi anlayamamaktan doğan çekişme ve tartışmaların gerekçesini de ortaya koymaktadır.

Yükseköğretimdeki Türk dili derslerinin, mevcut anlayış, uygulama ve ağırlığı itibarıyla bu probleme çözüm olacağını düşünmek de mümkün görünmektedir. Esasen üniversite giriş sınavlarında, adayların bilgisini ölçmeye yönelik test soruları dahi, yaşanan karmaşanın tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Ortaöğretimde dilbilgisi ile ilgili temel terim ve kavramları “isim, fiil, zarf, zamir, cümle, kelime...” şeklinde öğrenen çocuğun karşısına, ÖYSM sınavlarındaki sorularda “ad, eylem, belirteç, adıl, tümce,

sözcük/ sözcü...” çıkmakta; bu ikileşme ancak özel kurslar aracılığı ile giderilebilmektedir.

Sonuç olarak, üniversitelerimizde Türk Dili derslerinin gerekli olduğu, fakat amacına ulaşabilmesi için başka tedbirlerle desteklenmesi zarurî görülmektedir.

Yükseköğretimde ana dili konusunda, başlangıçtan mezuniyete kadar süren tercihsizliğin ve karmaşanın önüne geçilebilmesinin en doğru çözüm yolu; ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim seviyesinde ana dili eğitiminin bir bütün olarak düşünülmesi; teklif, tedbir ve uygulamaların bu çerçevede yapılmasıdır.

Ana dili öğretimi ile ilgili olarak Türk Dil Kurumu öncülüğünde Millî Eğitim Bakanlığı'nın, Atatürk Kültür Merkezinin; Üniversitelerdeki Türk Dili ve Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri bölümleriyle Türkoloji Enstitülerinin katkı ve katılımları sonucu “Türk Dili Öğretimi Daimî Konseyi” kurulması; bu konseyin mevcut program ve uygulamaları (ÖSYM soru bankasını da kapsayacak şekilde) değerlendirmesi; yükseköğretim öncesinde, yükseköğretime girişte ve yükseköğretimde ana dili eğitimi- öğretimi ile ilgili düzenlemelerin yeniden yapılmasını gerçekleştirmesi; uygulamaları ve sonuçlarını sürekli takip etmesi düşünülebilir.

600 Yıllık Bir Macar Üniversitesine Dair

Óbuda Üniversitesinin ilk kuruluş belgesi Macar kralı Luksemburglu Zsigmond'/ Sigismund'un isteği üzerine Papa IX. Bonifac tarafından tam 600 yıl önce çıkarılmıştır. Teoloji, hukuk ve tıp fakülteleri, ayrıca hazırlık sınıfları sayılan Facultas Artium¹ ile Macaristan'ın ilk eksiksiz üniversitesi idi. Nerde bulunduğu hakkında ancak tahminler var. Óbuda yani "Eski Buda" şehri, krallık merkezi olan Buda şehrinin kuzeyinde bulunan ve "kraliçenin şehri" olarak adlandırılan bir Orta Çağ kentiydi². Kaynaklardan üniversitenin Óbuda Serpapazlığı olan Prepostluk külliyesinde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu külliyenin kalıntıları arkeologlar tarafından bugünkü Óbuda semti başmeydanı altında bulunmuştur ve üniversitenin de aynı yerde bulunduğu ileri sürülmektedir.

Óbuda Üniversitesine ait olarak oldukça az belgeye sahibiz. Bunun başlıca sebebi, Macaristan tarihinin fırtınalı yüzyılları sırasında Orta Çağ belgelerimizin çoğu yok olmasıdır. Ne var ki şansımıza Vatikan Kütüphanesinde ülkemize ait birtakım yazı korunmuş bulunmaktadır. İşte bunlara dayanarak örneğin, Kral Zsigmond'un Óbuda başpapazı prepost Lukács Szántai'yi yeni üniversitenin kuruluş iznini papadan almak için Roma'ya gönderdiğini biliyoruz. Gene aynı şekilde IX. Bonifac'ın prepost Lukács'ı üniversite kançıları olarak atadığını da öğrenmiş bulunuyoruz. Başka bir belgeye, 1396'da yazılan bir dilekçeye göre, Viyana Üniversitesi edebiyat magisteri Johannes Horov/Horb?/Buda Ünivesitesine gitmek için izin istiyor. Bu ilginç belge üniversitenin faaliyete geçtiğini ispatlıyor. Macaristan'da ilk üniversite aslında daha 14. yy'da, Çek Ülkesi, Polonya ve Avusturya Üniversiteleriyle aynı dönemde kuruluyor. Ne var ki Pécs³ Üniversitesi eksiksiz değildi, çünkü Avignon tutuklusunu olan papa, Paris'in birinciliğini korumak istediği için Pécs'e teoloji fakültesini kurma iznini vermemişti. Bu üniversite, Kral Nagy, Büyük Lajos'un ölümüyle kurucu ve destekleyicisini kaybettikten ve sıradan kilise okullarından farksız hale düştükten sonra 14'üncü yüzyıl sonunda ülke üniversitesiz kalmış durumdaydı.

600 yıl önce işte bu durum değişti, bu dönemde Buda'yı başkenti olarak saymaya başlayan Zsig-

Edit TÁSNÁDI

Ankara Üni. Macar Dili ve Edebiyatı ABD Öğr. Gör.

mond, Avrupavari geliştirme istemlerine uyan bir “studium generale”, yani “evrensel bilgiler veren” bir eğitim merkezinin kurulması ihtiyacını duymuştur⁴. Ne var ki bu üniversite de kısa zaman içinde gözden düştü. Büyük bir ihtimalle, bizzat Kral Zsigmond, üniversite profesörlerinin kendisine karşı bir ayaklanmaya katıldıklarından üniversiteyi kapatıvermiştir. Fakat üniversite daha 1410’da Papa’nın emriyle yeniden açılıyor. Orta Çağ’da zaten kapatılıp yeniden kurulmak, üniversitelerin tipik kaderidir. Kurulmanın ön şartları, bütün fakültelerin varlığı, ayrıca, Papa ya da İmparator tarafından atanan kançılar, rektör ve dekanın yönetimindeki yeni üniversitenin diğer üniversitenin saflarına girmiş olarak kabul edilmesine ait bir kuruluş belgesinin çıkarılması idi.

O dönemde en ünlü Orta Avrupa üniversitesi sayılan Prag Üniversitesi 1409’dan sonra J. Hus’un taraftarları Husitler çoğunluğu oluşturmaları sebebiyle bunalıma giriyor.⁵ Bu sebeple Alman talebeleri Prag’ı terk edip Leipzig’de yeni bir üniversite kuruyorlar. Zsigmond da Husitlerden arındırılmış bir üniversite arzusunda olsa gerek... Ve kilisenin bölünmüşlüğüne kaldıracak Kostanz Konsilinin hazırlıkları başlıyor. Bu konsile devlet ve kilise yöneticilerinin yanısıra bütün önemli üniversitelerin temsilcileri de katılıyor. Bu, Orta Çağ üniversitelerinin uluslarüstü kurumlar olduğunu gösteriyor. Bu karakterleri hemen hemen 20. yy’a kadar sürerken, günümüzde tekrar bu yönde gelişmekte, üniversiteler evrensel hizmetlerde bulunmaya çalışmaktadır.

Ulrik Richental’in ünlü vakayinâmesine göre Óbuda Üniversitesinin yedi profesörü Konstanz Konsiline katılmıştır. Aynı eser, üniversitenin armasına da yer vermektedir. Bu, tanıdığımız en eski üniversite armasıdır: Üst kısmında Macar Krallığı’nın simgesi olan üç tepecik üzerindeki ikili haç, alt kısmında ise kalınca bir kitap tutan bir el yer almaktadır.

Ne yazık ki üniversitenin 1419’dan sonraki faaliyeti hakkında bilgimiz yoktur. Bunu izleyen üçüncü üniversiteyi kurma çabası da pek başarılı olamadı. Bilimlere büyük önem veren kralımız Mátyás’ın kançıları, Estergon piskoposu János Vitéz tarafından 1461’de oluşturulan “Academia İst-

ropolitana”, yani Pozsony bugünkü adıyla Bratislava Üniversitesi de çok kısa ömürlüydü. Kral Mátyás başkent Buda’daki Dominikan yüksek okulunu üniversite hâline getirecekti. Bunun ilginç, ama tek delili, Gáspár Heltai vakayinâmesinde üniversitenin kocaman bir bina olarak tasvir edilmesidir...

Ülke içinde üniversite kurma çabaları boşa çıkarken, Macar talebeleri Avrupa’nın en yüksek üniversitelerinde eksik olmuyor, daha ilk üniversitelerin kurulduğu Bologna, Paris ve Oxford Üniversitelerinde 11-12. yy’dan itibaren görünüp, sayıları 19.yy’a kadar gittikçe artıyordu. Bu olgu, Macar bilim tarihi ile yüksek öğretim tarihi gibi, kurum sistemimizin gelişmesi açısından da olağanüstü önem taşımaktadır. Talebelerimiz mezhep farklarına bakmadan Avrupa bilimlerini öğrenebildikleri her yere gidip, yurda döndükten sonra aralarında Balkanlar’dan gelenler de olmak üzere öğrendiklerini Macaristan’a gelenlere aktarıyorlardı. Macaristan bu talebelerin sayesinde Avrupa’nın gelişmesine ayak uydurmayı başarmıştır. Sorunlar ülke dış dünyaya kapandıktan sonra başladı: 1950’li yıllarda Rákosi döneminde Macar öğrencilerin dış ülkelere gidememesinin olumsuz etkilerini hâlâ hissetmekteyiz...

600. yıldönümü münasebetiyle Óbuda semtinin merkezindeki eski liseye bir anma levhası kondu, geçenlerde tamir edilen Üniversite Kütüphanesinde Eski Macar Üniversitelerinin Hatıraları adıyla bir sergi açıldı ve aynı başlıkla bir belge seçkisi de yayımlandı; aynı zamanda iki gün süren bir üniversite tarihi konferansı düzenlendi.

Bütün bu etkinlikler, üniversite öğretim üyeleri ile tarihçilerin geçmişten ders alarak, başka ülkelerden gelen meslekdaşlarıyla da fikir teatisinde bulunarak, evrensel boyutlar kazanan üniversitelerin daha da etkin faaliyetlerine katkıda bulunmaları amacını güdüyor.

1983 yılında Ankara’da imzalanan üç yıllık kültür işbirliği programının öncelerle bir tarihsel içerik kazanmış olması bir rastlantı değildir. Bu anlaşmayla, karşılıklı ilgi temelinde, iki halkın tarihlerinin “kesiştiği noktaların” ortaklaşa araştırılması, Türkoloji ve Hungaroloji dallarında ortak incelemeler yapılması kararlaştırıldı. Bilimsel ilişkileri-

mizin zaten derinlere uzanan gelenekleri var. Örneğin daha 19. yy. ortalarında dünyaca ünlü araştırmacı Ármin Vámbéry Budapeşte Eötvös Lóránd Tudományegyetem, L.E. Bilimler Üniversitesinde Türk dili öğretimine başlamıştı. Böylece Avrupa'da ilk Türkoloji kürsüsü Budapeşte'de kurulmuştu. Kısa adıyla ELTE'yi biz, 600 yıllık Óbuda Üniversitesinin devamı olarak saymaktayız.

Notlar

¹ Bu Lâtince terimin kelime kelime çevirisi "Güzel Sanatlar Fa-

kültesi" anlamına gelir, fakat o zamanlarda, bu günkü Edebiyat Fakülteleri gibiydi.

² Tuna'nın sağ kenarındaki bu iki şehir ile Buda'nın karşısında, nehrin solundaki Peşte şehri, 1871'de belediyece birleştirilip Budapeşte adını almıştır.

³ Osmanlıların Peç dedikleri Peçevi de adını buradan aldı.

⁴ "Üniversite" kelimesi de "evrensel" anlamındaki bir Latin kelimesinden türemiştir.

⁵ Çek köylülerinin Katolik kilisesine karşı başlattıkları Husit hareketi acımasızca bastırılmıştır.

*1- Türk Müsikisi Kavramları ve Terimleri
Ansiklopedik Sözlüğü*

*2- Sosyoloji Kavramları ve Terimleri
Ansiklopedik Sözlüğü*

*3- Sanat Tarihi Kavramları ve Terimleri
Ansiklopedik Sözlüğü*

*4- Türk Halk Bilimi Kavramları ve Terimleri
Ansiklopedik Sözlüğü*

*5- Nevruz ve Türklerde Renkler (Uluslararası
M. Bilgi Şöleni Bildirileri)*

Bu beş eserin Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun maddî katkılarıyla basımları Mayıs 1996'da tamamlanmış olacaktır.

Türklerde Mezartası Gelenegine Kısa Bir Bakış

Türklerde mezar geleneği¹ tarihin ilk çağlarından beri var olduğu bilinen bir gerçektir. Tarihin derinliklerinden günümüze kadar uzanan bu geleneğin en önemli aşaması, Türklerin İslâmiyeti kabulü ile kendini gösterir. Tarihimizde mezar, başlı başına bir ilgi ve sanat uygulama alanı hâlinde süregelmiş ve Türk sanatının genel gelişim çizgisine paralel üslûp özellikleri mezar taşlarına da yansıtılmıştır. Bilindiği gibi mezar taşları çoğunlukla hem bir sanat eseri, hem de kitabelerinde kayıtlı bilgileri günümüze aktaran tarihî birer belgedir. Türk tarihinin başlangıç dönemlerinden günümüze kadar süregelen mezar anıtları geleneği kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Moğolistan'da Altay Dağları çevresinde M.Ö. 1000 yıllarına ait "kurgan"² adı verilen Türk mezarları bulunmuştur. Arkeolojik kazılara göre iç yapısı ve inşa tekniği hakkında ayrıntılı bilgi edinebildiğimiz Hunlara ait olduğu belirlenen bu kurganlar dıştan bakıldığında bir tepe görünümündedir. İç düzene ise toprak altında ayrıca plânlanmış bir mezar odası sistemine sahiptir. Mezar odası içerisinde bazı kurganların ahşap sandukalı olduğu ve ölünün mumyalanarak gömüldüğü görülmektedir³. Toprak düzeyin üstündeki tepe, alt yapıyı örterek korur. Şamanizm inancına sahip en eski Türklerin mezar yapıları olan kurganlar, toprak altında kabir, toprak üstünde gözle görülebilen yığma tepe olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Şamanizmi benimsemiş Göktürklerde de (VI-VIII. yüzyıl) Hun mezar geleneği devam etmekte birlikte bazı yeni unsurlar da dikkatimizi çekmektedir. Orhon yazıtları⁴ ile bu günkü kalıntılardan öğrendiğimize göre ölen kişinin mezarının üzerine "Bengütaş" adı verilen yazılı büyük bir taş dikilmekte ve çevresine de daire şeklinde sıralanmış, ölen şahsın hayatta iken öldürdüğü düşmanlarının sayısınca "babal" denilen portre niteliğinde heykeller sıralanmış bulunmaktadır. Yanına büyük bir sırk dikilerek uzaktan görünmesi sağlanan bu mezarların hemen yakınına daha ziyade isim yapmış kişiler için ahşap veya taştan bir bark inşa edilirdi⁵. Üzerleri tek bir kitabe ile hatta yazısız damgalı taşlardan oluşan halkın mezarları ise daha sade idi.

Uygurlar, Göktürklerden sonra Şamanizmi bira-

Yrd. Doç. Dr. Gül TUNÇEL

G.Ü. Mes. Yay. Eğt. Fak. El
Sanatları Yaygın Eğitim
Bölümü Öğretim Üyesi

karak Budizmi devlet dini şeklinde benimsemişlerdir⁶. Ştupa adı verilen kubbe ile örtülü mezar anıtları yaptıklarını Hoço ve çevresindeki kalıntılardan⁷ anlamaktayız. Türk sanatında daha sonraları oldukça fazla sayıda görülen “kümbet” mimarisinin ilk örnekleri böylece Uygurlar zamanında görülmektedir.

Türklerin özellikle Karahanlılar zamanında büyük yığınlar hâlinde Müslümanlığı kabul ettikleri bilinmektedir⁸. Müslümanlığın Türkler arasında güçlendiği X'uncu yüzyıldan itibaren önemli olayları, kişilerin mezarlarını anıtlara dönüştürmek düşüncesi ortadan kalkmamış, başka şekillere bürünerek yaşamakta devam etmiş; Hz. Muhammed'in “En güzel mezar kaybolmuş bir mezar”dır şeklinde ifade ettiği İslâmî inanca ters düşse bile⁹, kişilerin mezarlarını simgeleştirme düşüncesi devam etmiştir. Özellikle ilk İslâmî Türk devletlerinden Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular¹⁰ zamanında sınırlar genişledikçe yapılan eser sayısı da artmış, birbirinden ilginç mezar anıtları ortaya çıkmıştır. İlk defa Karahanlılardan itibaren türbe (kümbet) adı verilen mezar anıtları yapılmıştır. Özellikle Büyük Selçuklularda çok sayıda gördüğümüz türbe veya kümbet adı verilen bu mezar anıtları esasen üç bölümden oluşmaktadır: En alt kademedeki kaide bölümü, çoğu zaman yarısı veya tamamı toprak seviyesi altında kalan bir bodrum kat gibidir ve esas mezarı içeren bir kripta (cenazelik/mumyalık)'dır. Toprak üstünde görülen ikinci bölüm ise mescit şeklinde de kullanılabilen gövde olup, esas mezar sayısına göre bir veya birkaç sembolik lahit barındıran bir hücredir. En üst kademedeki üçüncü bölüm, yapıyı tamamlayan örtü sistemidir ki bu bölüm, genellikle kubbe ile örtülüdür. Anadolu Selçuklu eserlerinin büyük bir kısmında ise içten kubbe, dıştan sivri külah ya da eserlerde olduğu gibi (Eyvan Tipi Türbeler) tonoz kullanılmıştır.

Anadolu Selçuklu mezar anıtlarının gelenekselleşmiş özellikleri, Beylikler döneminde de devam etmekle beraber, bazı yenilikler de ortaya çıkar. Ana hatlarıyla aynı üslûba bağlı kalan Osmanlılar, kendilerine aktarılan Beylikler çağındaki yeniliklerin sentezini de yaparak geliştirmiş; imparatorluk sınırları içerisinde yayılan sanat ürünlerinin genel

çizgisine paralel bir dizi mezar anıtı inşa ederek bol sayıda örnek sergilemişlerdir.

Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı çağında Anadolu'daki Türk mezar geleneği¹¹ ana hatlarıyla birbirine benzemekle birlikte, bölgesel farklar ile yapıldıkları dönem özelliklerini de yansıttıkları bilinmektedir¹².

Bu özelliklere göre bir Türk mezarı, ya sanduka biçiminde veya baş ve ayak taşları (şahide) bulunan dikdörtgen bir alan içerisinde üstü taş plâka kaplı yapılmakta, bazılarında ise sadece baş ve ayak taşı bulunmakta, esas mezar bir toprak yığını şeklinde görülmektedir. Sandukalarda taş, mermer veya çini malzeme kullanılmakta ve ayrıca yazı ile birlikte geometrik veya bitkisel süsler önemli bir yer tutmaktadır. Genellikle Selçuklu devrinde görülen bu özellik daha sonraki dönemlerde de malzeme çeşidi taş lehine azalarak devam etmektedir.

Sandukasız mezarlarda ise baş ve ayak taşları arasındaki bölümü örten taş plâka, ortası açık bırakılarak bir çiçeklik gibi düzenlenmiştir. Şahide tipleri özellikle Osmanlı çağında çok değişik örneklerle dikkatimizi çeker. Bunlardan ayak taşına oranla daha büyük olan baş taşı, süsleme açısından da daha zengindir. Her iki taşta da süs veya yazı bulunmakla birlikte, ayak taşının genellikle daha sade veya tamamen boş bırakıldığı halk tipi olarak nitelendirilebilecek örnekler de büyük çoğunluktadır. Gerek baş ucu, gerekse ayak ucu taşlarında yazı, önemli yer tutmakta ölen kişinin kimliği, doğum ölüm tarihleri yanısıra mesleği vs. mezar taşlarındaki yazılarda belirtilmekte ayrıca çeşitli dua ve ayetlere de bu yazılarda yer verilmektedir.

Mezarlarda süslemenin ağırlık merkezini teşkil eden baş taşının yazı alanı, taşın ön ve arka yüzleridir. Taşın üst bölümü sivri kemer veya üçgen biçiminde bir alınlıkla taçlanarak yüzeyi bitkisel, geometrik, sembolik motifler veya tasvirler ile işlenmiş bulunmaktadır¹³. Bazı mezartaşlarında ise kişinin mesleğine veya mensup olduğu tarikata ait kavuk, fes vb. başlıklar plâstik olarak işlenmiştir.

Bütün bu detay farklılıklarına rağmen Türk mezarlarının ana hatlarıyla ortak özellikler taşıdığı ve karakteristik bir forma sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Osmanlı döneminde klâsik çağını yaşayan Türk sanatı, 16'ncı yüzyıldan sonra özellikle Lale Devri'nden itibaren yeni bir arayış içindedir. 1839 Tanzimat Fermanı ile Batı etkilerinin İmparatorluğa daha büyük bir hızla yansması bu dönem toplum yapısı ile Türk sanatına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Barok, Rokoko, Ampir gibi batılı akımlar¹⁴ mimaride klâsik plân uygulamalarına ufak çaplı değişiklikler getirmelerinin yanı sıra esasen, sütun başlığı, mimber, mihrap kemer formu gibi mimarî elemanları ve özellikle de mimarî dekorasyonu büyük ölçüde etkilemiş, böylece Batı kökenli motiflerin ağırlıkta olduğu yüzey değişiklikleri hem dinî hem de sivil yapılarda kendini göstermiştir¹⁵. Aynı yapıda bir veya daha fazla görülebilen bu tasvirlerle benzer üslûpta mezartaşları da bu dönemde yaygınlaşmıştır. XVIII-XIX'uncu yüzyıl mezartaşlarının birbirinden değişik karakterde nitelikleri bulunan zengin bir kompozisyon repertuarına sahip olduğu anlaşılmıştır.

NOTLAR

- ¹ Bu konuda özet bilgi için bkz. G. Tunçel, **Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları**, Ankara, 1989, s.5 vd.
- ² Kurganlar ilk defa Radloff tarafından 1865 yılında bulunmuş bunlardan bazılarının açılışı 1924, 1925, 1929,1947,1948 ve 1969-70 yılları arasında sürmüştür. Noin-Ula, Pazırık, Esik çevresinde binlerce sayıda bulunan kurganların yapısı hakkında daha geniş bilgi için bkz. B. Ögel, **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre**, Ankara, 1962, s. 57 vd; A. İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1962, s. 497-509; N. Diyarbakirli, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972, s. 99-108; O. Aslanapa, **Türk Sanatı-I**, İstanbul, 1972, s. 1-2; M.Brion, **Hunların Hayatı**, İstanbul, 1981, s. 274-289; Y. Akpınar, "Altın Elbiseli Adam", **Kaynaklar-I/Güz** (Eylül, Ekim, Kasım), İstanbul, 1983, s. 28-31.
- ³ Altaylardaki Pazırık kurganlarında bulunan cesetlerin başlarının doğuya konması, yüzlerinin ise batıya bakar şekilde yerleştirilmesi hakkında bkz. M. Brion, a.g.e., s. 274
- ⁴ Bu konuda bkz. B.Ögel, A.g.e., s. 131-137, 195-196; O. Aslanapa, a.g.e., s. 7-8; V.V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında dersler**, Ankara, 1975, s. 36

- ⁵ Bu konuda bkz. N. Saraçoğlu, **Türk Mezarlarına Dair Araştırma**, İstanbul, 1950, s. 8
- ⁶ Bkz. E. Alptekin, **Uygur Türkleri**, İstanbul, 1978, s. 94-97
- ⁷ Hoço ve şupalar için bkz. M. Cezar, **Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık**, İstanbul, 1977, s. 67-75; O. Aslanapa, a.g.e., s. 10-11
- ⁸ Bu konuda daha geniş ilgi için bkz. C.E. Boswarth, **İslâm Devletleri Tarihi**, İstanbul, 1980, s. 141
- ⁹ Mezarlar hakkındaki İslâmî görüşler konusunda bkz. B. Karamağaralı, **Ahlat Mezartaşları**, Ankara, 1972, s.1
- ¹⁰ Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Mezar Anıtları için bkz. M. Cezar, a.g.e., s. 97 vd.; O. Aslanapa, a.g.e., s. 19 vd; M.O. Ank, **Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri**, Anadolu (Anatolia), C.XI, (1967), Ankara, 1969, s. 57-100; G. Öney, "İran ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayesesi", **Yıllık Araştırmalar Dergisi III**, (1981), Ankara, 1981, s.41-66; M. Sözen-R.Ank ve diğerleri, **Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan**, İstanbul, 1975, s. 7-14; O.C. Tuncer, **Anadolu Kümbetleri-I, Selçuklu Dönemi**, Ankara, 1986, s. 14-50
- ¹¹ Bu konuda bkz. M.O. Ank, a.g.m.; G. Öney, a.g.m.; O. Aslanapa, **Türk Sanatı-II**, İstanbul, 1973, s. 121-143; M. Sözen-R.Ank, a.g.e.; M. Sözen, "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", **Anadolu Sanatı Araştırmaları-1**, İstanbul,1969, s. 167-210; H. Haseki, **Plastik Açından Türk Mezar Taşları**, İstanbul, 1976; O.C. Tuncer, **Anadolu Kümbetleri, C.I**, Ankara, 1991, C.III. Ankara, 1992
- ¹² Anadolu'daki mezarların XII-XV'inci asırlar arasındaki zaman dilimine ait bölge özellikleri ve tarih gelişimi için bkz. B. Karamağaralı, a.g.e., s. 256
- ¹³ XVIII-XIX'uncu yüzyıla ait bir grup mezar taşı için bkz. G. Tunçel, a.g.e., s.256
- ¹⁴ Batılılaşma dönemi konusunda bkz. M.Sözen-R.Ank ve diğerleri, a.g.e., s. 295-335; R. Ank, "Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Sanatına Bir Bakış". **50. Yıl konferansları**, Ankara, 1976, s. 113 vd.
- ¹⁵ Bu konuda bkz. R. Ank, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Saati**, Ankara, 1976, s. 135-139; G.Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, Ankara, 1977, s. 193-201; A.Arel, "Taht-ı Kadim Bir Şehristan ile Güya İnciyi Benzer Bir Cami-i Münevver ve Musanna ve Mefferih...", **E.Ü. Güzel Sanatlar Fak. Mim. Böl. Dergisi**, S.3, Temmuz 1980, İzmir, 1980, s.3-32

NOT: Metinle İlgili Resimler iyi çıkmadığı için yayımlanamamıştır.

“Şamanizm Turko- Azıçının Naradov Sibiri”

Nikolay Alekseeviç ALEKSEEV,
“Şamanizm Turko-
Sibiri (Opit arealnogo stravnitel'nogo
issledovaniya), Novosibirsk,
1984, 334 sayfa.

Eser, Önsöz ve Giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sibiryada yaşayan Türk topluluklarının şamanizmi hakkındaki tarihî çalışmaları; İkinci bölümde şamanların animist görüşlerini; üçüncü bölümde şamanlık yeteneğinin kazanılmasını; dördüncü bölümde, şamanlar ve bunların dinî pratiklerini ele alan araştırmacı, ayrıca kitabının sonunda işlenen bütün konuların bir değerlendirmesini yapmaktadır. Oldukça zengin bir bibliyografyaya dayanılarak hazırlanmış bulunan bu kitapta Sibiryadaki Türk topluluklarının yaşadığı yerleri gösterir bir harita (s.143) ile şaman elbiseleri ve şapkaları yanında şaman davulları ile ilgili resimler de yer almaktadır. (s.144...).

Türk din tarihi konusunda çalışma yapacak araştırmacılarca bir başvuru kitabı sayılabilecek bu eserin birinci bölümünü oluşturan “Sibiryada Yaşayan Türk Topluluklarının Şamanizmi Hakkında Tarihî Araştırmalar” (s.11-23) adlı bölümle, Sonuç bölümünü (s.215-226) kısaca da olsa tercüme etmeyi uygun bulduk. Ayrıca kitapta yer alan haritayı da ekte sunduk.

1- Sibiryada yaşayan Türk topluluklarının şamanizmi hakkında tarihî araştırmalar ve kısaca onlar hakkındaki kaynaklar şöyledir:

a- YAKUTLAR: XVII XVIII. yüzyıllarda Yakutları çoğu kimse bilmiyordu. Bu sebeple XVII. yüzyıl yazılı kaynaklarında Yakutların dinî inanışları hakkındaki bilgiler de oldukça yetersizdi. Bu dönemde sadece basit tarihî bilgiler kullanılıyordu. Rusların Yakutistan'ı istilası sonucu hem Yakut dilini, hem de orada görev yapacak memurların karşılaşacakları sorunları çözmek amacıyla oraya giden araştırmacılar sayesinde XVIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Yakutların dinî inanışları ile ilgili bilgiler de ortaya çıkmaya başladı. Özellikle bu konuda G.F. Miller, İ.G. Gmelin ve Y.İ. Lindenau'nun ilmî seyahatleri neticesinde verdikleri bilgiler oldukça önemli olmakla birlikte, Lindenau'un çalışmaları bu konuda oldukça önemli bir yer tutmaktadır. O dönemle ilgili bilgiler daha sonra S.A. Tokorev tarafından değerlendirilmiştir.

XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında ise Yakutların dinî inanış ve âdetleri yakından araştırıl-

Prof. Dr Harun GÜNGÖR
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

miştir. Bu dönemdeki araştırmaların gelişmesinde I.A. Hudyakov, N.A. Vitoşevskiy, V.M. İonov, E.K. Pekarskiy, V.I. Seraşevskiy... vb'nin rolü büyük olmuştur. Bu dönemdeki inceleme ve araştırmaları üç ana grupta toplamak mümkündür:

1- Yakut dinî inanışları hakkındaki özel problemler ve bunların çözümü,

2- İlmî seyahatlerde bulunanların tesbit ettikleri hususlar sayesinde Yakut dininin karakterinin tesbiti,

3- Özel dinî araştırmalar.

1917 devrimi öncesi Yakut dininin araştırılmasında İonov ve onun Yakut asıllı eşi M.N. İonova'nın büyük emeği geçmiş olup, bunlar genellikle merkez grubundaki Yakutları araştırmışlardır. 1917 ihtilâlinde sonra ise Yakut dinî inanış ve âdetlerinin araştırılmasında H.E. Kulakovski, G.V. Ksenofontov, A.A. Popov, G.V. Ergis ve İ.S. Gurviç'in büyük emekleri geçmiştir. Bunlar arasında özellikle A.K. Kulakov'un araştırmaları Yakut dinî inanış ve âdetlerinin sistematik bir biçimde öğrenilmesine örnek teşkil eder. Ancak A.E. Kulakov araştırmalarında Şamanizmden ziyâde Totemizm, Ay-tanrı ve Atalar Kültüne ağırlık vermiştir.

Yakut şamanizmi hakkında en tutarlı bilgiler ise Yakut asıllı etnolog G.V. Ksenofontov tarafından tesbit edilmiştir. O, ayrıca Şamanizmle Hıristiyanlık arasındaki benzerliklere de eserlerinde yer vermiştir.

Yakutların Vilyuy gruplarının yerel özellikleri ve dini inanışları hakkındaki bilgiler ise daha ziyâde A.A. Popov tarafından derlenip toparlanmıştır. Bununla birlikte, az da olsa aynı konuda A.E. Kulakovski'nin de araştırmaları mevcuttur. Kulakovski bu araştırmalarında Yakutlarda Ateş Kültü, Falcılık vb. hususlarla ilgilenmiştir. Popov'un araştırmalarında ise, özellikle Yakut animizmi ve buna bağlı âdetler ele alınmıştır. Popov'un eserinin III. cildi henüz yayınlanmamıştır. Ama bu ciltte yer alan hususları kısa da olsa O "Şamanlık yeteneğine sahip olma" adlı makalesinde bilim dünyasına sunmuştur. Yakut efsanesi hakkındaki bilgilerin sahibi olan G.V. Ergis'in eserlerinde de özellikle Yakutların animizmi ile ilgili değerli bilgiler yer almaktadır.

1948 yılından başlayarak Ren yetiştiren kuzey

yakut inançlarının farklı yönleri İ.S. Gurviç'in eserlerinde yer almaktadır. Gurviç 40'lı yıllarda **Ole-neks** ve **Anabar** bölgelerinde halktan topladığı bilgilerin yer aldığı "**Ren Yetiştiren Kuzey Yakutların Kültürü**" adlı eserini kaleme almıştır.

Sibiry halklarının giysileri ve şaman elbiselerinin incelenmesi yönünden ise E.D. Prokofyeva'nın eserleri dikkat çekmektedir.

b- ALTAYLAR: Yakutlarda olduğu gibi, Altaylıların dinî inançları da XVII-XIX yüzyıllar arasında özel olarak kimse tarafından inceleme konusu yapılmamıştır. Ancak bunlarla ilgili özel yayınlara XIX. asrın ikinci yarısında rastlanılmaktadır. Konu ile ilgili en dikkate değer yazılar V.Ç. Verbitski tarafından 1859 yılında yayınlanmıştır. Verbitski'nin yazılarında tanrı ÜLGEN'le kötülük tanrısı ERLİK hakkında tutarlı notlar ve bilgiler yer almaktadır. 1860-1870 yıllarında V.V. Radloff, Altay bölgesine seyahatde bulunmuş ve sonuçta da Altay şamanizmi ile ilgili kitabını yazmıştır. XIX-XX. yüzyıllar arasında Türk halklarının inanışları ile ilgili yazılar arasında onun çalışmaları büyük bir yer tutmaktadır.

1917 devriminden önce A.V. Anohin de Altay kavimlerinin inançlarını araştırmıştır. 1910-1912 yılları arasında Rusların izni ile Altaylara yaptığı gezi esnasında elde ettiği bilgileri **Altaylıların Şamanizmi** adlı eserinde toplamıştır. Bu eserde Altaylıların ruhu, Tanrı ve âdetler ile ilgili efsaneler yer almaktadır. Yedi bölümden oluşan eserin son bölümünde ise Anohin, bu seyahat esnasında görüş-tüğü ve sohbet ettiği şamanları anlatmaktadır. Eserinde Teleütlerden de söz eden Anohin, "**Teleütlerle Göre Kalb ve Onun Özellikleri**" adlı yazısı ile açıklamalarda bulunmuştur. Anohin'in Sent Petersburg arşivindeki materyalleri konu açısından büyük önem taşımaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde konu ile ilgili olarak L.E. Korinovskaya, N.P. Dırenkova, S.A. Tokarev, L.P. Potanov ve L.V. Çançıbayev'in çalışmalarını zikretmek gerekir. L.E. Korinovskaya'nın ricası ile **Mongdi-Altay Kişi** boyundan olan Konratıy Tanaşev, bu ve başka bölgelere dağılan **Şaman Yolları** resmini çizmiştir. Burada Tanaşev, tanrıları, ruhları bunların yaşadığı yerleri, ruhlara verilen

kurbanları, bu ruhlara gösterilen ta'zimi ve ta'zim derecelerini göstermiş, başka birçok kaynakları da kullanarak yazısını tamamlamıştır.

1931 yılında Drenkova'nın Kemerov iline bağlı Belov ilçesindeki şamanların âdetleri hakkındaki yazıları ilmî açıdan büyük öneme sahiptir. Bu eserde yazar, öncelikle şamanların özelliklerini, daha sonra da Teleüt Şamanlığı ve Şaman Hastalığı'nı açıklamakta, en sonunda ise, şaman elbiseleri hakkında bilgi vermektedir. Drenkova'nın çalışmaları Sibiry'a'da yaşayan Türklerin şaman olma âdetleri açısından da önemlidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, N.P. Drenkova, Anohin'in Teleütler hakkındaki çalışmalarını devam ettirmiş, yaptığı çalışmaları da 1912 yılında müzeye teslim etmiştir. L.P. Potanov ise, bir yandan Drenkova'nın eksik bıraktığı çalışmaları tamamlarken, diğer yandan da Teleüt şamanı Todışev hakkında kısa yazılar yazmıştır. Sonuçta Potanov'un yazıları Drenkova'nın tesbitlerinin doğruluğunu ortaya koymuştur.

Drenkova'nın **Türk ve Moğolların Hayvanları** adlı eseri el yazması hâlinde kalmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Drenkova'nın eserlerine yapılan ilâveler kendi nezaretinde olmuştur. İşte bu ilâvelerden birisi de Şor şamanizmi hakkındadır.

E.D. Prokofyeva'nın Altay şamanlarını konu alan makaleleri yanında L.Potanov'un Sayano-Altay şamanizminde At'ın kutsallığına dair yazılarından da söz etmek yerinde olur.

Altaylıların dini hakkındaki araştırmalarda S.A. Tokarev büyük rol oynamıştır. 1930-1932 ve 1940'lı yıllarda üç kez Altaylarda araştırma yapan Tokarev, konu ile ilgili birçok doküman toplamıştır.

Şamanizm araştırmalarına büyük önem veren L.P. Potanov'un en önemli eseri ise **Altay Şamanlığında Ok ve Yay**'dir. Potanov'un araştırmalarını ise öğrencileri V.İ. Dyakonova, F.A. Satlayev, L.V. Çançibayev... vb. devam ettirmişlerdir. Dyakonova genellikle Tuvalar'ın dinî inançları ve kültürleri ile ilgilenmiş, Tuva Cumhuriyeti ve Dağlık Altay bölgesi ile ilgili olarak derlediği bilgileri kullanarak Tuva ve Altay Türklerinin dini inançları ve âdetleri konusunda yazılar yazmıştır. İ.S. Vdovina'nın da yardımı ile Tuva ve Altay Türkleri konusunda yazdığı dört ciltlik kitap yayınlanmıştır. Bunlar:

- 1- Tabiat ve insan (1976).
- 2- Heykeller (1977).
- 3- Hristiyanlık ve Şamanizm (1979).
- 4- Tarihin problemleri (1981).

Dyakonova bu araştırması ile Prokofyeva'nın araştırmış olduğu şamanizmin özgünlüğü konusundaki çalışmalarını devam ettirmiştir. O, yazıları da Tuva ve Altaylıların kendi hastalarını muayene ederken davuldan başka özel giysiler ve çeşitli eşyalar kullandıklarını da belirtmiştir. Çançibayev'in eserlerinde ise Altaylarda yapılan ateizm propagandası ve bunun sonuçlarına yer verilmiştir.

c) **HAKASLAR** : Hakasların dinî inançları ise Yakut ve Altaylılarınkinden daha az araştırılmıştır. Bununla birlikte Hakas şamanizmi 1917 devriminden önce Ostrovskiy ve Katanov tarafından ele alınmıştır. Ostrovskiy 1894 yılında Yenisey iline yapmış olduğu gezide elde ettiği bilgileri değerlendirmiş, bu dönemde Kaçınçların araştırılmasına dikkat çekmiş, bu konuda V.V. Radlov'dan da bilgiler almıştır. Ostrovskiy'nin en önemli tespiti ise **Şaman Hastalığı**'dir.

Hakaslı bir aydın ve aynı zamanda Radloff'un da öğrencisi olan N.F. Katanov ise bu bölgelerdeki Türklerin dil, folklor ve etnik yapısının araştırılmasında büyük rol oynamıştır. Katanov, araştırdığı her konuda gösterdiği gayret, ciddiyet ve çabadan dolayı büyük itibar görmüştür. O, araştırmalarında Koyballar, Sarayçavlar, Beltirler ve Kaçınçlardan derlediği materyalleri kullanmıştır. Araştırmacı eserlerinde Hakas boyunun tüm özelliklerini tesbit etmiştir.

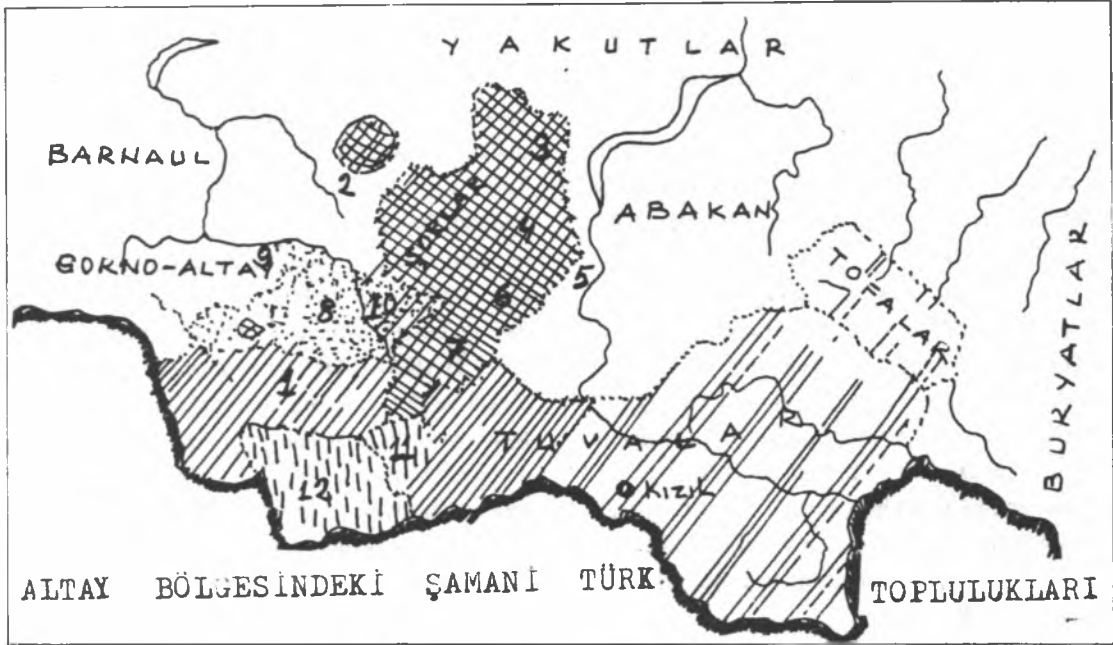
Katanov'un incelemelerine büyük önem veren Radloff, onun eserlerini kendi kitaplarına almıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Katanov'un eserlerinde Tuva ve Tofalara ait bilgiler de mevcuttur.

- 1- Altay Kişi
- 2- Teleütler
- 3- Kızıllar
- 4- Kaçınçlar
- 5- Koyballar
- 6- Sagaylar
- 7- Beltirler
- 8- Tofalar (Tobalar)
- 9- Kumandinler
- 10- Çelkanlar

- 11- Telesler
12- Telengitler

ları ile Direnkova ve Potapov ilgilenmiş, Direnkova "Şor Folkloru" adlı kitabını kaleme almıştır. Şor

Yukarıda sözü edilen araştırmalardan başka, Hakas Şamanizmi ile ilgili olarak D.A. Klemenç ve E.K. Yakovlev'in isimlerini de zikretmek yerinde olacaktır. Bütün bunlara rağmen Hakasların şamanizmi diğerlerine kıyasla daha az dikkat çekmiştir. Yine de çalışmalar devam etmiş, Hakas etnoloğu K.M. Pataçakov, Hakas inancı ile ilgili bilgiler verirken, Macar araştırmacı V. Dioszegi 1957 yılında Hakas bölgesine gelmiş, onların din ve inanışları ile ilgili derlemelerde bulunmuş ve bunu **Şaman Hastalığı ile İnsan Nasıl Şaman Olur?** başlıklı kitaplar hâlinde yayınlamıştır.

d - **ŞORLAR:** 1917 yılına kadar Hakas ve Ataylılardan ayrı sayılan Şorlarla ve Şor Şamanizmi ile ilgili araştırmalar pek yoktur. Bunların şamanizmi ile ilgili olarak ilk defa Ş.E. Malov'un kısa bir yazısından bahsetmek mümkündür. Malov bu yazısında Şorlar'ın inançları, şamanların yardımcı ruhları, şaman giysilerinin sadeliği ve şamanlar'ın sayılarından bahsetmektedir.

Şor şamanizmi hakkında ilginç bilgiler veren A.V. Anohin ise, onların animist görüşleri üzerinde durmuştur.

Sovyetler Birliği döneminde ise, Şorların inanç-

şamanizmde kullanılan davullar ise Prokefyev tarafından incelenmiştir. Ayrıca Şor şamanizmi hakkında İ.D. Hlopinov'un da araştırmaları mevcuttur. Hlopinov bu araştırmasında Ülgen'e dua etme usullerini anlatmaktadır.

e) **TUVALAR:** Tuva şamanizmi hakkındaki ilk bilgileri G. Y. Grumm ve Kona vermişlerdir. Bunların araştırmalarında Tuvaların inançları, animist görüşleri ve Şaman olma yolları anlatılmaktadır. Konu ile ilgili olarak Katanov'un derlediği bilgiler ise Hakaslara oranla daha azdır. Tuva şamanizmi ile ilgilenen Potapov, Dyakonova, Vaynştyen gibi araştırmacıların en ileri geleni Potapov'dur. İlmî seyahatlara başkanlık da eden Potapov, Mangun-Tayga ve Kara-Holya bölgesinde yaşayan Tuvaların inançlarını incelemiştir. Konu ile ilgili olarak Dyakonova'nın çalışmaları da önemlidir. Vaynştyen'in araştırmaları ise daha çok dinî problemler üzerinde yoğunlaşmıştır. **Tuvalar ve Todjinler** adlı kitabı 1961 yılında yayınlanmış olup, kitapta Todjinlerin şamanizmi geniş bir biçimde yer almıştır.

Dyakonova'nın Tuva inançlarının araştırılması-na dair orijinal yazıları vardır. Özellikle onun yazılarında **Şamanların cenaze törenlerine katıldıkları**

rına dair tespitleri oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Dyakonova'nın **Tuvaların Dinî İnanışları ile Tuva Şamanları Ve Onların Toplumdaki Sosyal Rolü** adlı eserleri mevcuttur. Dyakonova bu eserin de XX. yüzyılın 30'lu yıllarında araştırma bölgesinde Şaman ve kamların çok sayıda bulunduğunu tespit etmiş, bazı şamanların ise **Erlık**'e dua ettiklerinden bahsetmiştir.

f) – **TOFALAR**: Tofaların dinî inanışları ile ilgili ilk bilgiler de Katanov tarafından tespit edilmiş, o, ayrıca Tofa şamanizmi hakkında da bilgiler vermiştir. Daha sonra Prokotyev şaman davul ve giysileri ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, eserin baş tarafında Sibiry Türklerinin şamanizmi ile ilgili çalışmaları özetlenen Alekseev, eserin sonuç bölümünde kısaca şunları söylemektedir.

Sibiry'da yaşayan Türk topluluklarının Gök'le ilgili görüş ve düşünceleri kendilerine atalarından kalmıştır. Dinin hemen her zaman önemli görüşleri muhafaza ettiğinden hareket ettiğimiz zaman, buna bağlı olarak Sibiry Türklerinin Gök, Güneş, Ay, Yıldızlar ve Büyük Ayı burcu ve Venüs'e göre hayatlarını tanzim ettiklerini kabul edebiliriz.

Sibiry Türkleri Göğü yaşadığımız dünya gibi telakki ediyor, orada yüksek dereceli canlıların yaşadığına inanıyor, onların istedikleri zaman yer yüzündeki insanlara mutluluk verebileceklerini kabul ediyorlardı. Tanrıyı yaratıcı olarak nitelendiren Sibiryalılar, tanrının insanlara her zaman iyilik yapmadığına, bazan da kötülük yapabileceğine inanıyorlardı.

Yakut panteonunda **Ayı** ve **Abaası**'lar büyük yer tutmaktadır. Yakutlar Hıristiyan oldukları zaman da bu inançlarını korumuş, Ayular şerefine kurban törenleri düzenlemişlerdir. Burada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyorum. O da, **kötü ruhlarla temasta bulunan şamanların kurban törenlerine katılmamalarıdır.**

Güney-Altay şamanları Yakutlara nispetle yaratıcı tanrılar kültüne daha etkin bir biçimde katılmaktadırlar. Şaman, yardımcı ruhları vasıtası ile törenleri yapabilmektedir. Bu yardımcı ruhlardan **Suyla** ve **Utkuçi** daha sonra ortaya çıkmıştır. Ülgen'in oğul ve kızlarından bahsedilmekle birlikte,

bunlarla ilgili çok kesin bilgiler mevcut değildir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, **Ülgen'in kızları şamanlar için yardımcı ruhlar olarak kabul edilmezler.**

Teleüt inançlarında yer alan tanrı **Tatay**, Kırgız ve Buryatlarda da gözükmektedir. T.M. Mihaylov, Türk ve Moğalların atalarının da tanrı Tatay'ı bildiklerini kabul etmektedir.

Kumandinlerde Bay Ülgen'i Göktanrı olarak kabul ediyor, ayrıca yeryüzü şamanının Ülgen'in kızları ile evlenmesi neticesinde **Koço**, **Kurultay** ve **Keley** adlı ruhların doğduğuna inanıyorlardı.

Sibiry Türkleri Kâinatı üç katlı olarak telakki ediyorlardı:

- 1- Gök (Üst dünya)
- 2- Yer yüzü (Orta dünya)
- 3- Karayer (Alt dünya)

Hakaslara göre şamanlar ancak yardımcı ruhlar sayesinde Göğe çıkabilirlerdi. Şorların yukarı dünya hakkındaki görüşleri ise Altaylılarınkine aynı idi.

Hakas ve Şorlara göre, şaman olacakları Ülgen seçmektedir. Ülgen bu seçtikleri kimselere atlar verir, onları yukarı dünyaya gezmeye gönderirdi.

Tuva inançları da Altaylılarınkine benzemektedir. Ancak Tuvalara göre şamanlık gökten gelen ruhlar yardımıyla verilmektedir.

Elde edilen bilgilere göre **Sibiry Türklerinin Yer altı dünyası ile ilgili görüşleri pek belirgin değildir.** Onlar yer altı dünyasını da yer yüzü gibi düşünmekte, orada da dağlar, ırmaklar, ovalar... olduğuna inanmaktadırlar. Orada yaşayanlar da, dünyadakiler gibi faaliyet içinde bulunmaktadırlar. Ancak yine de orası dünyaya göre daha kasvetli, bakımsız ve perişan durumdadır. Sibiry Türklerine göre yer altı dünyasına insanlar öldükten sonra giderler. Bazen orada yaşayanların ruhları gözümeden orta dünyaya gelir ve buradaki insanlara kötülük getirirler.

Yakutlar **Erlık**'i bilmiyorlardı. Yakutların **Erlık**'i tanımamaları onların Güney Sibiry Türklerinden erken kopmaları ile açıklanmaktadır. Halbuki Güney Sibiry ve Moğol toplulukları **Erlık**'i biliyorlardı. **Aslında bu İnanç Türklere Moğollardan geçmiştir.** İşte bu kopuş devresi yani V. yüzyıldan itibaren de Budizm Orta Asya'da yayılmaya baş-

lamıştır. Bütün bunlara rağmen yine de Yakutlarda Erlik'e eş olarak Arsan Dyovay'dan bahsedilebilir.

Orta Asya Türk topluluklarında şaman ruhları ile ilgili görüşler hemen hemen aynıdır. Şamanın koruyucu ruhları, onun yakında ölmüş akrabalarının ruhlarıdır. Sibiry Türklerinde ecdadlar sihirli olarak bilinen hayvanları miras olarak bırakmaktaydılar. Önceleri bu hayvanlar vahşi hayvanlarken, sonradan onların hayvancılık'a geçişleri ile paralel olarak bu hayvan At'a dönüşmüştür.

Şamanlığın ilk döneminde ruhlar büyük, orta, zayıf olmak üzere üçe ayrılmaktaydılar. Şamanların güçleri ise sahip oldukları ruhlara göre ve onların sayısı ile orantılıdır. Şamanların farklı sosyal gruplara ayrılmış olması, Türk halklarında daha sonra ortaya çıkmış bir gelişmenin sonucudur.

Şaman hastalığı kalıtsal bir hastalıktır. Bu hastalık hem ana, hem de babadan bir sonraki nesle geçebilir. Yakutlara göre bu hastalığın temel nedeni şaman olacak kişinin ruhunun daha önceki ruhlar tarafından terbiye edilmek amacıyla çalınmış olmasıdır. Tuvalar şaman hastalığının başlamasını insanın üzerine gök kuşağının düşmesi ile açıklamaktadırlar.

Şaman davul ve elbiseleri uzun zaman içinde

oluşturmuştur. Bu davullar üzerindeki şekiller açısından farklılık arz etmekte, aynı şekilde bu resimler şamanların kartvizitini oluşturmaktadır. Ayrıca bu şekillerde şamanlara yardımcı olan ruhların şekil ve sayılarını belirtmektedir. Şaman davulları gibi elbiseler de, her Türk grubuna göre değişiklik göstermektedir.

Şamanların Sibiry Türkleri üzerinde önemli bir yeri vardır. Onlar hem hayvanları, hem de insanları tedavi etmektedirler. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, Sibiry Türklerinde tıp ilmi oldukça gelişmiştir. Şamanlar bitkilerle tedaviyi, kırık-çıkık tedavilerini yapıyor, hatta bazı küçük ameliyatları gerçekleştirebiliyorlardı. Şamanların başarılarında hipnoz, psikoterapinin ve hasta vücudu hastalığa karşı devamlı olarak yöneltmek gibi bilinçli davranışların önemi büyüktür.

Şaman âdetleri ve uygulamaları az çok farklılaşsa da temel inanış ve düşünceler hep aynıdır. Kurban vermek, dua okumak gibi...

Ruhların çağırılması ve kurban verme âdeti güneşin batışından doğuşuna kadarki zaman dilimi içinde uygulanır. Şaman önceleri yerli ruhları çağırır, sonra da yüksek dereceli ruhlara hitap eder, bunlarla hastanın durumunu müzakere eder. Daha sonra da hastanın ruhunu bedenine yerleştirirdi. Bütün bu törenlerin esasını hipnoz ve telkin teşkil ederdi.

TÜRK DÜNYASININ BÜYÜK OĞULLARI İBN-İ SÎNA VE ULUĞ BEY GÜNDEMDE

“Türk Edebiyatında Tabiat” Üzerine

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN,
Türk Edebiyatında Tabiat,
Atatürk Kültür Dil ve
Tarih Yüksek Kurumu,
Atatürk Kültür Merkezi
Yayımları,
Ankara, 1993, 330 s.

Türk edebiyatına, tabiat, coğrafya ve özellikle 500 yıla yakın bir süre imparatorluğa başkentlik yapmış olan İstanbul, oldukça ağırlıklı malzeme teşkil etmiştir.

Çiçeklerin bilhassa gül'ün, lale'nin Türk edebiyatında ve Türk kültür tarihinde ayrı bir yeri vardır. Osmanlı'da var olan çiçek zevki ve kültürü, 18. asırda sadece lale'ye hasredilmiş, lale, Türk kültür hayatında şairin mazmununa, mimarın kasrına, nakkaşın çini, kumaş, halı, deri, taş ve sedefine, müzehhibin yazma eserine malzeme teşkil etmiştir. Osmanlı'nın çiçeğe ve tabiata düşkünlüğü, **Güller Kitabı**'nda¹ şiirli bir üslûpla anlatılmış, müstakil olarak ilk defa “Çiçek Adları İndeksi” ne de yer verilen eserde, Türk'ün göçebelik dönemleri, İslâmiyet'ten sonrası, Batı medeniyeti ve kültürü ile tanıştıktan sonraki dönemleri hareket noktası alınarak, Türk'ün çiçek, bahçe ve tabiat sevdası, sahasında tek olan bu kitapta incelenmiştir.

Atlı-göçebe medeniyeti dönemini konu alan edebî metinlerde, çetin tabiat şartları karşısında güçlü ve cesur olmak zorunda olan “Alp Tipi”nin tasvirinde, tabiat unsurlarından istifade edilir, her an tabiatın içinde geçen mücadele dolu hayat anlatılır.

Mutasavvıfların kâinata bakışları, yaratıcı dışındaki her şeyin mahlukât olması ve bir gün zevâl bulacağı noktasında birleşir. Bakış açısı, kâinatın içinde yer alan her bir varlığa akseder. Yunus, uzayıp giden heybetli bir ağaç ile şöyle söyleşir:

*“Böyle uzamak ne manidür çünkü bu dünya fanidür
Bu fodulluk nişanıdır gel berü miskinliğe geç.”*

İslâmiyet, tabiat güzelliklerinin ve bol çeşitte nimetlerin bulunduğu “Cennet” vaadi ve müjdesi ile insanların haram ve günaha yaklaşmamalarını emreder. Osmanlı'nın tabiata, coğrafya güzelliğine verdiği ehemmiyet, belki de içinde ebediyen kalmayı arzuladığı cennete, daha dünya hayatındayken kavuşma isteğinden kaynaklanmış olabilir.

Edebiyatımızda tabiat ve tabiat unsurlarının ne kadar ağırlıkta yer aldığını, Prof. Dr. Şükrü Elçin'in **Türk Edebiyatında Tabiat**² adlı antolojisinde görmekteyiz.

Tabiat ve tabiat unsurlarını konu alan örnek edebî eser metinlerinden önce, sırasıyla Prof. Dr. Sadık TURAL'ın, Prof. Dr. Ahmet Edib UYSAL'IN, Prof.

Nezahat ÖZCAN

Gazi Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Arş. Gör.

Dr. Sabri Esat SİYAVUŞGİL'in ve Abdülhak Şinasi HİSAR'ın yazıları, Giriş bölümünü oluşturuyor. Edebiyat eseri ile çevre arasındaki münasebeti, mekân kavramına bağlı olarak izahlandırılan Sadık Hoca'nın yazısı, edebiyat ve edebî eser kavramlarının tariflendirmelerini de ihtivâ ediyor. Prof. Dr. Ahmet Edib Uysal'ın "Edebiyat ve Tabiat" başlıklı yazısı, insanlık tarihi süresince tabiata izaf edilen mânalar, tabiatın san'at üzerindeki etkisi ile ortaya çıkan akımlar ve insan tabiat münasebeti üzerinde duruyor. Pof. Dr. Sabri Esat Siyavuşgil'in yazısı, "Türk Halk Şiirinde Tabiat" başlığını taşımakla beraber, yazı sadece Halk Şiirinde tabiatı incelemekle kalmıyor, Hâmid'e Sahra'dan dolayı yüklenen edebî misyonâ karşı çıkarak, ilkçağlardan itibaren insanın tabiatan nasıl etkilenerek edebî eser vermeye yöneldiği, divan şiirindeki mistik ve panteist bakış açısının tabiat da sirâyet ettiği anlatılıyor.

Giriş'in son yazısı, şiiriyet dolu üslûbu ile Abdülhak Şinasi Hisar'a ayrılmıştır: "Tabiat Sevgisi". Şimdi bize çok uzak olan bir hayatın, Boğaziçi'nin güzelliklerinin, gündelik ve mevsimlik yaşayışların anlatıldığı yazı, Hisar'ın **Boğaziçi Mehtapları** adlı kitabından alınmıştır.

Antolojide metin örnekleri, Halk, Divan ve Yeni Türk Edebiyatı olmak üzere üç sahada tasnif edilerek, her saha kendi içinde önce **nazım**, daha sonra **nesir** örneklerini ihtiva etmektedir. Halk edebiyatı sahasında, şiirde; 24 şâirden 28 şiire ve 4 anonim mahsule, nesirde; efsane (1), masal (2), köy tiyatrosu (2), bilmece (57) ve motif (1). "Türk Halk

Edebiyatında Turna Motifi" başlıklı Ş. ELÇİN'in makalesi (s. 75-90) geniş kapsamlı oldukça ilgi çekici bir inceleme, turna kuşunun fizyolojik tasviri, sadakati, lakap olarak ailelerde kullanılması, mekân yerlerine ad olması, dinî bir vasıf verilmesi, halk arasında turnaya atfedilen değer, edebî metinlerde haberleşme fonksiyonu üstlenmesi, Âşık Kerem, Dursun Cevlanî, Hayalî gibi şairlerden örnekler verilerek, Alevî inanışındaki yeri üzerinde durulmaktadır.) türlerinde örneklere yer verilmiştir.

Divân edebiyatı örneklerinde, beş şairin dokuz şiirine yer verilmiş, yan sayfalar şiirlerin nesir cümleleri ile ifadelendirilmiş şekline ayrılmıştır.

En kapsamlı bölüm, Yeni Türk Edebiyatı'na aittir: 45 şâirden 60 şiir, 20 yazardan 32 nesir parçasına yer verilmiştir.

317-321. sayfalar, "Metinlerin Sıralanışı"na ayrılmıştır. Kitabın sonunda Bibliyografya ve Dizin (Şahıs, mekân, eser, hayvan ve bitki adları birarada verilmiştir) de bulunmaktadır.

Prof. Dr. Şükrü Elçin'in tabiat konulu bu antolojisi, tür ve konu antolojilerine bir yenisini ekliyor. Kitabın hazırlanması için Hoca'ya, neşri için de Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na teşekkürlerimiz sunuyoruz.

Notlar

¹ Beşir Ayvazoğlu, **Güller Kitabı** (Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme) Ötüken Yay. , İst. 1992, 272s.

² Prof. Dr. Şükrü Elçin, **Türk Edebiyatında Tabiat**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ank. 1993, 330 s.

Tarih Araştırma ve Yazma Metodu veya Tarihçi Olmaya Hazırlık

Tuncer BAYKARA, Tarih Araştırma ve
Yazma Metodu, İrfan Kültür ve Eğitim
Derneği Yayını, İzmir, 1995, 168 sayfa.

Beş bölümden oluşan kitap 168 sahifedir.

I. Bölüm: “Tarihçi Olmaya Hazırlık”, II. Bölüm: “Tarihî Bilginin Kaynakları ve Onun Tesbit Yolları”, III. Bölüm: “Kaynakların Edinilen Bilgilerin Tenkidi, Eleştirisi”, IV. Bölüm: “Sentez = Terki b = kaleme almak, Yazmak” V. Bölüm: “Tarih Felsefesi ve Diğer Faydalı Bilgiler”. Ayrıca bir Ekler Bölümü de ilave edilmiştir.

Bu eser, Sayın Baykara'nın “Hacettepe ve Ege Üniversitelerinde vermiş olduğu derslerin neticesi gibidir... “Nasıl ve niçin soruları bu ülkenin bilinenlerinden hareket edilerek ele alınmıştır, yoksa batının kendilerine göre mükemmel metod kitapları kendi şartlarının eseridir” (...) “Ülkemizin şartları, bilimin gereklerini, ülkemizin şartlarına göre ele almayı zorunlu kılar ifadesiyle de batı da pek çok örneklerini gördüğümüz hevesliler ve uzmanlar ordusu ile yazılmış bir veya iki ciltlik önsözünde Geniş tarih denildiği tarzda yazmaya gayret gösterilmiştir” ifadesi ile vasfı ve tarzı açıklanan¹ eserlere atıfta bulunuluyor.

Önsöz'den öğrendiğimize göre; “gözlem, sağlam kanıt, sıkı bir eleştiri, (Tenkit) ve sebep netice ilişkilerine dayalı, hükümler hiç bir zaman eskimez” ifadesini şöyle açıklıyor: “Metod hiç kimsenin inhisarında değildir.” Niçin yazıldığına, yazılmasının lüzumuna dair bir davetiye tarzında, B.Yedi yıldız'ın bir tercüme takdiminde, şu açıklamayı görüyoruz:

“Cumhuriyet Döneminde gazeteler ile popüler veya ilmî dergilerde tarih veya tarih metodolojisinin muhtelif cepheleriyle ilgili olarak yayınlanan makalelerin sayısı takriben üçyüz civarındadır. Aynı konuda yayınlanan makalelerin sayısı ise, bilebildiğimiz kadarıyla yirmiyi pek aşmamaktadır. Bunlardan yedisi, 1932-1954 yılları arasında, biri 1975 de ondördü ise 1980'den sonra yayınlanmıştır. Bu rakamlara kesin olmamakla birlikte, ülkemizde tarih metodolojisine duyulan ilginin azlığı, ancak 80'lerden sonra bu ilginin giderek arttığı görülmektedir. Belirtilmesi gereken bir hususda söz konusu kitapların sadece altısının telif geriye kalanların ise tercüme olduğudur. Bunu tabii karşılamak gerekir, zira her kültürün yeniden doğuş dönemlerinde tercümenin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu sebeple, bu konuda yapılan tercümelemin de yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Mutlaka tarih metodolojisiyle ilgili önemli kitap-

Yrd. Doç. Dr. M.Âkif TURAL

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih, Bölümü Öğretim Üyesi

ların hızla dilimize aktarılması gerektiğine inanıyorum,² “Diğer taraftan tarihe ilgi duyanların yeni ufuklar açacak, yeni metodolojik eserlerin kaleme alınması da şarttır.”³ demektedir.

Burada üç unsur gözleyebiliriz: Türkiye’de metodoloji ile ilgili kitaplara ilginin az oluşu; metodolji kitaplarının azlığı, tercüme eserlere duyulan ihtiyacın uzun süre daha devam edeceğidir.

Tarihçi adayları metod öğrenecek; ancak tarih metodu, tarih bölümlerinin bünyesinde muhtevaları bir kenara kaç ders saatidir?

Metod kitaplarının muhtevası hakkında bilgi vermek dahi bir yıla sığamayacağına göre, metod dersi tarih bölümleri için I. sınıfta veya diğer sınıfların birisinde bir yıl verilerek kalmalı mıdır, devam etmeli midir?

Bazı Üniversitelerimizi dikkate alarak bu dersin durumunu tabloşturalım:

Gazi Üniversitesi, 1. Sınıf, 1 yıl
Dicle Üniversitesi, 3. Sınıf, 1 yıl
Erciyes Üniversitesi, 3. Sınıf, 1 yıl
Muğla Üniversitesi, 1. Sınıf, 1 yıl
Niğde Üniversitesi, 2. Sınıf, 1 yıl
Kırıkkale Üniversitesi, 1. Sınıfta, 1 yıl
Dumlupınar Üniversitesi, 1. Sınıfta, 1 yıl
Celal Bayar Üniversitesi, 1. Sınıfta, 1. yıl
Anadolu Üniversitesi 1, Sınıf, 1 yıl
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 1. Sınıf, 1 yıl
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1. Sınıf, 1 yıl

Selçuk Üniversitesi, 1. Sınıf 1 yıl
Gazi Osmanpaşa Üniversitesi, 2. Sınıf, 1 yıl
Harran Ünivesitesi (Şanlıurfa), 1. Sınıf, 1 yıl
Süleyman Demirel Üniversitesi, 1. Sınıf, 1 yıl
Hacettepe Üniversitesi, 1. Sınıf Tarih Metodolojisi I dönem IV. sınıf tarih yazıcılığı 1 yıl (seçmeli)
Ankara Üniversitesi, 3. Sınıf, 1 yıl
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 3. sınıf, 1 yıl
Erzurum Atatürk Üniversitesi, 1. Sınıf 1 yıl
Tarihin, konusu, faydası, gayesi bilgilerinin yanısıra, tarihin kaynakları, tenkit, yazma, tarih felsefesi konularının verilmesine bir yıl yeterli midir?

Uygulamaya ait dört yıllık bilgilerin birikimi ile bir mezuniyet tezi (bazı üniversitelerde bunun da olmadığını öğreniyoruz) yaptırırken, karşımıza çok ilgi

çekici tuhaflıklar çıkmaktadır.

Halbuki, tarih bölümlerinden mezun olan öğrencilerin tarih disiplini almış olarak mezun oldukları konusu tartışılır mı? Tarih bölümlerinde dört yıl boyunca tarih dersleri verilmektedir. Ama tarih metodu safhası (bazı üniversiteler hariç) bir yıl olarak birinci sınıflarda verilmektedir ki, bu süre de yeterli değildir.

Birinci Bölüm: Tarihçi Olmaya Hazırlık

“İlim doğru düşünme ve sistematik bilgi edinme sürecidir.”⁴

Fen bilimcileri, ilmi “bir kanun bilimi bulma” çabasının merhaleleri olarak görürler. Jacobus Wössner, “İlim insanlardan belli bir grubun (ilim adamlarının) muayyen kurallara göre metodik olarak kazanılmış, sistematik olarak düzenlenmiş bilgilerini ifade eder”⁵ demektedir. Bu tanım içinde, bilginin, bu işle uğraşanlar, kurallara göre, metodik kazanılmış, sistematik olarak düzenlenmiş olma safhaları vardır. Bir araştırma nasıl yapılır? Sorusunun karşısında sosyal bilimcilerde psikoloji ve sosyolojinin kanunları olmadığı için, fizik, kimya, biyolojiden hipotez bakımından ayrılır.⁶ “Olaylara ait bilgilerin bir sisteme bağlanması ile tarih ilim olur.”⁷ “Z.V. Togan’ın dediği gibi tarih büyük ülke ve devletlerde haysiyetli bir bilim olarak kabul görür.” (T.Baykara s.6). Tarihin faydası; insanlık üç boyut üzerinde yaşamaktadır. Dünden gelip, bugünü yaşayıp, yarına gitmekte olan insanlığın, yarın için dünü bilme mecburiyeti, vardır. Buda tarih sayesinde mümkün olmaktadır. (T.Baykara s.5)

Niçin Metod Kitabı?

Metod kitaplarının herbiri kendi bilim dalı için araştırma yapmaya rehberlik eder. Bu rehberlikler Türkiye’deki kitaplara baktığımızda daha ziyade teknik konularda odaklandığını görürüz ki, bu normaldir. Zira, herbilim dalının kendisine mahsus, mahiyetine, muhtevasına, bağlı araştırma usulü-metodu vardır.⁸

Tarihte usul kitaplarının birleştikleri noktalar şudur: “Bir insanın ne kadar zeki, mantığı kuvvetli olursa olsun tarihçi olmak istiyorsa, mutlaka metod bilmelidir. Tarih usulü, herhangi bir ilim dalı ile mukayese edilemeyecek derecede karışık ve griftir.”⁹

Araştırma yapmaya dair bir tertibin takibi, en başta zaman kaybını önler. Önceden yapılmışlar da araştırmacıların işini kolaylaştırma yanında, düşünceyi tek-sif etmeyi temine yol göstermez mi? İlmi gelişme,

bilgi birikiminin sonucu değil midir?

Her yeni araştırmanın bir önceki araştırmadan ileri olmasına gelişme diyebiliriz. Bu çerçevede Türkiye'de, "Tarih metodu akademik seviyede tartışmalara açılmamıştır."¹⁰ İstifade ettiğimiz, Fırat Üniversitesinin tertip ettiği "Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu'nda" verilen tebliğlerin¹¹ toplantıdan altı yıl sonra basılmış olması nasıl izah edilebilir? Yönetim değişikliği ile izah etmek yeterli midir?

Diğer taraftan, 3-7 Mart 1986'da Ankara Üniversitesi kampüsünde yapılan "Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Oryantasyon Semineri"nde sunulan değerli tebliğler, on yıl geçmesine rağmen Ankara Üniversitesi'nce basılmamıştır. Bu ilgisizliğin seminer sonrası Rektör değişikliği ile alakalı olduğuna dair üniversite çevresinde yaygın bir kanaat vardır.

Üzerinde durulan, tarihte metod tartışmasıdır. Tarih öğretimi, eğitimi veya bağımsız yazılar değildir.

Sayın Tuncer Baykara'nın kitabının Birinci Bölümü'nde şu alt başlıkları görmekteyiz:

"A. Kronoloji: Zaman ölçme bilimi; başlığı adı altında, Türklerin her yıla bir hayvan adı koyarak kullandıkları 12 Hayvanlı Türk Takvimi, Hicri Takvim, Rumi Takvim, Miladi Takvim ile öteki takvimler; (Olimpiyat, Selevkos, Yaradılış, Takvim I Celali Hükmüdar)" hakkında da bilgi verilmiştir. (s.9)

"B. Tarihle İlgili Bilimler: İnsanlarla ilgili konulara ait bilimlerin tarihle de ilişkisi tabiidir. Sosyoloji psikoloji, felsefe, hukuk, coğrafya, iktisat, siyaset, bilim, kamu yönetimi, antropoloji tarihin bir yönüyle ilişkili olduğu bilimlerdir." (s.18-19)

"C. Tarihe Yardımcı Bilimler: Bu alt başlıkta Filoloji arkeoloji, paleografya, meskukat, epigrafi, diplomatik, mühür tanıma (sicillografi), arma (heraldik) şecere (Soy kütüğü), metroloji (ölçü tartı), halk bilimi (folklor etnoğrafya), sosyal antropoloji tarihî coğrafya, kütüphanecilik ve müzecilik, arşivcilik, bilgisayar bilimi başlıkları ile açıklanarak" birinci bölüm tamamlanmaktadır.

İkinci Bölüm: "**Tarih Bilgisinin Kaynakları ve Onu Tesbit Yolları**"

"A. Kalıntılar, B. Haberler, C. Görsel Haberler, D. Bilgi İmkânları, E. Bilgiyi Tesbit ve Saklama Usulleri" gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Kitabın Üçüncü Bölümü: "**Kaynakların (edinilen bilgilerin) Tenkidi Eleştirisi**" başlığı altında;

"A. Dış tenkit, B. İç Tenkit, C. Tenkidli Metin Neşri" adlı alt başlıklardan oluşmaktadır.

Dördüncü Bölüm: "**(Tertib) Kaleme Alma Yazma'dır**."

Bu bölüm, "Bilgileri topladık, onları eleştirerek doğruluklarını tesbit ettikten sonra, yazma işine gelmiş bulunuyoruz. Buna bir bakıma yeniden yapma sentez, terkip de denmektedir" (s.91) ifadeleri ile başlamaktadır." Büyük tarihçi olmak için tarihçi doğmak lazımdır."¹² Tarih yazma konusundaki bu farklı yaklaşımın şüpheli bir söz olduğuna dikkat çekilmektedir. (s.91)

"Güzel kolay ve rahat yazmak için, tarihçilerin bol bol yazmaları, hatıra defteri günlük tutmak birşeyler yazmak bu başarılı yazarların eserlerinin çok okunması hatta onların cümle kuruluşlarına dikkat edilerek taklid edilmesi," bu bölümde, tavsiye ediliyor.

Yazma işi üç alt bölümde ele alınmıştır.

"A. Kaleme almanın, Yazmanın Esasları, B. Terkibin (Yazmanın Kaleme almanın safhaları), C. Terkib Çeşitleri (Yazmanın türleri)."

"A. Yazmanın Esasları: Hazırlığı olmak, peşin hükümlerden uzak olmak araştırmacının özel bir azırlık yapmış olması" alt başlıklarıyla açıklanmaktadır. Hazırlıklı olmak temel bilgilerin kavramlarının edinilmesi gerekliliği meselesidir "konu ile ilgili temel ve genel bir tarih bilgisi olacaktır" hükmü ile araştırma yapanın araştırdığı dönemi veya yöreyi ana hatları ile bilmesi hazırlığın birinci safhasıdır. İkinci merhale ise "Konu ile ilgili her türlü kelimeyi, kavramı, terimi, tarihi, çözebilecek eserlerin neler olduğunu, en azından notlarında, bulundurulmalıdır. Bu merhalenin bir ilerisi artık her tür malzeme elinin altında bulunmasıdır" (s.93)

Hazırlık safhası, şu mühim ikaz ile tamamlanıyor. "zaten bir araştırmacı konusuyla ilgili olarak daha önceki çalışmaları bilmek, onları öğrenmek zorundadır. Böylece belirli bir hazırlığı varsa araştırmacı başarılı olacaktır" (s.93)

Yazma esaslarının ikinci alt başlığı, "peşin hükümlerden (ön yargılardan) uzak olmaktır. "Bu sonuçların sıhhatli olması bakımından bilhassa tarihçiler için söz konusudur. İnançtan siyasetten millî duygulardan kaynaklanan ön yargıların mahzurlarına ve

bu yargılardan kurtulmaya dair tavsiyeler, örnekler verilmektedir. (s.94)

Yazar burada dikkat çeken bir açıklamada bulunmaktadır, “gerçi ön yargılardan ne kadar uzaklaşmak istersek isteyelim, mensup olduğumuz toplum millet bizi etkileyecektir. Nitekim “ilmin vatani yoktur ama, âlimin vatani vardır” denilmektedir. 15 Mayıs 1919’da İzmir’de Yunan askerinin çıkmasını araştıran bir Türk ile, bir Yunanlı meseleyi elbette farklı biçimde ortaya koyacaklardır. Çünkü o gün, Türkler için bir matem, fakat Yunanlılar için bir bayram gibidir. Bu konuda önemli olan araştırma yapanın abartmamasıdır” (s. 95)

Bu objektiflik hususunu biraz açalım: Yazarın bir başka kıymetli çalışmasında, kaleme almadan “öncelikle konu hiçbir peşin fikre kapılmaksızın gereği ne ise ona göre bir plan içinde ele alınmıştır” ifadesi ile “Bu eseri yazarken insanlığın sonsuz gelişmesi içinde Türk devletinin varlığını ve bağımsızlığını esas almaktan Türk’e ve gerektiğinde islamiyete öncelik vermekten gayri hiç bir düşünce bizi etkilemedi. Sadece Türklerin değil düşmanların da yazdıkları tarih metodunun gerekleri içinde göz önünde tutulmuştur” (13).

Ön yargı konusu tenkit unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır ki “Tarihi hissiz kalamaz.... Her insan bazan farkında olmadan ahlâki anlayışlarını ve siyasi tercihlerini kendisinden tevarüs ettiği bir ortama mensuptur. Tarihçilerin en bağımsızları da hayatın kendisi olan bu mirastan kaçamazlar; insan, kendisine rağmen, partizan olmaksızın taraftar olabilir.” (14)

Sayın Baykara, bir araştırmacının özel hazırlık yapmış olması üzerinde duruyor ki, bunu “bilgi birikimi” ifadesi ile üç safhaya ayırıyor (s.95):

“a. Konu genel olarak belirlenir. Konu belirlenmesi “efradını cami ayyarını mani” bir isim olarak değil (zira bu vasıfta bir isim çalışmasının sonunda konacaktır) Sadece genel hatlarıyla konu belirlenir konuyu kim seçer? Araştırmayı yaptıran hoca veya yapan şahıs seçer.

b. Konuyu incelemek için ön plan yapılması şarttır. İlim tasnif demektir” diye bir söz vardır ki doğrudur. Konuyu anlayabilecek şekilde bölecek bir plan yapılması gerekir” bu bir “ön taslaktır ki çalışma devam ederken veya sonunda bu plan değişikliklere uğ-

rayabilir.”

Ön plan “zihinde cevap arayan bütün soruları” çalışma devam ettikçe bu değişikliklerle içine alacaktır. (s.96) “İdeal Plan bilgi durumu sebebiyle sonradan tadilata uğrayabilir ve genellikle hayli eksik olarak tamamlanır.” (s.96) Sayın Baykara bu tesbit bilgilere örnek olması bakımından “XIX yüzyılda İzmir” başlıklı konulu “bir araştırmaya” taslak plan örnekleri vermiştir. Ayrıca, “bir köyün incelenmesi” “bir savaşın”, “bir insanın hayatının” incelenmesine dair de örnek taslak planlar vermiştir. (s.97)

Bir plan yapmada “sıralamak” ana bölümlerin; alt bölümlerin; ana başlık; alt başlık; ara başlık; tali bilgi başlıklarının harflerle bölünmesi çalışmanın başarısını ve çalışana kolaylığı artıracaktır.

“I. Bölüm, İktisadî Hayat

A. Ziraat (Bab)

1. Hububat (Fasıl)

a. Buğday (Kısım)

konuya çok daha kısa zamanda hakim olmakda” bu plan şeması ile mümkündür. (s.98)

Yazmaya özel hazırlığın üçüncü merhalesi, “çalışmanın adının konmasıdır. Daha önce kesin adın sonunda verileceğine temas edilmiştir ama, kesin veya geçici isim konmasında, konunun çerçevesinin ortaya konması öncelik taşınmalıdır.” Bu hususta Sayın Baykara, “Eğer piyasada satış için eser yazacak isek, isminin pek çarpıcı olması gerekir. ‘Miyop Çörçil’ olayı gibi. Ama bizler bilim adamı olarak piyasa için çalışmadığımızdan çalışmalarımızın adları daha sade ve süssüz olmalıdır.” demektedir (s.99)

Burada kastedilen “Miyop Çörçil” örneğindeki sivrilik, konuya bakış açısı bakımından da ilk karşılaşıldığında konunun anlaşılmasını zorlaştırır. Bu hususa bir sahife ileride yazar açıklık getirmiştir. “Önemli olan, en uygunu, bakış açımızı yansıtanı yakalayabilmektir.” (s.100)

“Çalışmanın adı, ne çok uzun, ne çok kısa olmalıdır; kısa olması çok iyi ise de içindekileri tam ifade etmeyebilir. Çok uzun isimler ise akılda kalmaz ve zaten etkili bir görünüş vermezler.” Bu genel bilgilendirmeler doğrultusunda anahtar hükmü görüyoruz: “Bizim için önemli olan içindekini tam olarak yansımasıdır; çalışmamızın adı mümkünse başka isimlerle de karışmaması gerekir.” Bu genel bilgiler anahtar

hükünden yola çıkarak şu örneklerin yadırganmaması gerekir. “Mondros Mütarekesinden sonra Osmanlı Devletinde kurulan ömürsüz Panik Hükümetleri”

Zaman: Mondros Mütarekesi sonrası; **mekân,** Osmanlı Devleti, (Ankara Hükümetinden ayırıyor) **olay, vasıf** (ne, nasıl); ömürsüz Panik Hükümetleri. Bu başlık, yazının muhtevası “derleme-sohbet” olsa bile ifade bakımından orijinal değil midir? Dikkat çekici merak uyandırıcı iki unsuru da taşıyan bir başka örnek verelim: “Saltanatın otopsi veya Millî Haki-miyet Yolunda Çekilen Çileler”. Otopsi bir ölümün gerçek sebebinin bulmak için yapılır; bu başlıkta, sal-tanat kavramının rızaya dayalı tepki verme bakımın-dan incelendiğini, tepki vereni yok etme ihtimalinin sultanın karakterinden değil, müessesenin karakterin-den kaynaklandığını ortayakoymak için güzel bir başlıktır. Yoksa “Saltanatın kaldırılışı” ifadesi daha mı uygundur? Osmanlı padişahlarının şahsına düş-manlık bilgisizliğinin heyecan ve hissiyata dönüşme-sinden doğar. Ama saltanat uygulamasının intikali, “tarihî değişimin muğlak dönüşümünden bir tel çö-züp onu tüm modelin belirleyicisi olarak sunmak”¹⁵ kabalığı sayılmaz zira sistemin esaslarındandır.

Dördüncü Bölümün ikinci başlığı; “B. Terkibin Safhaları”dır. “Burada yazmanın fizikî şartları”na ait iki husus vardır “uygun ve geniş zaman yeterli mekân gerekliliğidir”; yazma işleminde “zihinde kalanlar özümленerek yazılacaktır.”

Bu tavsiyelere, okuma, kontrol, tashih ve diğer bilgiler de eklenmiştir.

“C. Terkip Çeşitleri (Yazılı Çeşitleri)’ne geç-mektedir. (s.103). Yapılan araştırmanın ne için yapıldığı” yapılışının sonuçları amacına göre farklı düzen-lenmelidir.” Bu düzenlemeler şu başlıklar altında açıklanmıştır.

1. Tebliğ “Bildiri”: Bilimsel toplantı, kongre, sempozyumda sunulmak üzere, “30 dakikadan fazla olmadan”, 10-20 sahife kadar.”

2. Makale: Dar bir konunun derinlemesine ince-lendiği “dip notlu” “en fazla 50 sahife olmalıdır.” Özellikle yeni bir bakış açısı, veya yeni bilgiler fikir ve hükümler getirmelidir. (s.104)

3. Monografi: Makalenin dar bir konuyu incele-mesine karşılık herhangi bir konuyu her yönüyle de-

rinlemesine inceler. Tartışmalar dip notlarda yapılır fakat sonuçlar metnin içinde verilir.

4. Ders Kitapları: “Konu ile ilgili bilinenlerin açık sade ve anlaşılır ifadelerle verildiği kitaplardır.”

1985 sonrasında Türkiye’de bilhassa üniversite-lerde, “Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi”, “Devrim Tarihi”, “Cumhuriyet Tarihi” isimli ders kitapları enflasyonu vardır. Saha ile ilgili çalışanlar bunu müte-bessim bir tavırla gözlemeye devam etmektedirler. Gerçekten ders kitabı niçin yazılır? “Ancak bazı ders kitaplarında müellifin kendinin yeni ve farklı görüşle-ri de bulunmuş olabilir.” (T.Baykara’nın, **Türk İnkı-lap Tarihi ve Atatürk İlkeleri** kitabı böyle bir ders kitabıdır.)

“5. Giriş: Bir çok ciltlik büyük konulara giriş cil-di (Medhal Mukaddime) olarak gereken eserlerdir. Zeki Velidi Togan’ın **Umumi Türk Tarihine Giriş** (İstanbul 1946) bu türün en ünlü eseridir. B.Ögelin, **Türk Kültür Tarihine Giriş** adlı eseri 8 ciltlik hac-mi ile giriş özelliğini biraz aşmıştır” (s.106)

“6. El Kitabı: Amacı bazı konulara ait aydali bil-gilerin toplanmasıdır. Türk Kültürü Araştırma Ensti-tüsü’nün çıkardığı **Türk Dünyası El Kitabı** (16) hac-mi bakımından taşınır özelliği kalmamıştır” (106) “sırt kitabı” hâlini almıştır.

“7. Konferanslar: Belli zaman ve yerlerde yapılır.”

“8. Büyük Araştırmalar: “Bir konunun ciltler tu-tan (10-20 cilt) çalışması olup günümüzde ilim adam-larının işbirliği ile gerçekleştirilmektedir. 1940’lı yıl-larda İ.H. Uzunçarşılı E.Z. Karal ve Y.Hikmet Bay-ur’un müştereken yazdıkları **Osmanlı Tarihi ve De-vamı** (Türk İnkılap Tarihi) büyük araştırmalara mi-saldir.”

“9. Tenkit, Reddiyeler: Bazı araştırmacılar başka meslektaşlarının yazdıklarını tenkit için eser yazmak-tadırlar. (s.107) Dikkat çekici husus Tanıtım tahlil eleştirisi “kavramları farklı manalara gelirken eleştirinin “reddiye” oluşu aşırıya gitmesi ve tenkidin uzun tu-tulması ile bu tür doğmuştur.” (s.107)

Ahmed Oktay’ın “**Cumhuriyet Dönemi Edebi-yatı**” kitabı hakkında çıkan yazı bu türdendir. (17)

“10. Popüler, halk için Yazılan Eserler: Bu tür, bi-lim adamlarının rağbet etmedikleri bir alandır. “Bun-ların dip notu yoktur, ifadesi sadedir ve ayrıntılı bilgi-ler yerine halkın merak edeceği bilgiler verilmiştir.”

“Popüler eserlerde bilinenler bazen sıra ile bir araya toplanmıştır ifadesi ile yazılış çeşitlerine dair bilgiler” başlığı altındaki kısım tamamlanıyor. (s.107)

Sayın Baykara, “Bazı metot kitaplarında ‘Tarih-Yazma Tarzları’ başlığı altında şu tür yazılar belirtilir”deyip “1. Rivayetçi nakilci tarihçilik, 2. Öğreticilik, 3. Araştırmacı genetim, 4. İçtimai tarih (sosyal tarih) ki öğretici tarihçiliğin yeni bir şeklidir” dilbilgisi ile bölümü tamamlıyor.¹⁸

Kitabın beşinci bölümü, “**Tarih Felsefesi ve Diğer Faydalı Bilgiler**” başlığını taşıyor. Bu başlık altında “A. Tarih felsefesi, B. Bilimsel sergiler, C. Kongreler, toplantılar, D. Müracaat eserleri ve yararlı bilgiler” alt başlıklarını görüyoruz. Tarih felsefesi, konusunda “Tarihteki etkenler nelerdir?” İslam dünyasındaki tarih anlayışı nelerdir? Tarih felsefesinin belli başlıları nelerdir? “Tarih felsefesi, doğrudan felsefenin içinde bir daldır. Dolayısıyla hemen her filozofun bir tarih felsefesi vardır. “Bir tarihçi olarak, tarihçilerin algıladığı nisbette tarih felsefesinin daha yararlı olacağı kanaatindeyim” (s.109) demektedir.

“Neyi, niçin, hangi gaye ile anlayacağız soruları, tarihçiye tarih felsefesi yaptırır. Geçmiş açıklama veya tahlil ederek sergileme tehlikesine atıldığı andan itibaren, tarih felsefesi yapmamayı başarabilen tarihçi yoktur.” (19)

“Kahramanlar sonda mı önde mi tartışması vardır. Hepimiz bu hususta belirli bir inanca sahibiz.” (s.112)

“Büyük insanlar mı tarihi yapıyorlar, yoksa ortam ihtiyaç duyduğu kişileri mi şekillendiriyor? Milleti sürükleyen devlet adamı mıdır, yoksa devlet adamı vasıtasıyla kendisini ifade eden millet midir?”

“Tarihi yapanlar “büyük adamlardır” hayatlarının ve şahsiyetlerinin ayrıntıları bile sosyal tekâmülün akışını değiştiren büyük şahsiyetlerdir. Biyografi insanla ilgili olduğu kadar zamanla da ilgilidir. Çok bilinen örnekler göstermektedir ki, fertlerin rolünün tarih üzerinde son derece önemli bir ağırlığı vardır. Topluluktan liderine sürekli bir enerji gidişi gelişti vardır.”²⁰

(25 Nisan 1915) 261 numaralı tepedeki erlerin Conk bayırına kaçtıklarını gören Mustafa Kemal, onların önüne çıkar ve orada bir tavır gösterir. “Kazandığımız an bu andır” der (Çanakkale destan zaferini açıklar)²¹

“Hayır meselenin doğrusu kitle fert arasında kesin

bir uçurum yaratmak değildir fakat her birinin üzerindeki tesirini ölçmekten ibarettir. İşte tarih budur.” Bu konuda M.Kemal (Atatürk) Büyük Taarruz sonrasında “Türk kumandanları kumanda etmesini, Türk askeri ölmesini bildi. Harbi kazanışımızın sırrı bundan ibarettir demmiştir.”

“Elbette, tarihi kahramanlar yapar zira tarih toplumun geçmişi ise bu geçmişi kahramanın “Ferdî tarihinin umumi tarih üzerinde yankı uyandırmasındandır.”²²

“Hitler ve bir kitap için “Alman tarihin bahtsız bir kesiti” deniliyor. Ama Alman tarihidir. “Yüzde on otobiyografi yüzde doksan diplomatik fikirler ve yüzde yüz propaganda”, “kaba uzun kötü yazılmış çelişkilerle dolu” bu kitabın gayet kültürlü bir milletin heyecanlarını esir etmesi” bu gün inanılacak bir şey gibi görünmüyor. Fakat bu insan ve bu kitap “kelime başına 125 kişi, her sahife başına dörtbin yediyüz kişi, her bölüm başına da bir milyon ikiyüzbinnden fazla adam ölmüştür.”²³

“İslam Dünyasındaki Tarih Anlayışı”, başlığı altında, İslam dünyasının kendi değerleri içinde bir tarih felsefesi olup, Biruni (Beyruni), Şemsîçî İbni Haldun hakkında Z.V. Toğan’ın eserleri esas alınarak bilgi verilmiştir.

“Büyük tarih felsefeleri,” başlığı altında filozofların tarihin oluşumunu kendilerine göre yorumlama şekillerinden belli başlıcaları şöyle sıralanmıştır.

“1. Teokratik Tarih Felsefesi, 2. İdealist Tarih Felsefesi, 3. Pozitif Tarih Felsefesi, 4. Mumaniter Tarih Felsefesi, 5. Materyalist Tarih Felsefesi, 6. Ekspresyonist (İzlenimci-İntibacı) Tarih Felsefesi, 7. Jeopolitik Tarih Felsefesi.”

“B. Kongreler ve Toplantılar; Bilginin ve araştırmaların dünyada bu gün ulaştığı düzeyi bilmek, ancak mevcudu öğrenmekle olur. Aynı meslekten olanların zaman zaman bir araya gelerek ortak meselelerini tartışmaları her zaman her yerde yapılmaktadır. Tarih ve ona komşu dallarda böyle toplantılar XIX. Y.Y. ikinci yarısından itibaren yapılmaktadır. Bu toplantılara, kapsamı dar katılan sayısı sınırlı ise, Seminer adı verilir. Konusu geniş, katılım büyük olursa ,kongre denir. Eğer toplantı belirli bir konuda yapılmışsa, simpozium olarak anılır. (s.122)”

“Kongreler ve toplantılar, Millî (ülkemizde) ve

Milletlerarası olarak iki başlık altında toplanmış. Millî Toplantılar; Türk Tarih Kongresi, Türk Dili ve Türkoloji Kongreleri, Türk Folklor (Halk bilimi) Kongreleri, Mahallî Toplantılar (her şehir veya önemli merkezin kendisi ile ilgili toplantısıdır.) (s.123)”

“Milletlerarası Mongreler; Bunlar (değişik ülkelerde toplanan düzenleyicisi de Türk kurumları olmayanlar alınmıştır.) Müsteşrik-Oryalist Kongreler, Bizantinistler Kongreleri, CIEPO Simpoziumları, Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongreleri, Milletlerarası Türk Sanatı Kongreleri, PIAC Toplantılarıdır.”

“C. Bilimsel Dergiler (Mecmualar, Periodikler); Bilim adamlarının araştırmalarının sonuçlarını en kısa zamanda öteki meslektaşlarına duyurdukları bir diğer yolda “bilimsel dergilerdir”dır. (s.127) Sayın Baykara, bu fasılda dünyada çıkan bazı mecmuaların isimlerini vermektedir. Ülkemizdeki dergiler de birkaç kümede toplamıştır.” (s.130-134)

“D. Müracaat Eserleri, bu başlık altındadır tarihçinin en azından elinde bulunması gereken kitaplar belirtilmiştir. Ansiklopediler, Türkçe ve yabancı dillerde yeterli lügat, çeşitli kılavuzlar, harita ve atlaslar, bibliyografya kişi veya coğrafi adlar, sözlükler, bibliyograflar'ın” belli başlıcalarına örnek verilmiştir. (s.136)

Kitabın kısa bibliyografyası verilerek ana metin tamamlanmıştır. (s.139)

Sayın Baykara; kitapta “Ekler bölümünde; Ek A, Köy Kasaba ve hatta Şehir Tarihi Yazma Plânı ve Bunun Kaynakları hakkında bilgiler, Ek, B, Şeriye Sicilleri Bulunan Kazalar, Ek C, Ölçü ve tartılar Ek D, Gerekli Tarihi Ek E, XIX. Y.Y. Sonlarında Osmanlı Ülkesine” dair kıymetli bilgilerle çalışma sona ermektedir.

Bir Kitap tanıtımı yapılırken şu hususlara dikkat edilmektedir.

1. İlk önce kitabın künyebi ve dış görünüşü verilir.

2. Kitabın içeriği (muhtevası), kitabın konusu ele alınır. Bölümleri tesbit edilir. Bu bölümlerdeki fikirler değerlendirilerek bilgi verilir.

3. Kitapla ilgili olarak kitabın konusunu tamamlayıcı yada eleştirici mahiyette, aynı yazarın başka eserleri var ise veya başka yazarların bu konudaki ki-

taplarına atıfta bulunmak suretiyle konuya çeşitli yönleriyle temas edilir.

4. Günümüze yazıldığı sahaya getirdiği yenilikler belirtilerek üzerinde durulur. Her eserin kendine göre iddia ve açıklamaları vardır. Bu iddia ve açıklamalar ortaya konmalıdır. Ayrıca tahlil ve tenkitleride ortaya konmalıdır.

5. Eserin aynı konuda yazılmış diğer eserlerden farklı tarafları belirtilirken, eksiklerine de açık fakat dikkatli bir usulüla işaret edilmelidir.

Sayın Baykara'nın kitabında bu belli başlı tahlil dikkat tanıtımlarına dair şu örnekleri verebiliriz:

İlk üç maddeye metin içinde temas edilmiştir. Diğer hususlar:

a. Tarih metodu kitaplarında olması gereken “araştırmamızın sonuçları amacına göre farklı düzenlenebilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz” başlığı altında verilen bilgiler (s.103 vd.) Türkiye şartlarında güzel derli toplu bilgilendirmedir”. Tarihi olmaya hazırlık bahsi ile kaleme almaya ait fiili pratik bilgiler, yıllar içinde kazanılan tecrübi bilgilere dayanan tavsiyelerdir.

b. “Yorum ancak olgun yaşta başvurulacak bir yol olmalıdır. (s.87) hükmünü veren Sayın Baykara, münakaşa yapılacak meselelere işaret eden çalışmanın da, hoş karşılanması anlayışındadır.

c. “Şu şunu diyor, şu eser veya yazar böyle söylüyor” peki siz ne diyorsunuz? Terkip bu sorunun karşısında doğuyor hükmüne vardırıan bir zihin dürtüklenmesini yeniden yapılanma bölümünde hissediyoruz.

d. Kongreler, toplantılar bahsinde sempozyum, kongre, seminer arasındaki farklara dair bilgilendirmeler, Millî ve Milletlerarası kongrelerin bilgi alışverişleri, Türkiye’de çıkan dergilere ait derli toplu bilgiler.

e. Bir ders kitabı olmasına rağmen, kitaba posta adresinin konması gerekirdi. Sayın hocam Tuncer Baykara'nın elimizdeki kitabının tarihe ilgi duyanlara, tarih öğrencilerine, tarih araştırmacılarına, faydalı olacağına inanıyorum. Bu hizmetinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Notlar

¹ Paul Kennedy (Çev. Fikret Üçgen) *Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken*, Ankara, 1995,

² Leon E. Halkın, (Çev. Bahaeddin Yediylıldız) **Tarih Tenkidinin Unsurları**, Ankara, 1989, Yanlış veya eksik tercüme hususunda bkz, Aydoğan Demir "Shav'un " Osmanlı Tarihi'nin Düşündürdükleri" **Tarih İnceleme Dergisi**, İzmir, 1983, ss 157, Will and Ariel Durant, **The Lessons of History**, New York: Simon and Shuster, 1968, Bu kitap Bozkurt Güvenç, **Tarihten Dersler**, İstanbul, 1992 adıyla yayınlanmıştır. Nejat Muallimoğlu, Güvenç'in çevirisi için "Birinci bölüm ilk satırından son bölümün son satırına kadar baştan başa asla affedilmeyecek hatalarla doludur. **Tarihten Alınacak Dersler**, İstanbul, 1994, s.10, demektedir.

³ Leon E. Halkın, a.g.e. (önsöz)

⁴ Orhan Türkoğan, **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, İstanbul, 1989, s.3.

⁵ Zeki Arslantürk, Cemil İşleyen, **Araştırma Metod ve Teknikleri**, Bolu, 1992, s.9.

⁶ Birsen Gökçe, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Ankara 1988, s.13; Tarihin kendi içinde ayrı disiplinleri için bkz. David Thomson, (Çev. S. Özbaran), **Tarihin Amacı**, İzmir, 1983, s.11.

⁷ İbrahim Kafesoğlu, **Tarih Metodu** (Teksir) İstanbul Üniversitesi, 1972, s.1

⁸ Değişik ilim dallarına ait metod kitaplarına dair karşılaştırmalar için bkz: Türkkaya Ataöv, **Bilimsel Araştırma El Kitabı**, İkinci Yazım, İkinci Baskı, Anakara, Ekim. 1989; Halil Açıkğöz, **İmi Araştırma Yazılarında Uyulacak Esaslar**, İstanbul, 1989; Saim Kaptan, **Bilimsel Araştırma Teknikleri**, Ankara, 1983; Halil Seyyidoğlu, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, Ankara, 1983; Esin Kahya, **Araştırma Teknikleri Ders Notları**, Ankara, 1985; Manon Maren- Grisebach (Ç ev. Arif Ünal) **Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri**, Ankara, 1995; R. Vellek-A. Varren, (Çev. A. Edip Uysal) **Edebiyat Bilimi'nin Temelleri**, Ankara, 1983; Jacques Proust (Çev. B. Yediylıldız) **Töre Dergisi**, Yıl, 12, .142-143 Ankara) 1983; Ali D. Arsaven, **Alan Araştırma Yöntemi**, Anakara, 1993, Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Ankara 1966;

⁹ İ. Kafesoğlu, a.g.e., s.4.

¹⁰ Y. Yücel, "Ülkemizde Tarih Metodu Akademik Seviyede Tartışılmamıştır" **Milli Kültür Dergisi**, Ankara, Şubat, 1991, S.81, ss. 12.

¹¹ Fırat Üniversitesi, **ATarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu**, (21-26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler) Elazığ, 1990

¹² Yılmaz Öztuna, "Tarihçilik Tarih Yazmak Sanatıdır. " **Milli Kültür Dergisi**, S. 81, ss.8

¹³ Tuncer Baykara, **Milli Mücadele**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s.5

¹⁴ Leon E. Halkın, a.g.e, s.60

¹⁵ Salih Özbaran, "Tarih Nedir" **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu (21-26 Mayıs 1984, Elazığ, Bildiriler)** Elazığ, 1990, s.6

¹⁶ **Türk Dünyası El Kitabı**, I. Baskı, Ankara, 1976 Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, (1452 s.) II Baskı, Ankara, 1992 (1857 s)

¹⁷ M.K. Özgül, "Baştırma Kitabı Başınıza Vurursa" **Bilge Tanıtım, Tahlil, Eleştiri Dergisi**, S. 4, Ankara, 1995; ss.24.

¹⁸ Bu tasnifi yapan bazı kitaplar; Z.V Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul, 3. Baskı, 1981; İbrahim Kafesoğlu, **Tarih Metodu (Taksir)** İstanbul, 1972; Mübahat S. Kütükoğlu, **Tarih Araştırmalarında Usul**, İstanbul, 1990; İsmail Özçelik, **Tarih Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler**, Ankara, 1993; Yaşar Çağlayan, **Tarih Öğretimine Başlangıç**, İstanbul, 1981.

¹⁹ Leon. E. Halkın, a.g.e. s.7.

²⁰ Leon. E. Halkın a.g.e s.59, 60

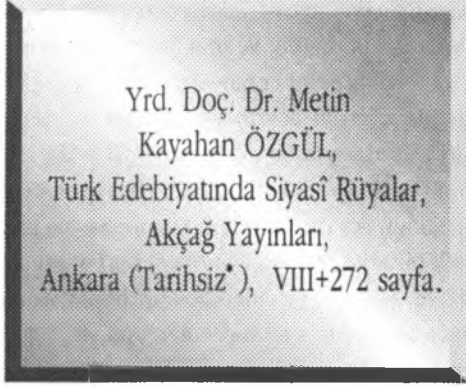
²¹ M. Akif Tural, "Kahramanlık Kavramı ve Atatürk'ün Kişiliğinde Bu Kavramın Yeri" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Kasım, 1994; S. 30, Hüseyin Ağca, Tarihte Liderlik ve Çanakkale Zaferinde Liderler, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara, Kasım 1994 s.30

²² Leon. E. Halkın, a.g.e, s.60

²³ Robert B. Dovns, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, Tur, Yaynevi, İstanbul, 1980, s.199, 203

“Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalarda”

İsmet Emre

Fen-Edebiyat Fak. Araş. Gör

Neresinden bakılırsa bakılsın her ilim dalının ihtisaslaşma eğiliminde olduğu, bir vetirede ilimler arası bilgi ve iletişim transferinin hayatın gerçekleriyle uygunluğu yahut faydalı olma prensibinin ne denli gözetildiği sualinin cevabı, bizden önce, Prof. Dr. Sadık Tural tarafından verildiği¹ için biz bu konuya girme niyeti taşımıyoruz. Ancak şunu hemen ifade etmeliyiz ki, istediği kadar ihtisaslaşsın ve incelensin, insanı oluşturan unsurlar makinalaşma homojenliği kertesine inmedikçe sosyal bilimlerdeki bu tesanüd, karşılıklı yardımlaşma ve transfer devam edecektir. Bu manâda, hakikatte, prensipleri, şekil ve muhtevaya ait âmilleri tam kesinlik kazanamamış olmakla birlikte kullandığı malzeme ve metodolojisi edebiyat bilimi sınırlarına daha yakın görünen (ve bu bakımlardan edebî bir tür olarak kabulü tartışılabilir) “rüya”lar bize pek de yabancı sayılmaz. Meselâ “vakıa-nâme” yahut “hâb-nâme” adı verilen metinlerin yazılı geleneğimizdeki yeri pek de azımsanacak gibi değildir.

Teolojik, psikolojik, sosyal ve siyasî sahalarda “rüya”lara yaklaşımı elbette farklıdır. Ancak, bir şeyin ne’liğinden ziyade nasıl’lığının önem kazandığı, hattâ bunun gaye telakki edildiği edebiyat biliminin bütün bu sahalarda kesişen ve örtüşen noktalarının varlığı da inkâr kabul etmez gerçeklerden olmak gerektir. Hakikat-i hâlde bu farklı sahalardan birkaçının “rüya”ya yaklaşımını alt alta yazıp sonra gözden geçirmek de bunu rahatlıkla teyit edecektir:

“Ruh, uyanırken gördüğü bütün olayları yaşama şansını bulamaz. (...) Rüya görmekle bu tıkanma telafi edilmiş olur. Vücut uyanırken yapmadığı birçok şeyi rüyada yapar ve ihtiyaçlarını giderir. İnsanın tutkuları, hevesleri ve düşünceleri vardır. Uyku da bu sahada filmler kurarak kendini tatmin eder.”²

“Bir millet dinamik hayalleri, içine, şuuraltına yerleştirebilirse onları mutlaka gerçekleştirir. O hayaller farkında olmadan onun duygu, düşünce ve hareketlerine tesir eder.”³

Görüldüğü gibi bir teolog ile Büyük Türkiye Rüyası yazarının “rüya”ya yaklaşımı temel noktalarda benzerlik göstermektedir. Birinde ferdî olan dışa yansıma, diğesinde mâşerî bir hâlde dönüşüyor. İşte, Metin Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalarda** adlı eserine çıkış noktası olarak bura-

yı seçiyor ve genelde edebiyatçı olan bu siyasî rüya yazarlarının bakışlarını, hayat karşısındaki sükût-ı hayallerini, özlemlerini ve hatta yeni bir dünya kurma ideallerini tarihçilerin nazar-ı dikkatlerine sunuyor. Konunun edebiyatla ilgili olan kısmı sadece bu değil elbette. Bir de, edebiyatımızda, romancı, hikâyeci yahut şair olsun edebî eserinde rüyayı fonksiyonel bir “malzeme” olarak kullanmış pek çok sanatkârımız vardır: Gerek rüyayı edebî esere temel almış (Ahmed Hamdi Tanpınar: **Abdullah Efendi'nin Rüyaları**), gerekse ondan kısmen faydalanmış (Peyami Safa: **Yalnızız**; Oğuz Atay: **Tutunamayanlar**) sanatkârlarımızın ortaya koyduğu hakikat şudur: Rüya hayatımızı olduğu kadar edebî eserlerimizi de renklendirmiş, onlara bir çeşni katmıştır.

Metin Kayahan Özgül, bu meselelere doğrudan girmeden, kitabı hazırlamaktaki maksadını şu şekilde özetliyor:

“Maksat, bilhassa edebî ve siyasî tarih araştırmacılarının dikkatini rüyalara çekmek, bu arada da metinlerde işlenen sosyo-politik zemini tanıtmak olduğu için rüyalara dair açıklayıcı bilgiler edebiyat sahasının kaynaklarından ziyade tarihi konu alan eserlerden seçilmiştir. Buna sebep (...) edebî ve tarihî metinlerin her zaman kesin çizgilerle birbirinden ayrılmayacağını göstererek bu iki sahanın isim, malzeme ve dikkatlerinin imtizacını sağlamak istemişimizdir⁴”.

Otuz sekiz seçilmiş rüyaya yer verilen kitapta gerçekten de en dikkat çekici özelliklerden biri, söz konusu rüyaların belki hepsinin değil ama, büyük bir kısmının sosyo-kültürel zemini tarihî eserlerden faydalanılarak tespit edilmiş, bu yüzden de eserlerin hayattan tecrit edilerek ortada kalmasına mahal bırakılmamış olmasıdır. Rüyaların hangi içtimâî bünyelerden, hangi form, içerik ya da söylemle ortaya çıkmış olduğunu izlemenin pratik faydası bir tarafa, aynı zamanda rüyalar arası kronolojik ve fenomenolojik korelasyon da ancak bu şekilde sağlanabildi. Çünkü yazarın ifadesince, içtimâî şartlar ne olursa olsun, onların rüyalara yansımaları aynı şeffaflıkta olmuyor ve farklı açılımlarla ortaya çıkıyor.

Bu manada rüyalar:

1. Teselli rüyaları

2. Tenkid rüyaları

3. Ütopik rüyalar⁵” olmak üzere en genel hatlarıyla üçe ayrılıyor. **Türk Edebiyatında Siyasî Rüyâlar** adlı eserde yer alan otuz sekiz rüyanın hemen hepsinde dağınık ve yekdiğerine göre değişen oranlarda teselli, tenkid ve ütopik sayılabilecek unsurlar bulunmakla beraber bunların ekserisinin yoğunlaştığı ana temanın devrin siyasî yapısını eleştirmek ve rüya vasıtasıyla bu durumu değiştirmek düşüncesinin yer aldığı söylenebilir. Hâl böyle olunca, araştırmacının, her rüyayla ilgili kısmın başına onunla alâkalı bir arka plân yerleştirmesi bir bütünlük sağladığı ve dağınıklığı önlediği için bütün zahmetlerine rağmen oldukça tatmin edici. Ancak, her rüya için aynı şeyin yapı(a)mamış olması da bir kayıp gibi görünüyor. Bir de, “rüya”lardan başlıkları aynı olanları (11. Rüya, s. 94; 17. Rüya, s.126; 25. Rüya, s. 154 ile 32. Bir Rüya, s.197; 35. Bir Rüya, s. 212) parantez içine alınarak bazı ilâvelerle farklı adlandırmalara tâbi tutulsa tasnif ve kitabın sistematığı açısından daha güzel görünebilirdi. Meselâ bu isimlerin başına rüyayı görenlerin adları parantez içine alınarak gösterilmesi gibi...

Kitapta, hemen çoğu kitapta gördüğümüz matbaadan kaynaklanan tashih hataları ve bir iki dipnot kayması dışında teknik bakımdan pek büyük bir hata yok. Bunun yanında, kitabın sonundaki bibliyografyanın konuyla ilgelenenler için iyi bir kaynak olduğunu zikredelim.

Bütün bu görüntüsüyle eserin hem tarihçilere “rüya”lardan yararlanmak için bir menfez açmış olduğu hem de siyasî, içtimâî yahut başka bir amaçla yazılmış olsun biçim ve içerik, yani **nasıl**’lık itibarıyla rüyaların edebî türleri içindeki konumunu sorgulamayı gündeme getirmesi açısından da yeni bir zaviye getirdiği kanaatindeyiz.

Notlar

* Bir kitabı, özellikle de ilmî sahaya ait bir eserin, sebebi ne olursa olsun, benzerlerinden önce ve sonrakiler arasındaki yerinin tespiti açısından yayınlanış tarihinin verilir verilmemesi son derece mühimdir.

Türk edebiyatında siyasî rüyalar konusunda bundan önce yapılmış çalışma var mıdır; varsa bu esere onların katkısı ne orandadır; eğer bu kitap, türünde yapılmış ilk çalışma ise metodolojisini ne-

reden almış, yazar buna ne katmıştır; bundan sonraki eserlerin metotlarına bu kitabın katkısı ne orandadır?... Bütün bunlar edebiyat araştırmacısı ve tenkitçisi için önemli meselelerdir. Bu bakımdan yazınevlerinin bilhassa bu konuya hassasiyet göstermeleri edebiyat sahasıyla hemhal olanları mütehassis edecektir kanaatindeyiz.

¹ Bu hususta "Doç. Dr. Sadık TURAL, Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler veya Metoda Âit Düşünceler, Türk Kültürü Araştırmaları, Emel ESİN'e ARMAĞAN'dan ayrı basım, Ankara, 1986" yazısından mühlheme sadece tarihçinin değil bir sosyolog, psikolog teolog hattâ iktisatçının edebî eserlerden çokça yararlanabileceği söylenebilir. Zaten günümüz insanın bir yönünü sivrilip

inceltirken, diğer taraflarının güdük kalmasının önündeki açmazı çözenin de başkaca çaresi görülmemektedir. Yine bu konuda bkz. Prof. Dr. Sabri F. Ülgener: **İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası**, (Yazar, burada, devrin sosyal ve iktisadî yapısının belirlenmesinde edebiyattan ne denli yararlanılabileceğini göstermiştir.)

² İmam Nablusi, **İslâmî Rüya Tabirleri**, Seda Yay., İst. (tarihsiz), s. önsöz.

³ Prof. Dr. Mehmet Kaplan, **Büyük Türkiye Rüyası**, Dergâh Yay., İst. 1976, 2. bs., s. 13

⁴ Metin Kayahan Özgül, **Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalarda**, Akçağ Yay., Ank., (tarihsiz), s. Sözbaşı-VI.

ULUĞ BEY BATIYA FİZİK ve ASTRONOMİ ÖĞRETEN TÜRK

Konuyla İlgili Bilgi Şöleni
Bildirileri Basıldı
A.K.M. Yayını

“Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık”

Emine Gürsoy-NASKALİ (Haz.)
“Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık”,
Resim Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1995.

11-14 Mayıs tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul’da “Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık” konulu bir sempozyum düzenlemiştir. Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali’nin başkanlığında yapılan toplantıya katılan konuşmacıların tebliğleri, Türkiye Jokey Kulübü tarafından 1995 tarihinde İstanbul’da basılmış olan kitapta bir araya toplanmıştır.

Kitapta, Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali’nin bir “Sunuş” yazısı ve konularına göre üç bölüme ayrılmış olan konuşma metinleri bulunmaktadır. Tebliğler, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, Rusya, Yakutistan, Altay Cumhuriyeti, Kıbrıs, Almanya ve Macaristan’dan gelen bilim adamları tarafından sunulmuştur. Konuşma metinlerinin bir kitapta toplanması neticesinde, atın Türk kültüründeki yeri, önemi ve özellikleri, at yetiştiriciliğinin tarihi ve günümüzdeki durumu ortaya konulmuştur. Kitap, Türk atçılığını anlatan bir el kitabı niteliğindedir.

I. Bölüm “Açılış Konuşmaları”ni içermektedir. Bu bölümde ilk konuşmayı yapan Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ömer Faruk Batırel, eski Türk kültüründe ve günümüzde atın öneminden bahsetmektedir. İkinci Konuşmayı yapan Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarım, Doğal Kaynaklar ve Enerji Bakanı Ferdi Sabit Soyer, Kıbrıs’ta atçılığın bir dönem iyi bir seviyede bulunduğunu, at ve katır ihracatı ile gelir sağlandığını, fakat son yıllarda at yetiştiriciliğinde gerileme görüldüğünü anlatmaktadır. Türkiye Jokey Kulübü Başkanı Hazım R. Gözlükçü ise at kültürünün Türklerde çok eski tarihlerden beri bulunduğunu belirtir. İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dekanı Prof. Dr. M. Ercan Artan da konuşmasında bu seminerin Türk topluluklarının bir araya gelmesinde ve Türk halklarının ortak kültür değerlerinin benimsenmesinde önemli katkı sağladığını belirtir. Açılış konuşmacılarından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarım, Doğal Kaynaklar ve Enerji Bakanlığı Müsteşarı Veli Volkan, at, katır ve özellikle Kıbrıs eşeğinin Kıbrıs’ta yetiştirilme alanlarını ve koşullarını anlatmıştır. Kırgızistan Ankara Büyükelçisi Tölömüş Okeyev böyle bir seminerin Türk Cumhuriyetlerinde atçılık alanında yapılan çalışmalara olduğu kadar, Kırgızis-

Meral GÖLGEÇİ

Marmara Üni. Türkiyat
Araştırmaları Ens. Arş. Gör.

tan'da yürütülen at yetiştirme çalışmalarına da büyük katkılar sağlayacağını dile getirmiştir. Açılış konuşmasını yapan son konuşmacı Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, çağdaş atçılığın Türk Cumhuriyetlerindeki durumunu öğrenmek ve atçılıkla ilgilenen şahısların birbirini tanıması amacıyla böyle bir toplantının düzenlendiğini belirtmiştir. Konuşmasını Manas destanında geçen ve at motifine destanda verilen önemi anlatan hikâye ile tamamlamıştır.

Kitabın ikinci bölümü "Türk Kültüründe At" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Doç. Dr. Osman Fikri Sertkaya "Türk kültüründe At" tebliği ile ilk konuşmayı yapmıştır. Ural-Altay kavimlerinin atı ehliştirdiğini, özellikle Türklerin yetiştirdikleri atın etini yediklerini, onu kurban olarak sunduklarını ve binlercesini ihraç ederek gelir sağladıklarını belirtir. Türklerde at yetiştiriciliği hakkında Rus, Süryani, İslâm vb. kaynaklarında bilgi bulunmaktadır. Ayrıca bir Sanskrit sözlüğünde 11 Türk atından bahsedilmektedir. Göktürk yazıtlarında geçen at cinsleri de tebliğde geçmektedir.

Aleksandr M. Şçerbak "At Kelimesi Üzerine Bazı Düşünceler" adlı tebliğinde Eski Türkçe de at kelimesinin yanında yont, yıldı, axta gibi kelimelerin de kullanıldığını belirtir. Bu kelimelerin anlamlarında farklılıklar görülmektedir. Eski Türkçe'de at kelimesi diğer kelimelere göre daha çok kullanılmıştır. Bu gün Türk dillerinde at, "memeli hayvanların bir türü" anlamındadır. Şçerbak, kelimenin Moğolca *ağta* ve *Farsça axta* kelimelerinden Eski Türkçeye alındığı tezinin ihtimal dışı olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca G. Doerfer'in ileri sürdüğü gibi *pakta*- sözü'nün değişmesiyle at kelimesinin meydana geldiği tezini de kabul etmemektedir.

Istvan Vasary, "Türkçe At ve Atçılık Terimlerinin Rusça'ya Tesiri" başlıklı konuşmasında, at ve at cinsleri, at takımı ve at renk isimlerinden Türkçe'den Rusça'ya geçmiş olan kelimeleri incelemiştir.

Emel Esin'in daha önce İngilizce olarak basılmış bulunan "Türk Sanatında At" başlıklı yazısı Nezihe Seyhan tarafından Türkçe'ye çevrilerek kitaba alınmıştır. Bu yazıda At Mitleri, Damgalar, Süslemeler ve Koşum Takımları ve Türk Sanatında At Türleri hakkında bilgi verilmektedir.

At Mitleri bölümünde, Uygur duvar resimlerinde de cini tasvir edilir. Eski Türk hakanları, kendilerinin dostu ve savaş arkadaşı olan atın efendisidirler. Bu nedenle hakan öldüğünde, atı da kurban edilir. Hakanlar tahta çıkarken ata binme törenleri düzenlenir. Bu âdetler Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da sürdürülmüştür. Gök Türklerde at renklerinin önemi büyüktür. Özellikle ak at kıymetlidir. Bundan başka alaca at renginin de sembolik özelliği vardır. Sudan çıkan Ejder Aygırı motifi Türkler ve onlara komşu olan halklar tarafından da bilinmektedir. Uçan at motifi Doğu Türkistan başta olmak üzere Orta Asya'da bilinmektedir.

Türk atları, ait oldukları boyların damgalarını taşımaktadırlar. Türkler atların koşum takımlarının ve görünüşünün üzerinde önemle dururlar. Hunlarda ve sonra gelen Türk boylarında atların kuyrukları düğümlenmiştir. Ayrıca Gök Türkler zamanında Türk süvari atlarına savaşta zırh giydirildiği görülür. Kaşgarî, atların eyerleri altına örtü örtüldüğünden bahseder.

Türkler atların eğitiminde at türlerini göz önünde bulundururlar. Eski Çinliler, Türklerin yarı yabani atlarından, küçük midillilerinden, orta boy binek atlarından savaş arabalarına koşulan ve süvari atı olarak kullanılan büyük boy atlarından bahsederler. Bu atların özellikleri ve eğitimleri hakkında bilgi verirler. Orta Asya'nın İslâmlaşması sırasında Arap atları da Orta Asya'da tanınmıştır. Böylece İç Asya ve Yakın Doğu atlarının melezleştirildiği dikkati çeker. Türklerin bu gün de oynadıkları oğlak, cirid oyunları melezleşmiş olan *argamak* isimli atlarla oynanmaktadır.

Bilge Seyidoğlu, "Mitolojik Dönemde At" adlı tebliğinde eski Türklerin inançlarında atın önemini belirtmektedir. Şamanlara kutsal yerlere gitmelerinde at yardım etmektedir. At kılı, at yürüyüşü şamanların kullandıkları önemli motiflerdendir. Atın seziyi de sembolize ettiği görülmektedir.

Tuncer Gülensoy "At Damgaları" adlı tebliğinde Türk kültüründe atlara verilen isimlerin öneminden bahseder. At ile atın sahibi olan alp'in adı arasında bir paralellik de görülür. Ayrıca damgaların vurulduğu yerler ve damga kelimesinin etimolojisi üzerinde de durulmaktadır. Konuşmacı, Türk dam-

galarında en çok boğa, geyik, dağ keçisi, koç-koyun, kurt, kuş, at, hayat ağacı vb. motifler kullanılmıştır. Bursa, Orhaneli, Karacabey, Mustafakemalpaşa damgalarının şekilleri de yazıda verilmiştir.

Turdubay Abdırakunov, "Eski Çin Yazma Eserlerindeki Tanrı Atları" adlı tebliğinde, M.Ö. 2. yüzyıla ait Çin yazma kaynaklarında, Fergana vadisinde Davan adlı bağımsız ve güçlü bir devletin varlığı hakkında bilgi verildiğini belirtir. Bu şehir, atlarının güzelliği ve hızları ile üne kavuşmuştur. Burada yetişen atlar koşarken terle birlikte kan çıkarırlar. Bu atlar yabanî atlar ile evcil kısrakların çiftleştirilmesiyle üretilmiştir.

Gülden Sağol, "Tarihî Şivelerde At Donları" adlı tebliğinde, Eski Türkçe, Karahanlı, Harezmi, Çağatay, Kıpçak, Eski Anadolu sahalarında geçen at donları hakkında bilgi verir. At donlarını ifade etmek için; *ak, akça, al, ala, alaça, az, ak az, ala beyaz, boz, ak boz, temir boz, çal, çapar, çından, çil, çilgü, egir, kara, kır, demir kır, kızıl, kızıl, kızıl-sağı, kongur, kök, kökiş, kuba, kula, kızıl kula, kuru kula, kara kül, levünlü, or, oy, sarıg, sıçan, tüli, sis, tıg, torug, hurmayı torı, yağız, kara yağız, yaşıl, yeğren* gibi renk isimleri kullanılmıştır.

Ali Abbas Çınar, "Divanü Lügati't Türk'te At Kültürü" adlı tebliğinde D.L.T.'te geçen at ile ilgili anlamlardan bahsetmektedir. D.L.T.'te Türkler on ikili yıllardan birine *yund* adını verirler. Divanü Lügati't Türk'te *yılıkı* sözü at sürüsü için kullanılmıştır. Kitapta atın iğdiş (beçel) edilmesi ve bir çeşit at yemi (*aşbar*) hakkında bilgi verilir. Atlar, alış verişte mal olarak kullanılırken de çeşitli isimler alırlar. Ayrıca atlı olarak savaşa çıkma ve savaş sırasında atla yapılan taktiklerin adlarından bahsedilir. At, haber verme işlerinde de kullanılmaktadır.

Tohliyev Bakican, "XI . Yüzyıl Abidelerinde Atla İlgili Terim ve Semboller" isimli tebliğinde **Divanü Lügati't Türk'te** ve **Kutadgu Bilig'de** geçen atla ilgili terim ve ibareleri değerlendirmektedir. Ayrıca, 11. yy'daki eserlerde atla ilgili atasözlerinin önemli yer tuttuğu belirtilmektedir.

Nizamiddin Mahmudov, "Çağdaş Özbek Dilindeki Atçılık Terimleri" başlıklı tebliğinde, Özbekçe'de genel olarak at için *ot* ve *yilki* kelimelerinin kullanıldığını belirtir. Dişi at için *baytal, biye, ena,*

ot gibi tabirler kullanılmaktadır.

Şükrü Elçin'in daha önce basılmış olan bir yazısına külliyatta yer verilmiştir: "Türklerde Atın Armağan Olması" başlıklı makalede ilk devirlerden itibaren Türklerin hayatında atın hediye olarak verilen malların başında geldiği belirtilir. Atın hediye olarak verilmesine Gök Türklerde, Karahanlılarda Selçuklularda, Osmanlılarda rastlanmaktadır. Türk atasözlerinde de atla ilgili motifler geniş yer tutar.

"Türk Siyasî Parti Amblemlerinde At" başlıklı tebliğinde Akide Gürsoy, Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan ve Türmenistan'ın devlet sembolü olarak at motifini seçtiklerini belirtir. Ayrıca, 10. yy'dan günümüze kadar 200'e yakın siyasî kuruluşun ve bunların içinden bazı partilerin at motifini parti simgesi olarak kullandığını belirtmiş ve "Demokrat Parti" isiminin "demirkırat şeklinde söylenmesinin sebeplerini açıklamıştır.

"Türk Kültüründe At Tasvirleri" adlı tebliğinde Nezihe Seyhan, M.Ö. IV. yy'da Hunlardan kalan at motiflerinin günümüze kadar ulaştığını belirtir. İslâmiyetten önce at motifi resimde, heykelde, çinide işlenmiştir. Gök Türklerle ait taş sütunlarda at üzerinde geyik kovalayan avcılar görülmektedir. Uygurlara ait resimlerde kuyruğu düğümlenmiş at motifleri görülür. Anadolu Selçuklularından kalan at tasvirlerine çini ve alçı kabartmalarda rastlanır. Ayrıca tebliğde, Osmanlı dönemine ait at motiflerinin kütüphanelerdeki el yazmalarının numaraları ve görünümünün tasviri verilmiştir.

Mesut Şen, "Baytarnâmeler" adlı tebliğinde atçılık ve binicilik eğitimi ile atların hastalık ve tedavilerini konu alan baytarnâmelerden bahsetmekte, *baytar* kelimesi hakkında bilgi vermektedir. Çeşitli kütüphanelerde bulunan baytarnâmelerin hepsi Arapça tercüme ve telif eserlerdir. İslâm dünyasında 7. yy'dan sonra ilmî çalışmalar gelişmiş ve baytarlık alanında eserler vermeye başlanmıştır. Tebliğde baytarlığın yanı sıra atçılık ve biniciliğe dair tespit edilen 80 adedi Arapça, 103 adedi Türkçe, 8 adedi Farsça olan 191 yazma eserin kütüphanelerdeki katalogları verilmiştir. "Cirit Oyunu ile İlgili Yabancı Dillerde Yayınlanmış Eserler Üzerine Açıklamalı Bibliyografya Denemesi" adlı yazısında İbrahim Yıldırım, Mainz, Johannes Gutenberg Üniversitesi

bünyesindeki Orientalistik, Etnoloji, Spor ve Merkez kütüphanelerinde yaptığı incelemeleri bir araya toplamış ve değerli bir bibliyografya ortaya çıkarmıştır.

Orhan Bilgin, “Türk Edebiyatında Rahşiyeler” adlı tebliğinde rahşiye kelimesinin sadece Türkçe’de kullanıldığını, *rahş* sözünün kırmızı-beyaz renke olan at anlamına geldiğini belirtir. Örnek Olarak Nefi’nin IV. Sultan Murad’a yazdığı 53 beyitlik rahşiyesini verir.

Arzu Erdoğan, “Tabirâmelerde At” adlı tebliğinde 16.yy’da yazılmış bir tabirâme ile günümüz modern tabirâmelerinden bir kaçını taramıştır. Rüyalarda atın hangi şekillerde görüldüğünü ve bunların nasıl yorumlandığını anlatmaktadır.

“Türk Masallarında At Motifi” adlı tebliğinde Saim Sakaoglu, masallarda atların doğuşunun, göl veya bataklıktan çıkışının, atların konuşmasının tasvir edildiğini belirtir. Tebliğinde, Anadolu’dan toplanmış olan masallarda geçen at motiflerini örnek gösterir.

Enverbek Mokeyev, “Manas Destanda At İsimleri” adlı tebliğinde Manas destanındaki at isimleriyle diğer Türk destanlarında geçen at isimlerini karşılaştırır ve Manas destanında geçen at isimlerinin sayı bakımından daha fazla olduğunu ortaya koyar. Destanda geçen bazı at isimlerinin anlamlarını verir.

“Altay’daki Tuvaların Sözlü Edebiyatında At” adlı makalesinde Erika Taube, Tuva şarkılarında ve masallarında geçen at ile insan arasındaki yakınlıktan bahseder.

“Sibirya’da At ve Atçılık Terimleri” adlı tebliğinde Claus Schönig, Moğalca’dan Türkçe’ye Türkçe’den Moğalca’ya geçen atla ilgili terimlerden bahsetmektedir. Tebliğinde, Sibirya’da yaşayan halkların kullandığı atla ilgili terimleri verir.

R.G. Ahmetcan “Orta İdil Türk Dillerinde At ile İlgili Bazı Kelimeler” adlı tebliğinde Tatar, Başkurt ve Çuvaş Türkçelerinde atın yaşını, cinsini, rengini ve huylarını belirten bazı kelimeler üzerinde durmaktadır.

“Saha (Yakut) Kültüründe At ve Atçılık” adlı tebliğinde Yuriy Vasilyev-Cargıstay, Saha milletinin gururunun ve sembolünün güneş, at, kırmız ve

topuz olduğunu belirtir. Kırmız konan kapların isimlerini verir. Kırmız bardağına *çoroon*, at direğine *serge* denmektedir.

Lina Mihaliiovna Sabaraykina’nın, “Saha Halkının Çevik Nürkün Bahadır Destanında At Sembolü” başlıklı tebliği, kitapta, Yakutça aslı ve Türkçe özetleriyle yayınlanmıştır. Yazıda, at sembolünün Saha Olonholarında daima yer aldığı belirtilir. Yakutlara göre at, yüce dünyanın ilâhisinin emriyle bahadır için yaratılmıştır.

Nina Şatinova “Altayların Yaşamında ve Folklorunda At” adlı tebliğinde dağlık Altay’da en eski zamanlardan beri at yetiştirildiğini belirtir. Burada, kısa boylu yerli nesil ve Orta Asya atları bulunmaktadır.

Şekir İbrayulı İbrayev “Kazakların Eski İnançlarında At” adlı tebliğinde Kazak efsanesinde Kambar Ata’nın atın yaratıcısı olduğunu belirtir. Taciklere göre ise Kambar, Şimşek tanrısıdır. Ayrıca, gökteki bazı yıldızların insanlar ve doğa üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.

Şirzat Doğru “Kırmız Üretimi” adlı tebliğinde Türkün millî içkisi olan kırmızın ilk mayasının *Kuzu Şirdan* olduğunu belirtir. Anadolu Türkleri kırmızı 1954 tarihinden itibaren üretmeye başlamışlardır.

Kitabın III. Bölümü “Çağdaş Atçılık” başlığını taşır.

“Türkiye’de Arap Atı Yetiştiriciliği” adlı tebliğde Mustafa Çelebi, Osmanlılar zamanında at yetiştiriciliğinin çok gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Bunun için “Hayvan Ocakları” kurulmuştur. Fakat tarımın mekanize olmaya başlamasından sonra atın hizmet hayvanı olarak önemi yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. 1924 yılından sonra bilimsel çalışmalarda Safkan Arap Atları damızlık olarak alınmışlardır.

Adnan Özkoca “Türkiyede At Yetiştiriciliği ve Suni Tohumlama Teknolojisi” adlı tebliğinde, Türkiye’de at yetiştiriciliğinin tarihini ve at ıslah çalışmalarını anlatmıştır.

Mustafa Alver “Türkiye’de İngiliz Atı Yetiştiriciliği ve Haralar” adlı tebliğinde Türkiye’de at yarışlarının ilk defa II. Abdühamit zamanında İzmir’de yapıldığını belirtir. Zamanla at yetiştiriciliği ve at yarışlarında gelişme görülür. 1928 yılında Karacabey ha-

rasında, devlet eli ile yürütülen İngiliz atı yetiştiriciliği kurulmuş ve günümüze kadar gelmiştir.

Saadettin Atıĝ, "Türkiye'de At Yarışları" adlı tebliğinde kısaca Türkiye'de yapılan at yarışlarından ve at yarışlarının yapıldığı yerlerden bahsetmiştir.

Kaşif Birengel, "Yurdumuzda Yapılan At Yarışları, Islahı, Üretimi ve Soykütüğü ile İlgili Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler" adlı tebliğinde Türkiye'de atlar üzerine yapılan kanunları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

"Türk Atçılığında Perspektifler" adlı tebliğinde Bahadır Gödek, atçılığın Türkiye'deki durumunu ortaya koyar ve yapılması gereken faaliyetleri anlatır.

O. Erden Odabaşı, "Müşterek Bahisler" adlı tebliğinde, at yarışlarının geleceğinin müşterek bahislerden toplanan hasıllata bağlı olduğunu belirtir.

Akın Finci ise "Cerrahi Tedavi Merkezleri" adlı tebliğinde Türkiye'de İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir ve Adana gibi büyük şehirlerde atların tıbbî bakımının yapıldığını belirtir.

Nureddin Semedoğlu Bağırov, "Azerbaycan Medeniyetinde At ve Atçılık", "Azerbaycan'da Atçılık Barede Me'lumat" ve "İzmit Harasında Değerlendirme" başlıklı tebliğleri Azerice sunmuştur.

"Özbekistan'da Atçılık" adlı tebliğinde Nimet Resulov, Özbekistan'ın 2000 yıldır harika at cinslerine sahip olduğunu ve Özbekistan'ın asıl at cinsi-

nin *Karabayır* olduğunu belirtir.

Baybosun Kıdıkbayev, "Issık Göl At Üretme Çiftliğinin Tarihçesi" adlı tebliğinde, at çiftliğinin Issık Göl'de 1918 yılında kurulduğunu ve burada yetiştirilen atların çeşitli ödüller kazandığını belirtir. Sarinci Cumagaziyeve ise, "Kırgızistan'daki At Yarışları" adlı tebliğinde Kırgızistan'da beş çiftliğin at yetiştirmede faaliyet gösterdiğini belirtir ve at yarışlarının gelişimini anlatır. Adaşbek Kıdırmayev de "Kırgız Medeniyetinde At ve At Yetiştiriciliği" başlıklı tebliğinde Kırgızistan'da atla yapılan yarışları ve bunların isimlerini, at ekonomisini anlatır.

Sovet Saudabayev, "Kazakistan'da At Yetiştiriciliği" adlı tebliğinde, Kazakistan'daki at yetiştirme çiftliklerinin yerlerini ve sayılarını istatistikî bilgilerle vermektedir. Agalikov Nurmuhammed, "Akalteke Atlarının Nesil İzarlayıcı İmmunogenetik Faktörleri" adlı tebliğinde Türkmenistan'da at yetiştirme faaliyetlerinin bu günkü durumunu Türkmence anlatmıştır. Meredov Bazarbay da "Akalteke Atları" adlı tebliğinde Akalteke atlarını Türmenlerin ehli-leştirdiklerini ve bu atların bilinen en eski cins atlar olduklarını belirtir.

Tanıtımını yaptığımız "Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık", at konusunda araştırma yapacak bilim adamlarının, gerek içerik gerekse bibliyografya bakımından mutlaka müracaat etmeleri gereken bir kaynaktır.

İBN-İ SİNA EL KÂNUN Fİ'T-TİBB
Türkçeye çeviren Prof. Dr. Esin KÂHYA
(Türk Dilinde İlk Defa Yayınlanan Dev Eser)
A.K.M. Yayını

“Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe”

Edmund HUSSERL,
“Kesin Bir Bilim Olarak
Felsefe”
(Çev: Tomris
MENGÜŞOĞLU),
Yapı Kredi Yay., İst.,
1994, 32+80 sayfa.

Orijinal adı *Philosophie als Strenge Wissenschaft* olan eser ilk olarak 1911 yılında Almanca; Yapı Kredi Yayınlarının Cogito serisi içinde Tomris Mengüşoğlu çevirisi ile de ilk defa Türkçe olarak yayımlanmıştır. Çevirmen, eserin başında “Dil ve Terimler Üzerine” kısa bir yazı, Takiyettin Mengüşoğlu’nun Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann adlı kitabından bir bölümünü küçük değişikliklerle aktararak uzunca bir ön söz yazmıştır.

Eser kısa olmasına karşılık, Husserl’in, çağının bilim anlayışını eleştirdiği, ilk kez fenomenolojiden söz ettiği; “araştırma, hareket noktasını felsefelerden değil, şeylerden ve problemlerden almalıdır” (s.80) gibi düşüncelere yer vermesiyle de ayrı bir öneme sahiptir.

Fenomenolojinin kurucusu olup yüzyılımızın en büyük filozoflarından sayılan Alman Husserl, 1859 tarihinde Prossnitz’de doğmuş, 1938’de Freiburg’da ölmüştür. 1916 yılında profesör olan Husserl, Göttingen ve Freiburg Üniversitelerinde hocalık yapmıştır. İlk çalışmalarını matematik ve mantık üzerine yapmış, daha sonra felsefeye yönelmiştir.

Mengüşoğlu, kitabın ön sözünde, “20’nci yüzyılın başlarında, felsefe alanındaki çalışmalar bir çıkmaza saplanmıştı. Felsefe, insan ve dünya problemleri yerine, sadece gelmiş geçmiş felsefe sistemlerini, yöntem sorunlarını ele alıyor; insanlığın gelecek umutları bakımından o sırada başarıları çok abartılan doğa bilimlerine öykünüyordu” (s.9) diyor.

Gerçekten de Rönesansla başlayan doğa bilimlerindeki gelişmeler özellikle matematik ve fizikteki gelişmeler 17’nci yüzyılda doğayı açıklamak için kullanıldı. Bu anlayış 18’inci yüzyılda Aydınlanma ile insan bilimlerine, kültür bilimlerine uygulanmaya başlanmıştır. 20’inci yüzyılın başlarında ise, “felsefe, artık problemler yerine kendi kendisini didikliyor, ya da psikoloji gibi yeni ortaya çıkan disiplinlerde, doğa bilimlerinin deneysel yöntemlerine öykünüyordu. Bir yandan yanlış bir tarihsellik bilinci olan ‘tarihselcilik’ (historisizm), öte yandan pragmatizm dalgası her şeyi görecelileştiriyor; ve varlık alanlarının özelliklerini gözden kaçırarak soyut yöntem araştırmaları, felsefenin doğa bilimlerine öykünmesine neden oluyordu.

Alim YANIK

AKM Bilim ve Tefekkür
Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Bu tıkanıklığı ve yanlış yönleneceği, felsefeye yepyeni ve bağımsız bir araştırma alanının, 'öz alanını' gösteren, Husserl'in 'fenomenoloji' felsefesi aştı" (s.9). Öz, "varlığın aslını kuran şey; temel özellik. Bir şeyi o şey yapan, öyle oluşunu sağlayan şey; bir varlığın yapısını kuran şey. Kalıcı, değişmez olan, gelip geçici olmayan, her zaman var olmakta olan varlık"tır (Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, s. 139).

"Fenomenolojinin gösterdiği 'öz' alanı, insan düşüncesinin araştırması, ortaya koyması gereken bir 'öz' varlığının söz konusu olması, çağın bütün tinsel başarılarını, sanatları da etkiledi" (s.9).

Husserl'in "fenomenolojisinin etkisi ve başarısı, onun, felsefenin özel olarak araştıracağı, fenomenlerde ortaya çıkan bir 'öz' alanının varlığını göstermesi ve bu özü kavramanın yöntemini göstermesiydi. Bu bakımdan, Husserl'in bu yazıda ileri sürdüğü fikirler, çağımız için de çok gerekli ve geçerlidir" (s.10).

"Husserl'in en büyük başarısı, felsefenin özel bir araştırma alanının var olduğunu göstermek oldu. Husserl, bunu sadece ileri sürmekle kalmadı, kendi araştırmalarıyla gösterdi. Husserl, 'var olan felsefelerden ya da onların eleştirisinden değil fenomenlerden hareket etmeli', 'fenomenlere, şeylere dönmeli' demekle felsefenin kendine has alanını gösterdi. Artık felsefe, eski sistemleri, onların eleştirisini ya da herhangi bir bilime yönelmeyi bırakarak, fenomenlere, şeyler alanına yönelecektir" (s.12).

Husserl fenomen ve onun bilgisi fenomenoloji deyince anlatmak istediği, zamanında kullanılan fenomen kavramından farklı bir içerik taşıyordu. "Husserl'e gelinceye kadar fenomen kavramı olaylar, zaman ve mekan içinde olup bitenler için kullanılırdı. Fenomen deyince **hic et nunc** (burada ve şimdi) olan fenomenler anlaşılırdı. Husserl'in fenomenolojisinin göz önünde bulundurduğu fenomenler ise, **öz** (essentia) fenomenleridir. Öz fenomenleri, **real** (gerçek) bir karakter taşımayan fenomenlerdir. Öz fenomenlerinin özelliği, refleksiyonlu bir tavra (fenomenolojik bir tavra) dayanmasıdır. Bu tavır, doğal tavırdan çok farklıdır. Onun tümüyle karşıtıdır. ... Fenomenolojik tavırla araştırmalarına başlayan fenomenoloji, olay bilgisi değil, öz bilgisi

elde etmeye çalışır. Fenomenoloji, öz bilgisi elde etmek için uyguladığı yöntem, 'reduksiyon yöntemi' (ayıklama yöntemi) adını verir. Reduksiyon yöntemi ile fenomenoloji, psikolojik ve öteki fenomenlerden 'saf öze'; başka bir anlatıyla, empirik genellik hakkında bilgi sağlayan bir düşünmeden, özsel genelliğe varır. Bu bakımdan fenomenolojinin fenomenleri irrealdir. ... Reduksiyon yoluyla temizlenen fenomenler, artık irrealitelerdir. İşte fenomenoloji real olayları değil, bu irrealiteleri 'öz' olarak kavrar."

Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, Türkçe'ye "olay bilim", "görüngü bilim" olarak yapılan çeviriler Husserl'in açıkladığı anlamı karşılamamaktadır.

Husserl, yeni bir bilim olarak öne sürdüğü fenomenolojiyi, "apriori-betimleyen bir öz bilimidir. Fenomenoloji böyle bir bilim olarak kendisini her türlü teoriden uzak tutar" diye tanımlıyor ve fenomenoloji hiçbir şey öne sürmeden, hiçbir varsayıma dayanmadan araştırmalarına başlar diyor.

Husserl, teorilerin bir temel ilkedeki hareket ederek dedüktif (tümdengelimli) yöntemi kullandığını, buna karşılık fenomenolojinin doğrudan ve temel verileri betimlediğini ancak bu betimlemenin doğa bilimlerindeki gibi empirik ve duyulara dayanan değil, bir öz betimlemesi olduğunu açıklamıştır.

"Fenomenolojinin araştırma alanı, özlerin alanıdır. Fenomenoloji apriori bir bilim olduğundan, özleri kavrarken, onlardaki temel bağılıkları kavrar. Bu nedenle bir öz alanı olan fenomenolojinin alanında, olay bilgisinin, rastlantısal olanın yeri yoktur.

(...) Bunun için fenomenolojide sadece öze ilgili sorular ve bu gibi soruların yanıtları vardır. (...) Burada ancak şu sorulabilir: algı, algı olarak, hangi öz öğelerini içerir? (s.13).

Husserl, yazısının başında amacını, "Bu yazıda, aşağıda, insan kültürünü ilgilendiren en yüksek, en önemli konunun, kesin bir felsefe biliminin kurulması olduğu üzerinde durulacaktır" (s.37) diye açıklıyor.

Biz şimdi onun nasıl bir bilim kurduğuna dair iddialarını, eserini takip ederek bazı ipuçları vermeye çalışacağız.

Husserl eserine önce naturalizmin bilim anlaşıl-

yını eleştirerek başlıyor. “Naturalizm, doğanın keşfedilmesinin bir sonucudur. Doğa burada, zaman mekân birliği içindeki varlığın kesin doğa yasalarına göre yönetilmesi anlamındadır. Adım adım gerçekleştirilen bu ide sayesinde durmadan yenileri kurulan bir yığın kesin bilgilere dayanan doğa bilimleri, naturalizmin yayılmasına neden oldu. (...) Sonraları ‘tarihin keşfedilmesi’ ve yeni yeni tinsel bilimlerin kurulmasıyla, historisizm ortaya çıkmıştır. (...) Doğa bilimcileri herşeyi doğa olarak, tin bilimcileri de er şeyi tinsel bir şey tarihsel bir kuruluş olarak görmek, böyle görülemeyecek olanları da yanlı anlamak eğilimindedirler” (s.38).

Husserl bu anlayışa örnek olarak “formel mantığı ele alırsak, düşünme yasaları denen formel mantık ilkeleri, bilindiği gibi naturalizm tarafından düşüncedeki doğal yasalar olarak yorumlanır” (s.38). Husserl’e göre doğa bilimcisi” “genellikle teoriler kurarken nesnel değerler ortaya atarken, değerlendirmenin bunlara uygun olmuş olmasını, aynı şekilde pratik kuralların da herkesin istemiş ve uymuş olmasını önceden var sayar” (s.39). Ona göre bu anlayış bir önyargıdır, önyargılar ise körleştirir.

Husserl bu önyargılı ve tek yönlü anlayışı, “kim ki, sadece deneyim olgularına bakar ve deneyim bilimlerini içten sayarsa, deneyim alanında bir doğa olgusunun olgu olarak çelişği gösterilemeyeceğinden, çelişik sonuçlardan o kadar rahatsız olmayacaktır” (s.39) diye eleştirir. Bu eleştiri aynı zamanda pozitivistlere karşı da yapılmıştır. Husserl sadece doğa bilimcilerin yöntemlerine değil, “biz eleştirel analizimizi, felsefe yapan doğa araştırmacılarının daha çok popüler olan düşüncelerine değil, bilimsellik zırları içinde ortaya çıkan felsefesine yöneliyoruz diyerek bu felsefeyi de eleştirmiştir.

“Her doğa bilimi hareket noktalarında naivdir (denenmemiş sade, yalın). Araştıracığı doğa sade bir şekilde karşısındadır. Nesnelere varlığı kuşku götürmez. Sonsuz mekan içinde duran, devinen, değişen nesnelere vardır ve de sonsuz zamanda zamana bağlıdır. Biz onları algılarız, deneyimden gelen yargılar hâlinde betimleriz.

“Apaçık olan bu verileri, objektif geçerliği olan kesin bilimsel bir şekilde bilmek, doğa biliminin amacıdır” (s.41) diyen Husserl, doğa bilimcilerine,

“araştırma, bilincin özü hakkında bilimsel bir bilgi edinmeye yönelmek zorundadır. Araştırma, bilincin birbirinden ayrılabilen şekillerinden bilincin kendisinin özünün ne olduğu, aynı zamanda ne anlam taşıdığına yönelmelidir” (s.43) diye de karşı çıkar.

Bilincin özünün incelenmesini ise şöyle ifade eder: “Nesne olma ve kendisini varlık olarak, böyle bir varlık olarak, bilgi şeklinde gösterme, işte bu, sırf bilincin kendisinde, açık seçik ve artıksız anlaşılır bir şeydir. Bunun için bilincin bütününcü incelenmesi gerekir. Çünkü onun her türlü biçimleri, olanağı olan bilgi işlevleri olarak ortaya çıkar. Fakat her bilincin “bir şeyin bilinci” olması bakımından, bilinci özünün incelenmesi (bu incelenmenin ilgisi, bilgi teorisinin ve bilinç araştırmalarının ilgisinden tümüyle farklıdır), onun verilmiş tarzına yönelmek ve buna uygun işlemlerle onun özü içeriğinin ‘aydınlanması’ demektir” (s.44). Aynı şekilde, doğa bilimcilerinden farkını ileri sürerken, “biz burada, çağdaşlarımızın geniş kapsamı hakkında henüz bilgi sahibi olmadıkları bir bilim karşısındayız. Gerçi bu bilinç hakkında bir bilimdir, fakat psikoloji değildir. Bu bilim, bilincin fenomenolojisidir ve bilincin doğa bilimsel biliminin karşısındadır” (s.44).

Husserl burada yönteminin psikolojiden farklı olduğunu özellikle belirtiyor. Çünkü ona göre psikoloji deneysel bilinçle, fenomenoloji ise saf bilinçle uğraşır. Aynı biçimde, “doğa bilimi nesneyi, kendi kendisi ile tutarlı olarak önceden belirlediği anlamda araştırır. Bunu yeterince kapalı bir şekilde söyler. ‘İkincil nitelikleri bir kenara atmak’, ‘geriye kalan birincil niteliklere sıkı sıkıya bağlanmak.’ Ama bu açık olmayan bir anlatımdan fazladır. Yaptığı iyi şeylere göre kötü bir teoridir.” (s.3) diye ifade eder.

Buna karşılık fenomenolojinin hiçbir varsayım, hiçbir teori, hiçbir öngörü kabul etmediğini ileri süren Husserl, “fenomenler kendilerini verdikleri gibi alınmalıdır; onlar oldukları gibi, akış hâlinde bilindikleri gibi alınmalıdır, onlar oldukları gibi, akış hâlinde bilincinde olma, sanma, görünme olarak alınmalıdır: bilincin gerisinde ya da önünde olan, bir şeyin bilinci olarak şimdide bulunan ya da geçmiş bir şimdide bulunmuş olan, hayal edilen, bir işaret olan ya da kopya olan, somut görülen yahut boş bir imge olarak gibi. ... Bütün bunlar’ bir şeyin bilinci

olma' başlığı altına girer, bir 'anlamı vardır, 'bir şeyi' kasteden' (sanır). Bu şey (bu şeye herhangi bir görüş açısından dolayı, 'fiksiyon' yahut 'gerçek' densin) 'immanent (içkin) bir şey' olarak, 'sanılan bir şey olarak betimlenebilir" (s.55).

Böylece doğayı ve deneyimi saf dışı bırakan Husserl, "fenomenler fenomen olarak doğa değilse, onlar doğrudan görü ile kavranılabilen, hem de adequat (tamuygun) kavranabilen özlerdir.

Fenomenleri doğrudan kavramlarla betimleyen bütün ifadeler, bunu, geçerli oldukları ölçüde, öz kavramlarıyla, yani kelimelerin özgörü ile kazanılacak olan kavramsal anlamlarıyla yaparlar" (s.56). Özgürüsü için Husserl, "özgürüsü algılamadan daha güç değildir, mistik sırlar taşımaz. Eğer bize sezgisel olarak tam bir açıklıkla renk verilmişse, burada verilmiş olan bir 'özdür'. Aynı şekilde eğer bize saf bir görüde, örneğin algıdan algıya geçerek-akış hâlindeki gelişigüzel algı teklerinde özdeş bir şey olarak- 'algılamanın" algılama olarak ne olduğu verilmişse, o zaman biz algılamanın özünü, onu görerek kazanmışızdır." (s.56) biçiminde açıklıyoruz.

Özgörü ile kavranılan öz ise, "sağlam kavramlarla, en azından geniş bir çevrede, saptanabilir olduğu ve böylece bunun sağlam ve kendi türünde objektif ve mutlak geçerliği olan ifadelerle ortaya çıkması olanağının bulunduğu, peşin yargısız herkes için kendiliğinden anlaşılır bir şeydir".

Husserl'e göre özgürüsünün çıkış noktası, örneğin algının, anımsamanın, yargının özü söz konusu olduğunda, bu, bir algı, bir anımsama, bir yargının algısıdır. Eğer bu, deneyim alanında yer almayan, var olmayan hayal ürünü bile olsa, özün kavranmasına zarar vermez. Ancak buradaki öz bulanık bir şekilde tasarlanabilir; işaretlerle ve yanlış olarak. O zaman sırf sanılan bir özdür ve çelişkilidir.

Doğa bilimlerinden farklı olarak "öz hakkındaki böyle bir yargıyı deneyimle temellendirmek, onaylamak ya da yıkmak istemek bir anlamsızlıktır" (s.58). Kısaca onun kurduğunu ileri sürdüğü "saf fenomenoloji bilim olarak saf kalır ve doğanın varoluşunu ileri sürmez, kullanmazsa, sadece öz araştırması, fakat asla varlık araştırması olmazsa, her 'kendini gözleme' ve her tür 'deneyim' temeline dayanan her türlü yargı, onun çerçevesi dışında kalır" (59) diye ifade ediyor.

Sonuç olarak;

Husserl, felsefenin kendine özgü bir araştırma olduğunu göstermiştir.

Gerçek nesnelere ile hayalî nesnelere bilgisini aynı başlık altında toplamış, bilgi ayırımı yapmamıştır.

Doğa bilimlerini önkabulleri olan, varsayımlar ve teorilerden hareket ettikleri için körleştirdikleri konusunda eleştirmiştir. Kendisi herkes tarafından kabul edilen kesin bir bilim kuramamış, ancak doğa bilimleri onun beğenmediği bu yöntemlerle gelişmesine son hızla devam etmişlerdir.

“Edebiyat Dünyası ve Atatürk” Adlı Eser Hakkındaki Görüşlerimiz

Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN,
Edebiyat Dünyası ve Atatürk, Atatürk Kültür Merkezi
Yayınları, Ankara, 1995, 259 sayfa.

Prof. Dr. Önder Göçgün’ün **Edebiyat Dünyası ve Atatürk** adlı eserini okuduk. Atatürk’ün hayatını özellikle onun döneminde yetişmişlerin çok iyi bildiğini, incelikleri ile tanıdığını zannederdik. Atatürk’ün edebiyata verdiği önemi araştırma çabası içinde iki makale yazmıştım. Bu yazılarım 1994 yılında Çağrı dergisinde çıkmıştı. Görüyorum ki bu konuda bildiklerimiz yeterli değilmiş.

Önder Göçgün’ün çok ilgilendiğim bu konuda ki 259 sayfa içinde bizlere sunduğu eserinde Atatürk’ün edebiyata verdiği değeri ve edebiyatla yakınlığı çok güzel anlatılmaktadır. Atatürk’ün hayatında savaşlar, milletin kalkınması için yapılan inkılâplar, milleti egemen yapmak isteyen devlet uygulamaları hemen hemen her Türk tarafından bilinmektedir. Fakat Atatürk, millet için yaptığı her hareketi uygulamadan evvel daima yakın dostları ile görüşmüş, tartışmış ve her fırsatta halkla milletle konuşmuştur. O, konuşma, okuma ve öğrenme yolu olan edebiyatı hayatında hâkim kılmıştır.

Edebiyat bir milletin yükselmesinde, mükemmeliyetinde önemli etken olduğuna göre, Atatürk’ün büyüklüğü ve başarıları içinde edebiyatın yeri pek büyüktür. Atatürk çok okuduğu ve zamanın büyük yazarlarını çok iyi incelediği için güzel konuşma ve yazmayı en iyi şekilde başarmış, etkili biçimde ifade edebilme kabiliyetini kazanmıştır.

Önder Göçgün büyük Atatürk’ün bu yönünü çok iyi araştırmış, örneklerle bu eserde bize sunmuştur.

Atatürk ve Edebiyat konusuyla girdiği eserdeki genel görüşlerden sonra, Atatürk ve Namık Kemal, Atatürk ve Tevfik Fikret, Ziya Gökalp ve Atatürk, Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Mehmet Emin Yurdakul, Halide Edip Adıvar ve Atatürk olarak bölümler içinde saydığımız bu büyük yazarların eserleriyle yakından ilgisini görüyoruz. Ayrıca bu büyük yazarların Atatürk’ü görüşünü de satırlar içinde okuyabiliyoruz. İstiklâl Savaşı’nın kahramanlarından Kâzım Karabekir Paşa’nın Mustafa Kemal Paşa’yı Millî Mücadele’de anlatışı, aynı konuda Yahya Kemal’in görüşü, Falih Rıfkı’nın, Peyami Safa ve Faruk Nafiz’in gözlemlerini bu eserde Göçgün’ün veciz satırlarından görebiliyoruz.

Nevin KORUCUOĞLU
Araştırmacı -Yazar

Atatürk, İbrahim Alâeddin Gövsa'ya edebiyatı çok sevdiğini söylerken Gövsa şu sonucun ortaya çıktığını ifade ediyor: "Atatürk, kahramanlık duygularıyla dolu Türklük ruhunu okşayıcı ve şahlandıracı 'hamasî-epik' bir edebiyat taraftarı olduğunu göstermiştir."

Atatürk'ün sofrasında özellikle edebiyatla ilgili pek çok dostu da bulunuyordu. Böylece sofrası bir edebiyat ve sanat meclisi şeklinde olurdu. Konuşmayı, fikirlerin ortaya konmasını, fikir alış ve verişini çok seven büyük Atatürk'ün bu sofraları, akademik birer toplantı olduğu bu gün çok iyi düşünülen, tahlil eden kişilerce anlaşılmaktadır.

Vatan şairimiz Namık Kemal'in Atatürk'ün hayatındaki yeri bu eser içinde açık olarak anlaşılmaktadır.

Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak Bey'in (s. 51) şu görüşünü aynen alıyoruz: "Merhum Gazi, şairleri, edipleri çok sever ve her vesile ile kendilerini korurdu. Onlarla konuşmak, sohbet etmek, fikirlerini almak çok hoşuna giderdi. Kendisi de muhtelif kanaatler ortaya atmak suretiyle, tatlı bir sohbet havası içinde münakaşa ortamı yaratırdı. İşte bütün toplantılarında, bilhassa Namık Kemal'e ve Tevfik Fikret'e ayrı bir alâka duyduğunu belli eder ve onlara beslediği hayranlığı, en mükemmel takdir hisleriyle dile getirirdi."

Fikret'in *Ferda* adlı şiirinin Atatürk'ün en sevdiği şiirlerden biri olduğunu da öğreniyoruz.

Yine bu eserden Prof. Dr. Önder Göçgün, eserin son sayfalarında sonuç olarak kendi yorumları-

nı da açıklamış ve bizlerin bilemediği Atatürk'ün edebiyat anlayışını en iyi şekilde özetlemiş, Türk kültürünün ve sanatının önemli bir cephesini teşkil eden edebiyat ile Atatürk'ün yakından ilgilendiğini belirtmiştir.

Atatürk'ün edebiyat ve sanata verdiği önemi ve ettiği tohumları, tiyatro alanında büyük isim olan sanatçımız Haldun Dormen'in kendi tiyatro topluluğunun 40. yılı nedeniyle söylediği konuşmasından çok iyi anlayabiliyoruz. Dormen şöyle diyordu: "Dormen Tiyatro topluluğumuzun kırk yıldır yaşama ve bu günlere ulaşma gücünün tek nedeni Mustafa Kemal'dir. O olmasaydı bu alanda bu gün buralara gelemezdik."

Yazar Prof. Dr. Göçgün'ün söylediği gibi, Atatürk daima okuduğu, kendisini her bakımdan mükemmel bir şekilde yetiştirdiği, idarî, siyasî, sosyal ve kültürel konularda esaslı bilgilere sahip olduğu için seçkin bir devlet adamı olmuştur.

Göçgün, Atatürk'ün hitabetini bir şelaleye benzetir ve onun yeşil ağaçlar arasında akan bir su gibi şefkatli, bulutların üstünde çakan şimşekler gibi keskin ve heybetli olduğunu söyler.

Asrın en büyük insanı olarak vasıflandırabileceğimiz Atatürk'ümüzü daha iyi tanımak, bilmediğimiz yönlerini öğrenmek için Göçgün'ün "**Edebiyat Dünyası ve Atatürk**" adlı kitabını satır satır okumak gerekecektir.

Prof. Dr. Önder Göçgün'e titiz çalışmasıyla meydana getirdiği bu eserden dolayı teşekkür eder, yazmayı, okumayı seven herkese öneririm.

“İlhanlılar Tarihi -I”

Doç. Dr. Abdülkadir YUVALI,
İlhanlılar Tarihi -I- Kuruluş Devri,
Erciyes Üni. Yay, Nu:7, Kayseri, 1994,
IX+214 sayfa.

Erciyes Üniversitesi yayınları arasında çıkan Doç. Dr. Abdülkadir Yuvalı'nın bu eseri, ön söz, kaynaklar, dört bölüm, sonuç, bibliyografya ve indeksten oluşmaktadır.

Eserin iki cilt hâlinde yayına hazırlanması düşünülmüştür. Birinci cildi İlhanlılar Devleti'nin kuruluş dönemini kapsamaktadır. XIII. yüzyılın başlarından itibaren bulunduğu mekânda etkili olmaya başlayan, kısa sürede imparatorluk kuran ve dünya tarihinin akışında önemli roller oynayan Moğolların tarihinin genel bir girişiyile, Ön Asya ve Anadolu'yu ilgilendiren kısmı ele alınmıştır. İkinci cildinde de, “İlhanlı Devleti”nin gelişme ve dağılma dönemi, müesseselerinde meydana gelen değişimler, İlhanlıların Orta Asya'daki Türk idarî ve malî sistemini Ön Asya'ya taşıması hususu konu edilmek istendiği belirtilmektedir.

Eserin Kaynaklar (s. 1-8) kısmında Moğol Devleti'nin ve dönemin en önemli muhtelif kaynakları hakkında açıklayıcı bilgi verilerek okuyucuların daha geniş bilgi edinebilmelerini sağlamak amaç edilmiştir. Kaynaklar; 1- Meskûkât (Dönemin paraları), 2- Yerli kaynaklar, 3- Farsça kaynaklar, 4- Seyahatnâmeler, 5- Tetkikler olarak tasnife tâbi tutulmuştur.

I. Bölümde (s. 9-43) “Hülagü'den önce Moğolların Batı Siyaseti” Cengiz Han Devri (1206-1277), Ögedey Han Devri (1299-1241), Büyük Han Devri (1246-1248), Mengü Han Devri (1251 - 1259) İlhanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişmesinde etkili olan faktörlerin tespit edilmesi için Cengiz Han İmparatorluğu'nu tanımakta fayda görülmüş ve bu nedenle Hülagü'den önce Moğollar hakkında bilgi verilmiştir.

II. Bölümde (s. 45-92) “Hülagü'nün Hayatı ve Faaliyetleri”, Cengiz Han'ın torunu olan Hülagü'nün hayatı, çocukluğu, ailesi hakkında Moğolların ananelerine dayanarak bilgi verildikten sonra Hülagü'nün seferleri ve neticeleri hakkında bilgi verilmektedir. Bağdat'ın ele geçirilmesinde elde edilen ganimetlerle bir hazine teşkil etmişti ve müstakil bir orduya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayn-ı Calut savaşından sonra Moğolların hezimetini ve Ön Asya'daki Moğol devletleri arasındaki mücadeleler nedeniyle Hülagü bundan sonra Altınordu ve Ana-

Hava KURT

Erciyes Üni. Fen-Edebiyat
Fak. Tarih Böl. Arş. Görevlisi

dolu üzerindeki baskılarını artıracaktır. Eserde, şimdiye kadar yapılan araştırmalarda Hülügü, Cengiz Han geleneklerinden ayrı bir biçimde ele alınmıştı. Hülügü, hayatı boyunca Karakurum'a ve Moğol geleneklerine bağlı kaldığı ve hatta yerine geçen oğlu Abaka, İlhanlı tahtına oturmak için Büyük Han'ın iznini beklemesi, aradan geçen zamana rağmen bu geleneğin yaşadığını göstermesi bakımından önemli olduğu belirtilmektedir.

III. ölümdede (s. 93-114) "Ön Asya'daki Moğol Devletleri Arasındaki Meseleler"

İlhanlı-Altınordu Mücadelesi ve Moğollar'ın Anadolu siyaseti üzerinde durularak Türkmenlerin ve Selçuklu devlet adamlarının bu siyasete karşı tutumlarından bahsedilmektedir. Moğol harekatı sırasında şehirlerin yıkılmasına, insanların katledilmesine rağmen, işgale uğrayan yörelerde yaşamakta olan Türk boylarının bir kısmı Moğollar'ın hizmetinde – Moğol devletlerinin idarî ve özellikle askerî kesiminde – onlarla birlikte Ön Asya'ya ve Anadolu'ya gelmişler, Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya Türk nüfusunun gelişinde Moğol istilasından kaçan Türkmenlerin büyük etkisi olduğu ve bu nedenle de Moğol istilasının Türk tarihinde Anadolu'nun Türkleşmesi bakımından etkili olduğu belirtilmektedir.

IV. Bölümdede (s. 115-193) "İlhanlı Devleti'nin

Sosyal ve İdari Yapısı"

İlhanlılar daha önce de belirttiğimiz gibi merkezdeki Moğol İmparatorluğu'na bağlı idiler Moğol devletinde eski Türk devlet teşkilatı bazı istisnalar hariç tamamen onlarca uygulanmaktaydı. Bu nedenle onların bir devamı olan İlhanlı Devleti'nde de Türk devlet teşkilat yapısı aynen korunmaktaydı. Bu bölümde askerî, adlî, maliye teşkilatı, Moğol boyları, kuruluş döneminde İlhanlı dış politikasından bahsedilmektedir.

İlhanlı tarihi ile ilgili olarak Berthold Spuler 1939 tarihinde "İran Moğolları" adı ile ele almış olduğu Kitap hariç tutulursa konuyla ilgili mevcut makaleler dışında eser bulunmamaktadır. Spuler de konuyu İran araştırmaları yönüyle ele almıştır. Bununla birlikte bu çalışmada Moğollar ve İlhanlı tarihinin Türk tarihi araştırmaları yönünden ele alınmıştır. Bu çalışmada İlhanlı Tarihi Moğol tarihinin bir devamı olarak ele alınarak, siyasi tarih yanında sosyal tarih ve sosyal yapısı da incelenmiştir.

Kaynakların yetersizliği yanında eldeki mevcut vekayinâmeler, yabancı araştırmacıların tespitleri ve Moğol devrine ait eserler araştırmaya ışık tutmuştur. İlhanlılara ait bu kitap konuya ilgi duyanlar için önemli bir eserdir. Temennimiz ikinci cildin de kısa bir süre içinde okuyucuların hizmetine sunulmasıdır.

“Şanlıurfa Camileri” İsimli Kitap Hakkında Bir Tenkit

Cihat KÜRKCÜOĞLU, *Şanlıurfa Camileri*,
Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Ve Araştırma
Vakfı Yayını, Ankara, 1993, 88 sayfa.

Yukarıda künyesini verdiğimiz eser 5 bölüm hâlinde düzenlenmiş olup 88 sayfadır. Bunlardan 1- Giriş, 2- Cami Mimarisinin Tarihi Gelişimi, 3- Tarihte Şanlıurfa ve Şanlıurfa Mimarlık Tarihi bölümleri bir giriş niteliğindedir. Konunun ağırlığı *Şanlıurfa Camilerinin Tarihi ve Mimarî Özellikleri* isimli 4'üncü bölümdedir. Bir tür katalog ve değerlendirme bölümleri gibi ele alınmıştır. Bu kısım 7 alt bölüme ayrılmış, bunlarda cami tipolojisi yapılmış, her tipe giren örnekler tek tek tanıtılmıştır. 5'inci bölüm *Değerlendirme (Sonuç)* şeklinde ifade edilmiştir. Burada Sonuç kelimesinin parantez içinde verilmesi, değerlendirme ile sonucun eş değerde sayıldığını düşündürmektedir. Eğer *Değerlendirme* ve *Sonuç* şeklinde yazılmış olsaydı, bize göre pek tutarlı olmamakla birlikte yine de kabul edilebilirdi. Ancak mevcut biçimiyle hatalıdır, değerlendirme ve sonuç aynı şey değildir ve buradaki şekliyle, değerlendirmeden çok bir sonuç niteliğindedir. Daha sonra, ayrı bir bölüm numarası verilmemekle beraber *Yararlanılan Kaynaklar, Şanlıurfa Camilerinin Tipolojisi* ayrı bir başlık olarak yazılmıştır. Metin sonuna eserlerin işlendiği bir harita ve yazarın özgeçmişi konulmuştur. Plânların ve fotoğrafların metin içinde dağıtılmış olması, kitabın olumlu yönlerinden biridir.

7'nci sayfadaki *Yazılı Kaynaklarda Geçen Şanlıurfa Camileri* başlığı altında, Urfa merkez kazadaki cami sayısı en fazla 1894 yılında 58 olarak gösterilmiş, Yurt Ansiklopedisinden naklen Halep Vilâyet Salnamesine dayanılmıştır. Oysa 1893 yılı Halep Vilâyeti Salnamesinde 77 cami ve mescit olduğu belirtilmiştir.¹

10'uncu sayfa 4'üncü bölümde plân tipolojisi yapılmış; Çok Ayaklı Camiler, Orta Kubbenin Yanlara Doğru Genişlediği Camiler (Merkezî Plânlı Camiler), Eşdeğerde Çok Kubbeli Camiler, Mihrap Önü Kubbeli Camiler, Tek Kubbeli Kare Mekânlı Camiler, Tonozlu Camiler, Bazilikadan Çevrilen Camiler olmak üzere 7 tip belirlenmiştir.

Bunlardan sonuncusunu, cami olarak yapılmadığı için değerlendirme dışı tutuyoruz. Geriye kalanlardan birincisi hariç diğerlerinde tipoloji örtü sistemi dikkate alınarak yapılmıştır. Yalnızca Çok Ayaklı Camiler tipinde taşıyıcılar esas alınmıştır.

Doç. Dr. Halit ÇAL

G.Ü.Fen-Edebiyat Fak. Arkeoloji ve
Sanat Tarihi Böl. Öğretim Üyesi

Bu tipe giren örnekler açıklanırken konu başlığı **Çok Ayaklı Camiler (Ulu Camiler)** şeklinde yazılmıştır. Sanat tarihimizde camilerin tipolojisi konusu pek fazla incelenmemekle beraber bu konuda çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Ancak, sanat tarihçilerimiz arasında genel kabul görmüş bir tipoloji henüz yoktur. Cami mimarisini ders olarak okutan bazı hocalarımızın derslerinde kullandıkları tipoloji denemeleri vardır, ancak yayımlanmadıkları için değerlendirilememektedir. Yayımlanmış tipoloji örnekleri, enine dikdörtgen, derinlemesine kare plânlı gibi kitle biçimlenişine, kubbeli camiler gibi örtü düzenlerine, çok ayaklı camiler gibi taşıyıcı düzenlerine, zaviyeli camiler gibi işlevlerine, merkezî plânlı gibi hem örtü hem mekânlarına, Emevî tipi gibi döneminin hane-dan ismine, bazilikal gibi bir yapı türüne benzerliğine dayanarak yapılmışlardır ve bir tipolojide bu unsurların birkaçının birden kullanıldığı, bunun bir tutarsızlık olduğu gibi gerekçelerle eleştirilmişlerdir. Ulu camilerin bir tip olduğu ve çok ayaklı oldukları, Behçet Ünsal hocamızın benimsediği, en eski önerilerden biridir ve artık sanat tarihçileri arasında kabul görmemektedir.² Ulu cami bir şehirdeki en eski veya en büyük camiye verilen bir genel isimdir. Herhangi bir mimarî biçimlenişe işaret etmez. Sayın Kürkçüoğlu'nun öngördüğü gibi ulu caminin mutlaka enine dikdörtgen plânlı ve çok ayaklı olması gerekmez. Urfa'nın da içinde yer aldığı bölgedeki ulu camilerin çoğu bu plân tipine giriyor olabilir. Ancak diğer bölgelerde bu plânda olmayıp, ulu cami diye anılan yapılar da vardır. Kaldı ki sayın Kürkçüoğlu'nun tipolojisindeki Eşdeğerde Çok Kubbeli Camilerden Pazar Camisi; Merkezî Plânlı Camilerden Halilü'r-Rahman, Nimetullah, Kadioğlu; Tek Nefli Tonozlu Camilerden Miskinler; Mihraba Dikey Tonozlu Camilerden Kara Musa camileri de bu çok ayaklı tanımı içine girmektedir.

Orta Kubbenin Yanlara Doğru Genişlediği Camiler (Merkezî Plânlı Camiler) tanımlaması da, örnekler incelendiğinde yetersiz kalmaktadır. Eğer parantez içinde merkezî plânlı camiler denilmeseydi ifade doğru olacaktı. Aslında çelişki yine merkezî plân tanımlamasından farklı şeylerin anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Merkezî plân sözünden anlaşılması gereken, çevresindeki mekânların merkezdeki mekâ-

na göre biçimlenmeleri, onu tamamlamalarıdır. Merkezî mekânın örtüsü ki genellikle kubbedir, dört yönde de duvarlara oturmaktan kurtulmuş olmalıdır. Örneğin eşdeğerde mekânlardan oluşan bir yapıda, ortadaki mekânın kubbe, çevresindeki mekânların kubbe veya tonozla örtülmüş olması o yapıyı merkezî plânlı tanımı içine sokmaz. Aksi takdirde Kapalı Yunan Haçı plânındaki kiliseleri, Edirne Eski Camii, benzer plândaki Osmanlı bedestenlerini de bu plân tipi içinde düşünmek gerekir. Orta Kubbenin Yanlara Doğru Genişlediği Camiler, merkezî plâna gidişte bir aşamadır, ancak merkezî plânlı değildirler. Dolayısıyla bu gruba sokulan Eski Ömeriye, Nimetullah, Çakeri, Kadioğlu, Hacı Lütfullah, Halilü'r-Rahman Camileri merkezî plânlı cami tanımı içine girmezler.

Aynı şekilde, **Tek Kubbeli Kare Mekânlı Camiler** başlığı da hatalıdır. Kubbe üç, kare ise iki boyutludur. Doğru ifadenin **Tek Kubbeli Kübik Mes-citler** olması gerekmektedir.

Tipolojinin dışında da bizce eksik olan bazı uygulamalar vardır. Az sonra örneklerini sunacağımız yapıların tarihlendirilmesinde vakfiyelerden yararlanılmış, ancak hiçbirisinde dipnot kullanılmamıştır. 7'inci sayfadaki "Günümüzde mevcut olmayan, ancak Vakıflar Genel Müdürlüğünde vakfiyeleri bulunan Şanlıurfa Camileri şunlardır:" ifadesinden, yararlanan vakfiyelerin Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde olduğu anlamı çıkabiliyor. Fakat bildiğimiz kadıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Şanlıurfa'daki biriminde de bazı vakfiyeler vardır. Kullanılan vakfiyelerin nerede, hangi defterde, hangi sayfada, olduğunun dipnotlarla açıklanması gerekirdi.

15'inci sayfada, Şehbenderiye Camii'nden söz ederken H. 1328/M. 1910 tarihli Hacı Bekir Beğ bin Müslüm'e ait vakfiyenin; 3'üncü sayfada Hacı Lütfullah Camii için H. 1137/M. 1724 tarihli Mevlana El-Hac Abdurrahman Efendi bin Mustafa Çelebi'nin vakfiyesinin; 22'inci sayfada Nimetullah Camii Medresesi'nden söz edilirken H. 1108/M. 1696 tarihli Abbasiye vakfiyesinin; 27'inci sayfada Kadioğlu Camii için H. 1106/M. 1694 tarihli vakfiyenin; 31'inci sayfada Kutbeddin Camii için H. 1153/M. 1740 tarihli Rızvan Ahmet Paşa vakfiyesinin; Rızaiyye Medresesi için H. 1193/M. 1779 tarihli vakfiyenin; H. 1194/M. 1780 tarihli Ömer Paşa vakfiyesinin;

Arabi Camii için H. 1157 / M. 1743 tarihli vakfiyenin; 33'üncü sayfadaki H. 1138 / M. 1725 ve H. 1139 / M. 1726 tarihli vakfiyelerin; 34'üncü sayfada Hasan Padişah Camii için H. 1302 / M. 1885 tarihli vakfiyenin; 40'uncü sayfada Narıncı Camii için H. 1126/M. 1714 ve H. 1130/M. 1718 tarihli vakfiyelerin; 41'inci sayfada Yusuf Paşa Camii için H. 1122/M. 1710 tarihli vakfiyenin; 48'inci sayfada Pazar Camii için H. 1038/M. 1628 tarihli vakfiyenin, H. 1238 / M. 1822 tarihli vakfiyenin; 51'inci sayfada Toktemur Mescidi için H. 775 / M. 1373 tarihli vakfiyenin; 52'inci sayfada Hüseyin Paşa Camii için H. 1141 / M. 1729 tarihli vakfiyenin; 58'inci sayfada Kıbrıs Mescidi için H. 1339 / M. 1920 tarihli vakfiyenin; 62'inci sayfada İmam Sekkaki Camii için H. 973/ M. 1565 tarihli vakfiyenin; 70'inci sayfada Müderris Mescidi için H. 1137 / M. 1724 tarihli vakfiyenin; 72'nci sayfada Kara Musa Camii için H. 1164 / M. 1751 tarihli vakfiyenin nerede olduğu ve kayıt numarası belirtilmemiştir. 54'üncü sayfada, "Vakıflar Genel Müdürlüğündeki kayıtlarda Hızanoğlu Camii'nden "Karaburç Mescidi" olarak bahsedildi." ifadesinden kayıtların neler olduğu anlaşılammaktadır.

51'inci sayfada, **Tek Kubbeli Kare Mekânli Camiler** başlığı altında "İlk dönem Osmanlı Mimarîsinin İznik üslûbunda..." sözü kullanılmıştır. Son cemaat yeri gibi düşünülebilecek bir ön mekân ile kubbeli kübik mescitler Anadolu Selçuklularî döneminde de vardır. Bilinen bir mimarî biçimin önüne son cemaat yeri eklemek de bir üslûp oluşturmaya yetmez. "İznik Üslûbu" burada hayli iddialî bir söz olarak kalmıştır.

30'uncü sayfada, Hacı Lütfullah Camii'nin kitâbesine göre H. 1133 M. 1720 yılında Mustafa Oğlu Hacı Abdurrahman tarafından onarıldığı belirtilmişken, H. 1137 / M. 1724 tarihli vakfiyeye Mevlana Hacı Abdurrahman Efendi bin Mustafa Çelebi'nin... bir camii şerif inşa ettim" dediği aktarılmaktadır. Kitâbe metni verilmediği için gerçek durumu öğrenemiyoruz. Ancak vakfiyedeki "inşa ettim" sözünün onarım anlamına gelmediği de açıktır.

22'nci sayfada, Nimetullah Camii'nden bahsedilirken, caminin kuzeyindeki türbede bulunan lahitlerde bulunan süslemeler ile portal ve mihraptaki süsle-

melerin benzerliğine dayanılarak, caminin 1500 yılı başlarında yapılmış olabileceği ileri sürülmüştür. Lahitlerin en eskisi 1520 tarihlidir. Başka bir delil de gösterilmediğine göre bu durumda 1500 yılı gibi kesin bir rakam verilemez. Doğru ifadenin 1500'lü yılların başı olması gerekir.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivindeki tahrir defterlerine bakılmadığı için bazı yapıların tarihlendirilmesi eksik kalmıştır:

38'inci sayfada, Dabakhâne Camii'ni anlatılırken, caminin avlusundaki türbenin yanında olan 1562 tarihli kitâbenin camiye ait olabileceği söylenmiştir. Dabakhâne Camii'nin adı 1523 tarihli tahrirde geçmektedir ve bu tarihten önce yapıldığı anlaşılmaktadır.³

40'uncü sayfada adına en erken 1714 tarihli bir vakfiyede rastlandığı söylenen Narıncı Camii'nin adı da 1523 tahririnde vardır ve muhtemelen Osmanlı öncesinden kalmıştır.

54'üncü sayfada, Hızanoğlu Camii'nin, 1728 yılında yaptırılan Karameydan Hüseyin Paşa Camii ile aynı yılda yaptırılmış olabileceği, Hızanoğlu Camii'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarına göre Karaburç Mescidi adıyla bilindiği belirtilmiştir. Bu bilgiyi doğru kabul edersek, 1523 tarihinde Karaburç Mescidi'nin adı geçtiğinden Hızanoğlu Camii'nin bu tarihten önce yapılmış olacağı ortaya çıkar.⁴

70'inci sayfada, Müderris Mescidi'nin yapım tarihi bilinmediği, yalnız 1724 tarihli bir vakfiyede adının geçtiği söylenmiştir. Okunuşlarından tam emin olamadığımız, 1523, 1539, 1566 tahrirlerinin hepsinde Vakf-ı Mescid-i Müderris adı geçmektedir.⁵

Kitâbesine göre Hekim Dede Mescidi'nin H. 1043/M. 1633 yılında yapıldığı ifade edilmiştir. 1539 yılı tahririnde olmamasına karşılık, 1566 yılı tahririnde Vakf-ı Mescid-i Hekim Dede adı kayıtlıdır. Bu durumda yapının 1539-1566 yılları arasında bir tarihte yapıldığı kabul edilebilir. Bu kitâbenin okunuşunun yeniden gözden geçirilmesi konuyu aydınlatacaktır.

Bütün yapılar için doğru olanı, mevcut belgelerin yanı sıra mimarî açıdan karşılaştırmasına gitmektir.

80'inci sayfada, Circis Peygamber Camii anlatılırken "Kuzeydeki payede yer alan Arapça-Osmanlıca kitâbede..." ifadesi kullanılmıştır. Kaynak

olarak gösterilen “Şanlıurfa Kitâbeleri”⁶ isimli kitapta, lâtîn harfleriyle okunuşu verilen kitâbe sadece Arapça’dır.

84-86’ncı sayfalar arasında “Değerlendirme” kısmı yer almıştır. Mimarî malzeme başlığı altında, Şanlıurfa’da taşın hâkim malzeme olduğu, ahşabın pek az görüldüğü söylenmiş, çevresindeki taş ocakları sıralanmış, son paragrafta duvarları ve tavanları ahşap olan bir iki ev dışında, yine evlerdeki kapı ve pencere kanatlarında ahşabın bol kullanıldığı ifade edilmiştir. Konu başlığı camiler olduğu hâlde camilerdeki durum açık bir şekilde yazılmamıştır. İstatistikî bilgi verircesine, camilerde hangi malzemelerin nerelerinde, nasıl kullanıldığı açıklanmalı, daha sonra Urfa’daki diğer yapı türlerindeki malzeme kullanımı ile karşılaştırılmıyordu.

85’inci sayfada, Ulu Cami’den söz edilirken “Zemin plânı Emevî geleneğinde olan caminin örtü sistemi Selçuklu etkisindedir.” cümlesi kullanılmıştır. Kast edilen örtü sistemi olan çapraz tonoz, bir hanedan-devlet tercihindense çok, bir bölge geleneği, tercihi gibi görülmelidir. Türkiye Selçuklularının mimarlığında çapraz tonoz, diğer tonoz türleri gibi uygulanmıştır. Ancak bunların birini Selçuklu mimarisinin simgesi gibi göstermek doğru değildir. Nitekim, bölgenin kapalı yapısından dolayı, Şanlıurfa’daki camilerin çoğu Osmanlı döneminde yapılmış olmalarına karşılık, bunlarda da çapraz tonoz yoğun olarak görülmektedir. Eğer söylenmek istenen enine dikdörtgen harim ve mihrap önü kubbesi ise, bu biçim de ağırlıklı olarak bu bölgede tercih edilmiştir.

86’ncı sayfada “Ustalar” başlığı altında, imzalarını atan ustaların taşçılar, yapıcılar, yonucular olmak üzere 3 gruba ayrıldığı belirtilmiş, çalışma şekilleri kısaca anlatılmıştır. Burada “imzalarını atan ustalar” sözü deyim değil de gerçek anlamında kullanıldı ise, hangi eserlerde hangi sanatçıların adlarının geçtiği açıklanmalıydı. Eğer “imzalarını atan ustalar”dan kasıt, ustaların adlarının bilinmediği ancak üslûplarının anlaşıldığı ise, bilimsel bir çalışmada, her iki şekilde anlaşılmasına uygun bir ifade tercih edilmemeliydi.

86’ncı sayfadaki “Süslemeler” başlıklı değerlendirme de eksiktir. Bezemeler, malzemelerine göre taş, ahşap, çini gibi başlıklara ayrılmalı her başlık altında örneklerden söz edilmeliydi. Meselâ geometrik

geçmelerin nasıl bir yapısı olduğu açıklanmalı, kendi içlerinde bir gruplamaya gidilmeli, orijinal olup olmadıkları söylenmeli, Türkiye genelinde bir değerlendirmeye tâbi tutulmalıydı.

Camiler, bunların dışında yapı elemanlarına göre ele alınabilirdi. Duvarlar, kapılar, pencereler, kemerler, saçaklar, mihraplar, minberler gibi başlıklar açılarak, her bir başlık altında o konuda var olan bütün bilgiler gözden geçirilmeliydi.

Yapım tarihi belli olmayan bazı camilerde, var olan bilgilerin yanısıra üslûp açısından değerlendirmeye gidilerek tarihleme yapılmaya çalışılmıyordu. Meselâ yapım tarihleri bilinmeyen, ancak tahrir defterlerinde adları geçen Dabakhâne, Narıncı, Hızanoğlu, Müderris, Hekim Dede camilerinin, tek tek yapı elemanları incelenerek üslûp karşılaştırmasına gidilmeliydi. Böylelikle, adları o tarihlerde geçmekle beraber mevcut yapıların sonradan kısmen veya tamamen yenilenip yenilenmedikleri, sorularına cevap bulunmuş olacak, yapıların tarihlendirilmeleri kolaylaşacaktı.

Yararlanılan Kaynaklar başlığı altında, eserler yazarlarının soyadı sıralamasına göre verilmiştir. Yazarın belli olmayan iki yayım, kitap adına göre bu sıralamaya girmiştir. Yayımın yazar soyadı gibi ele alınması bize pek doğru gelmemektedir. Bunlar anonim başlığı ile verilebilirdi. Yine de bu pek önemli değildir. Burada bizce dikkat edilmesi gereken, bilimsel araştırmalarda genel kabul görmüş bazı kurallara uyulmamasıdır. Konuyu uzatmamak için tek tek belirtmiyoruz: 12 makalede, makalenin dergi içinde yer aldığı sayfa numaraları belirtilmemiştir. Buna karşılık kitaplarda sayfa numarası yazılmaması gerekirken, Albert Gabriel’in eserinde sayfa numarası verilmiştir. Tevfik Temelkuran ve Necati Aktaş, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nin yazarları gibi gösterilmiştir. Halbuki söz konusu kişiler eserin yazarı değil, sadeleştirilenleridir. Urfa Salnamesi diye kısaca adı verilen eserin tam adı, **Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İktisadi, Tarihî, Mülki Malûmatı Câmi Salname**, İstanbul, 1927 şeklindedir. “Değerlendirme” kısmının zayıflığına bağlı olarak, yararlanılan kaynaklar da yetersiz kalmıştır. Doğrudan Urfa ile ilgili olarak İslâm Ansiklopedisi Urfa maddesiyle, Mehmet Alper Urfa’nın **Mekânsal Yapısı Türk İslâm Mimarisindeki Yeri ve Önemi**, İTÜ Fen Bilim-

leri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1987 isimli esere bakılabildi.

Buraya kadar, kitapta bize göre eksik olan bazı yönlere işaret etmeye çalıştık. Eğer bu konulara da dikkat edilmiş olunsaydı, daha doyurucu bir çalışma yapılmış olurdu. Bunlara karşılık Şanlıurfa Camileri ilk defa bir kitap hacminde ele alınmış, bu alandaki eksiklik bir ölçüde giderilmeye çalışılmıştır. Mesleğine olan tutkunluğunu bildiğimiz meslektaşımızdan, Şanlıurfa'lı olması hasebiyle, oradaki diğer yapı türlerini de kitaplaştırmasını bekliyoruz.

NOTLAR

¹ Çal, Halit "Urfa'daki Taşınmaz Eski Eserler Hakkında Bir Ön Araştırma", *Yeni Harman Çevresi*, 1. Yıl, 4. Sayı, 1993, 70. s.

² Ünsal, Behçet: "Türk Camisinin Plân Şekli ve Esasları", *Türk Yurdu* 276. Sayı, Ankara, 1959, 62-64. sayfalarda camiler: 1- Ulu Cami (Direkli Camiler-Eyvanlı Camiler), 2- Medrese-Cami Plân Tipi, 3-Kubbeli-Eyvanlı Cami Plân Tipi, 4- Tek Kubbeli Cami Plân Tipi, 5- Merkezi Kubbeli Türevli Plân Tipinde Büyük Camiler;

Göknil, Ulya Vogt, *Grands Courents de L'architecture Islamique Mosquée*, 1975 adlı eserde plânlara 12 gruba ayrılmıştır. Bu grupların başında isim olmadığı için plân özelliklerine bakarak isimlendirme tarafımızdan yapılmaya çalışılmıştır. Enine Dikdörtgen Plânlı Mihrap Önü Kubbeli Camiler (Diyarbakır Ulu, Kızıltepe Ulu camileri vd.), Mihraba Dikey Dikdörtgen Mihrapönü Kubbeli, Işıklı-Avlulu Camiler (Erzurum Ulu, Malatya Ulu, Kayseri Hunad Hatun Camileri vd.), Mekânı Eşdeğerde Taşiyicilerle Bölünen Camiler (Sivas Ulu, Urfa Ulu, Afyon Ulu, Divriği Ulu camileri vd.), Mihraba Dikey Dikdörtgen Mihrap Önü Kubbeli Camiler (Divriği Kale, Niğde Alaaddin, Kayseri Ulu, Niksar Ulu, Harput, Selçuk İsa Bey camileri), Zaviyeli Camiler (Bursa Orhan Gazi, Bursa Yeşil, İstanbul Murad Paşa camileri vd.), Eşdeğerde Çok Kubbeli Camiler (Bursa Ulu, Edirne Eski camiler, Tek Kubbeli Kübik Mescitler (Bilecik Orhan Gazi, İznik Hacı Özbek, İznik Yeşil camileri), Merkezi Kubbeli Bir veya İki Yarım Kubbeli Camiler (İst. Eski Fatih, İst. Atik Ali, İst. Bayezid camileri), Merkezi Kubbenin Yanlara Doğru Genişlediği Camiler (İst. Zal Mahmut Paşa, İst. Edimekapı Mihrimah, İst. Süleymaniye camileri), Merkezi Plânlı Camiler (İst. Şehzade, Sultan Ahmet camileri), Sekiz Destekli Camiler (İst. Rüstem Paşa, Azapkapı, Edirne Selimiye camileri), Altı Destekli Camiler (İst. Sinan Paşa, Sokullu camileri), Meslektaşlarımızın hemen farkına varacakları gibi burada, bir arada düşünemeyecek pek çok yapı aynı grup içine sokulmuştur. Bu yüzden yaptığımız isimlendirmelerde de çelişkiler olmuştur.

Koeph, Hans: "Osmanlı Kubbeli Camileri Üzerine Tipolojik Bir

Deneme", *Yapı*, 58'inci Sayı, İstanbul, 1984, 19-48. sayfalar. Camiler A (kendi içinde 5 grup), B (kendi içinde 3 grup), C (kendi içinde 3 grup), D (kendi içinde 2 grup), E (kendi içinde 3 grup), F (kendi içinde 3 grup) olmak üzere 6 ana, 19 alt gruba bölünmüştür. A grubu tek kubbeli kübik, tek kubbeli kuzeyde ikinci son cemaat yeri gibi mekânı olan camiler, sekizgen taşıyıcı camiler, enine dikdörtgen mihrap önü kubbeli camileri; B grubu zaviyeli camileri; C grubu eşdeğerde çok kubbeli, D grubu alıngen taşıyıcı sistemli camileri, E grubu merkezi ve 1 ile 2 yarım kubbeli camileri, F grubu merkezi ve 3-4 yarım kubbeli camileri kapsamaktadır.

Durukan, Aymur, "Anadolu Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Cami Tipolojisi", Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi, Yayınlanmamış Bildiri, Ankara, 4-7 Eylül, 1989.

Bildiride camiler 7 ana, 14 alt gruba bölünmüştür.

1- Enlemesine Yöneliş Gösteren Camiler: a) Basit Tip, Erenek Ulu Cami: v.d., b) Mihrap Önü Vurgulu Tip, Diyarbakır Ulu Camii: c) Mihrap Önü Tek Kubbeli Camiler: c-1) Tek Sahın Boyunda Kubbeli Kare Birim Harput Ulu Cami: Bitlis Ulu Cami: c-2) İki Sahın Boyunda Kubbeli Kare Birim, Kızıltepe Ulu Cami: c-3) Üç Sahın Boyunda Kubbeli Kare Birim, Silvan Ulu Cami: d) Mihrap Önü ve Orta Bölümü Kubbeli Boyuna Vurgulu Tip, Hunad Hatun Camii: e) Mihrap Önü Enlemesine Birden Çok Kubbeli Camiler, Siirt Ulu Camisi: f) Mihrap Önü Boylamasına Birden Çok Kubbeli Camiler, Selçuk İsa Bey Camii.

2- Boylamasına Yöneliş Gösteren Camiler: a) Basit Tip, Sivas Ulu Cami: b) Mihrap Önü Kubbeli Tip, Erzurum Ulu, Akşehir Ulu camileri, c) Enine Vurgulu Mihrapönü Kubbeli Tip, Develi Ulu Camii.

3- Çok Bölümlü Camiler: a) Basit Tip, Malazgirt Elti Hatun Camii, b) Mihrap Önü Tek Kubbeli Tip, Şanlıurfa Ulu, Kayseri Hacı Kılıç camileri, c) Mihrap Önü ve Orta Bölümü Kubbeli Tip, Kayseri Kölük Camii, d) İki Kubbeli Tip, Niksar Ulu Camii, e) Mihrap Önü Enlemesine Üç Kubbeli Tip, Niğde Alaaddin Camii: f) Mihrap Önü Boylamasına Üç Kubbeli Tip, Amasya Burmalı Minare Camii: g) Çok Kubbeli Tip, Divriği Ulu, Kale camileri: h) Merkezi Kubbeli Tip, Tokat Garipleri, Mut Lal Ağa camileri.

4- Tek Mekânlı Camiler, Konya Hacı Ferruh Mescidi.

5- Merkezi Camiler, Elbistan Ulu Cami.

6- Eyvanlı Camiler, Malatya Ulu Cami.

7- Ters T Plânlı Camiler, Milas Firuz Bey Camii. (Gruplara giren örneklerin hepsi, fazla yer tutmaması için tarafımızca verilmemiştir).

³ Çal, A.g.m., s. 55

⁴ Çal, A.g.m., s. 55

⁵ Çal, A.g.m., s. 55-56

⁶ Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Kitâbeleri*, Urfa, 1985, 83. s.

“Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu”

Metin AND, *Tanzimat ve İstibdat
Döneminde Türk Tiyatrosu*
(1839-1908), Türkiye İş Bankası
Yayımları-118, Ankara, 1972, 465 sayfa.

Ömer CAKIR

Atatürk Kültür Merkezi Müzik, Sahne ve Perde Sanatları
Bilim ve Uygulama Kolu Uzman Yardımcısı

Prof Dr. Metin And'ın 1972 yılında basılan ve ikinci baskısı önümüzdeki yıl Atatürk Kültür Merkezi yayınları arasında çıkacak olan eseri.

Tanzimat dönemi, 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Hatt-ı Hümayûn'u ilânıyla başlamıştır. Bu dönemle birlikte Osmanlı İmparatorluğu gerçek anlamda ilk defa Batıya pencerelerini açmıştır. Daha önce de çeşitli kaygılarla Batılılaşma girişimlerinde bulunulmuş, ancak bu çabalar ya ayaklanmalarla kesilmiş ya da askerî alanlarla kısıtlı kalmıştır. Batı kültürü ile tanışıklığımız da, kapsamlı bir şekilde yine Tanzimat ile başlamıştır.

Bu yeni dönemde ülkemize gazete girmiş, makale, deneme, fıkra vb. yeni türlerin ilk örnekleri, gazete sayfalarında boy göstermeye başlamış, roman, hikâye gibi edebî türlerde ilk eserler kaleme alınmıştır. Kültürel bir canlılığın yaşandığı Tanzimat dönemi aynı zamanda modern Türk tiyatrosunun ilk örneklerinin sergilendiği ve yoğun bir tiyatro faaliyetinin yaşandığı bir dönemdir.

Batı tiyatrosuyla tanışıklığımız kuşkusuz Tanzimat'la başlamamıştı. Daha önceleri çeşitli elçilikler, azınlıklar ve ülkemize gelen yabancı tiyatro topluluklarının sergilediği oyunlar, modern tiyatro ile tanışmamızı sağlayan etkenlerden bazılarıdır. Tiyatro binalarının yapımı da bu dönem öncesi başlamış, Tanzimat sonrası yoğunlaşmıştır.

Ülkemizde ilk Türkçe oyunlar Ermeni sanatçılarca sahnelenmiştir. Batı tiyatrosunun ülkemizde yerleşmesine de en çok onlar hizmet etmişlerdir. Ermeni tiyatro adamlarının girişimleriyle Türkçe oyun sergileyen tiyatro sayısı artmış, yeni tiyatro toplulukları kurulmuş ve ilk defa bu sahnelerde Müslüman erkek oyuncular rol almaya başlamıştır.

Bu dönemde oynanan oyunların başında Batının ünlü klâsiklerinden yapılan çeviriler geliyordu. Ayrıca adaptasyonlar ve azınlıkların kendi yazdıkları oyunlar da sahneleniyordu. Ancak tiyatro sanatına büyük ilgi gösteren, tiyatroyu bir eğitim yuvası olarak nitelendiren aydın yazarlarımız dramatik eserler yazmaya hayli geç bir tarih olan 1859 yılından sonra başladılar. Sözü edilen tarihte ilk Türkçe oyun olarak kabul edilen “Şair Evlenmesi” yazılmıştır. İbrahim Şinasi Efendi'nin saraydan gelen sipariş

üzerine kaleme aldığı “Şair Evlenmesi”ni, Namık Kemal, Ahmet Mithat ve Âli Bey gibi yazarların dramatik eserleri izlemiş, böylece tiyatromuz gelişmeye başlamış, Türk seyircisi de kendi tiyatrosuna sahip çıkmıştır. Halkla tiyatro arasında bir köprü vazifesi gören basın da tiyatronun olumlu bir yolda gelişmesi için büyük çabalar sarfetmiş, halkı bu konuda bilgilendirmiştir.

İşte Metin And bu kitabında kültür tarihimiz açısından önemli ve hayli renkli bir yere sahip olan Tanzimat ve İstibdat dönemlerinin Türk tiyatrosunu titiz bir çalışma ile bizlere sunuyor.

Eserin kapsamını bu günkü Türkiye sınırları içinde oynanan Türkçe oyunlar oluşturuyor. Zaman bakımından da 1839 ile 1908 yıllarıyla sınırlandırılıyor. Böylece inceleme alanını daraltan ve yoğunlaştıran And, özellikle Türk tiyatrosunu doğrudan ilgilendiren konular üzerinde duruyor. Kitabını konu üzerinde daha önceki çalışmalar, basma ve yazma oyun metinleri, tarihler, hatırat kitapları, günlükler, yolculuk kitapları ve benzeri baskılar, süreli yayınlar, el ilânları, duvar yaftaları, fotoğraf ve her türlü belgelik kaynaktan yararlanarak hazırlayan And, bu dönemin Türkçe tiyatrosunu seçip ayıklamadan, değerlendirmeden olduğu gibi okuyucuya sunmuş. Dönemin değerlendirmesini yalnızca “Son Deyiş” kısmında yapıyor.

Kitap kısa bir “Ön Söz” ile başlıyor, uzun bir giriş kısmıyla devam ediyor. Bu kısımda Batılılaşma üzerinde duruluyor ve bunun sebepleri ve sonuçları irdeleniyor. Sonra Batı tiyatrosuyla tanışıklığımızı kolaylaştıran etkenler sıralanıyor.

Bu etkenlerin başında **saray ve çevresi** geliyor. Batılılaşma girişimlerini başlatan Padişahlar, modern tiyatronun da ülkede gelişmesi için destek vermişler, saraylarda kurulan tiyatro sahnelerinde yerli ve yabancı topluluklar oyunlar sergilemişlerdir. Saray ve çevresi bu oyunlara büyük ilgi göstermiştir.

Sonra **yüksek devlet görevlileri**, konaklarında Batı tiyatrosu ve müziğine yer veriyor, tiyatro binaları yaptırıyor, tiyatroların koruyuculuğunu üstleniyorlardı. Hatta bazıları oyun da yazmışlardır. **Türk elçileri** de gittikleri Batı ülkelerinde tiyatro üzerine bilgi ve görgülerini artırıyor, yazdıkları raporlarda tiyatro üzerine bilgilere de yer veriyorlardı. Tiyatro-

nun tanınmasında **basın**’ın da büyük katkısı olmuştur. Tiyatro duyurularına, haberlerine, eleştirilerine ve özellikle Avrupa’daki tiyatro yaşamı üzerine verdiği bilgilerle halkı tiyatro konusunda aydınlatan basın, oyun metinlerine de yer vermektedir.

Batı tiyatrosuyla tanışıklığımızda Türkiye’deki **yabancı elçilikler**’in de payı olmuştur. Kimi elçilikler binalarında sahneler kurdurup temsiller verdimiş, bu temsillere Türkler de seyirci olarak gelmiştir. Bazen Türkler de kendi gösterileriyle elçiliklerde temsiller sunmuştur.

Yine ülkemize gelen ve tiyatro, opera, müzikli oyunlar sunan **yabancı topluluklar** da Batı tiyatrosunun tanınmasında etkili olmuş, ayrıca Türk izleyiciden de büyük ilgi görmüştür.

Batılı anlamda ilk Türkçe oyunun “Şair Evlenmesi” olarak kabul edildiğine yukarıda değinmiştik. Giriş kısmında ayrıca **İlk Türkçe Oyunlar** başlığı altında “Şair Evlenmesi”nden önce kaleme alınan Türkçe oyunlar üzerinde duruluyor.

Bu kısımda son olarak **İncelemenin Kapsamı ve Yöntemi** açıklanıyor, yararlanılan kaynaklar ve belgeler üzerine bilgiler veriliyor.

Tanzimat ve İstibdat dönemi Türk tiyatrosu iki ana bölümde ele alınıyor: a) Tanzimat ve İstibdat’ta Sahne ve Tiyatroculuk, b) Tanzimat ve İstibdat’ta Dramatik Edebiyat.

Şimdi **Tanzimat-İstibdat’ta Sahne ve Tiyatroculuk** bölümünde nelerin incelendiğini sırasıyla görelim:

Öncelikle **Seyirci ve Tiyatro Anlayışı**’nın anlatıldığı bu bölümde Batı tiyatrosuyla tanışan seyircinin durumu, oyunlara ilgisi, tepkisi, istekleri ve sorunları belirtiliyor. Tiyatro-seyirci ilişkisi üzerinde duruluyor, bu konuda basında çıkan yazılara yer veriliyor. Bu yazılarda seyirci açısından tiyatronun nasıl anlaşıldığını öğreniyor, ayrıca nasıl olması gerektiği üzerine fikir ediniyoruz.

Oyuncular ve Oyunculuk başlığı altında oyuncu bulmaktaki güçlükler, oyuncuların nitelikleri, Ermeni oyuncuların telâffuzunda karşılaşılan güçlükler, oyuncu yetiştirmek için gösterilen çabalar ve oyuncuların karşılaştıkları sorunlar ortaya konuluyor. Daha sonra dönemin belli başlı oyuncularını tanıtılıyor.

Bir başka başlık altında **Tiyatro Toplulukları** inceleniyor. Bu bölümde özellikle 1870 yılında devletten on yıllık bir tekel alan **Osmanlı Tiyatrosu** ele alınıyor, ancak dönemin diğer toplulukları da tanıtılıyor. Bu tiyatroların nasıl oluştuğu, oyun yerleri, repertuarlarına aldıkları oyunlar, kadroları, girişimleri, karşılaştıkları güçlükler, birbirleriyle rekabetleri ve Türk tiyatrosu içindeki rolleri açısından geniş bir açıklama sunuluyor.

Gelenekli oyunları Batı tiyatrosundan ayıran başlıca özelliklerden biri, geleneksel tiyatro oyunlarının, bir sahne üzerinde ya da bu iş için yapılmış bir binada oynanmasıdır. Tanzimat dönemi öncesi başlayan **tiyatro binaları** yapımı özellikle 1839 yılında yoğunlaşmıştır. Eserde bu binaların adları, yerleri, plânları, özellikleri titizlikle inceleniyor. Bu arada Devletin sarayda sahne kurması, ya da bir gecede yıktırılan tiyatro gibi ilginç bilgilere yer veriliyor.

Tiyatro yönetimi, modern tiyatronun henüz girmediği bir ülkede önemli bir konuma sahiptir. Tiyatroların kuruluşları, girişimcileri, tiyatro olayını oluşturan oyuncu, yönetmen, yazar ve seyircinin birbirleri ile ilişkileri devlet-tiyatro ilişkileri, sansür, seyircinin yetiştirilmesi, basın önemi ve bilet fiyatları gibi konular üzerinde duruluyor. Ama her şeyden önemlisi, karşılaşılan güçlüklerle rağmen amatör bir ruh içinde tiyatro faaliyetlerini sürdüren tiyatro adamları önemle vurgulanıyor.

Sahne düzeni üzerine de kısıtlı açıklamalarda bulunuluyor. Işık, dekor, aksesuar, kostüm vb. unsurlar üzerine bilgilerle birlikte sahne düzenlerine ve dönemin sahneye koyucularına yer veriliyor.

Tanzimat ve İstibdat'ta Dramatik Edebiyat'ın incelendiği kitabın ikinci kesiminde önce **Dramatik Edebiyata Toplu Bakış** başlığı altında şu konulara yer veriliyor:

Yazarlar kısmında öncelikle ilk Türkçe oyun yazarı İbrahim Şinasi üzerinde duruluyor, daha sonra da dönemin diğer yazarları tanıtılıyor. Dönemin yazarlarının özellikleri, oyunları, çeviri ve adaptelediği, etkilendikleri Avrupa yazarları ve akımlar, ele aldıkları konular, yazım teknikleri, başarı ve başarısızlıkları, oyunların getirdiği ses, yazar-tiyatro ve yazar-devlet ilişkileri gözler önüne seriliyor.

Modern tiyatro üzerinde **geleneksel etki**'nin

önemli bir yeri vardır. Aydınlar gelenekli tiyatromuzu oluşturan kukla, Karagöz ve orta oyununu kaba ve düzeysiz buluyorlar; ancak, aydınlar her ne kadar gelenekli oyunları dikkate almasalar da geleneğin etkisi altında kaldıkları oyunlarında gözlenmektedir. Gelenekli tiyatromuzun kalburüstü tipleri farklı görünümde sahne üzerinde yerlerini almışlardır. Yine bu bölümde geleneksel ve modern tiyatronun "tulûat" adı altında yeni bir türde birleştiğini görüyoruz.

Dönemin dramatik edebiyatında **Avrupa etkisi** bariz bir şekilde görülüyor. Avrupa yazarları, oyun türleri, sanatsal ve felsefî akımlardan haberdar olan yazarlarımız ister istemez bunlardan etkilenmişler ve bu etki altında oyunlar üretmişlerdir.

Çevre ve kişiler de dramatik edebiyatın önemli konuları. İncelenen çağın siyasal ortamı, Osmanlı tarihi, yakın tarihin gerçek kişileri ve yaşayan kişileri üzerine oyun yazmak için elverişli değildi. Eserde, dar bir çevre, belirli durumlar ve kişilerin dışına çıkmayan yazarlarımızın karşılaştıkları güçlükler ve bunun sonucunda ele alınan çevre ve kişilerin özellikleri, oyunların başarı ve başarısızlıkları ortaya konuluyor.

Dil-konu ve türler üzerinde de ayrıca duruluyor. Oyunlarda kullanılan dilin özellikleri ortaya konulup, yazarların yeterli bir sahne diline ulaşamayışlarının sebepleri araştırılıyor. Oyunlardaki konu seçiminde toplumsal bilinç, çağın değer yargıları, gelenekler, aşk ve aile sorunları üzerinde duruluyor. Oyunlardaki düşünce de, konu gibi, çağın imkân ve şartları içinde değerlendiriliyor. Genellikle ana düşünce, oyunun dokusuna işlenemeyip, havada kalıyor. Dönemin türleri üzerine verilen önemli bilgilerden sonra "oyun" sözcüğü irdeleniyor.

Kitabın bundan sonraki bölümünde **Tanzimat ve İstibdat'ta Oyunlar**'a yer veriliyor. Bu dönemin oyunları **Komedyalar, Manzum Dramlar, Romantik Dramlar, Melodramlar, Duygusal ve Evcil Dramlar ve Müzikli Oyunlar** olmak üzere altı ayrı türde inceleniyor. Her türün özellikleri sıralandıktan sonra oyunların özetlerine yer veriliyor. Bu özetler Tanzimat ve İstibdat dönemi tiyatrosu üzerine bilgilerimizi adeta perçinliyor. Bunun yanı sıra **Çeviri ve Uyarlamalar** da ayrı bir başlık alın-

da ele alınıyor.

Eser geniş bir özet ve değerlendirmenin yapıldığı **Son Deyiş**'le bitiyor.

Ayrıca kitabın sonunda **Oynanmış Oyunlar Dizini** ve araştırmacılar için oldukça zengin bir **Kaynakça** sunuluyor.

Prof. Dr. Metin And'ın bu değerli kitabı yirmi

yılı aşkın bir süre önce basılmış. İkinci baskısı henüz yapılmadığı için zor bulunuyor. Bir ikinci baskısı sırasında eserin yeniden ele alınıp yeni belge ve bilgilerle zenginleştirilmesi de çok faydalı olacaktır. Çünkü bu eser yalnızca tiyatro meraklıları için değil, kültür tarihimizi inceleyenler için de önemli bir kaynak kitap niteliğindedir.

Nevruzla
TOPRAK DİRİLİR
BİZ DİRİLİRİZ

NEVRUZ GELDİ HELE BAK
VER HAKKIMI EY TOPRAK

“Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi”

Başbakanlık Osmanlı
Arşivi Katalogları Rehberi,
Başbakanlık Basımevi, Ankara,
1995, XXVII+320 sayfa.

İdris KARAKUS

Bilim Uzmanı

Bu gün Başbakanlık Osmanlı Arşivi, yerli ve yabancı ilim çevreleri ve araştırmacılar için vazgeçilmez bir kaynak durumundadır. Zira, yaklaşık 150 milyon civarındaki evrak, bu arşivde muhafaza edilmekte ve tasnif edilmiş olarak araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ihtiva ettiği fevkalâde zengin belge hazinesiyle Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar, Balkanlar, Orta ve Yakın Doğu'da 30'a yakın ülkenin tarihinin, kütür ve medeniyetinin kaynağı hüviyetindedir.

Günümüzde ilmî ve kültürel eserler, birinci el kaynak kullanılarak yazılmaktadır. Özellikle tarihi eserlerde orijinal belgeyi kullanmak, ciddî ve sahasında otorite olan müelliflerin ve tarihçilerin vazgeçemeyecekleri unsur olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin, Balkan, Orta ve Yakın Doğu ülkelerinin tarihini tetkik etmek; bu ülkelere ait sosyolojik, etnografik, demografik ve kültürel araştırmalar yapmak; hat sanatının en güzel örneklerini ve altı asır boyunca kullanılmış eski yazı çeşitlerini görmek, Osmanlı cilt ve tezhip sanatını yakından incelemek isteyen araştırmacılar, Başbakanlık Osmanlı Arşivine müracaat etmelidirler.

Şüphesiz ki muhtevası zengin olduğu gibi, adet bakımından da külliyetli miktarda evraka sahip bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivinde, hangi fonların mevcut olduğunu ve bu fonlarda hangi tür belgelerin bulunduğunu, hangi tarihleri ihtiva ettiğini bilmek, araştırmacıların zamanlarını daha iyi kullanmalarını sağlayacaktır.

Yerli ve yabancı ilim çevrelerine ve araştırmacılarla çalışmalarında yardımcı olmak ve bu güne kadar tasnif edilip araştırmaya hazır hâle getirilmiş bulunan bütün defter-belge ve haritaları tespit etmek maksadıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığınca 'Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi' hazırlanmıştır.

Hazırlanan bu kitabın **Sunuş** bölümünde arşivlerin önemine, Başbakanlık Osmanlı Arşivinin tarihçesine ve tasnif sistemlerine ait kıymetli bilgiler verilmiştir. Eserde yer alan fonlar, alfabetik olarak sıralanmış olup, önce fon hakkında genel bilgi kaydedilmiş, sonra o fonda yer alan ve araştırmaya açık bulunan kataloglar, birer sütun hâlinde yer almıştır.

Kataloglara ayrılan sütunlarda; fon numarası, tasnifin kodu, ihtiva ettiği tarih, kataloğun muhtevası ve sayfa adedine dair bilgiler mevcuttur.

Eserin sonuna, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde kullanılan **Kodlar** ile **Padişah ve Sadrâzamların Saltanat Yılları** bölümleri ilâve edilerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Hazırlanan bu eser sayesinde, bu güne kadar 40 milyon civarında evrakın, 37 adet fon ve 641 adet kod altında tasnif edildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Bu dokümanların yer aldığı toplam katalog sayısı ise, son zamanlarda bazı fonların orijinal kayıt defterlerinin de katalog olarak hizmete sunulmasıyla birlikte toplam 2.793'e ulaşmıştır. Mevcut bütün

katalogların muhtevasının yer aldığı bu kitabın satışa sunulması sayesinde araştırmacılar, kendi konularıyla ilgili ön bilgilere önceden vakıf olacaklar ve hangi fona yöneleceklerini, hangi kataloglardan istifade edeceklerini kolayca tespit edebileceklerdir. Bu da zamanlarını en doğru bir şekilde kullanmalarını sağlayacaktır.

'Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi', 320 sayfa olup, 250 bin lira bedelle, İstanbul'da Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ticarethane Sk. Nu: 12, Sultanahmet, Tlf. 513 88 70 ve Ankara'da Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, İvedik Cad. No: 59 Yenimahalle, Telf. 344 59 09 adreslerinden temin edilebilir.

**BAYRAMDIR NEVRUZDUR
DUY VE GÖR
PETEK YAP, YUVA KUR,
DUVAR ÖR...**

“Kitab-ı Gûnya”

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer AKKUŞ,
Kitab-ı Gûnya, Türk Dil Kurumu
Yayımları: 592, Ankara, 1995, 934 s.

Kitab-ı Gûnya Eski Anadolu Türkçesi sahasında yazılmış önemli eserlerden biridir. Lügat manası “gönül hoşluğu, gönül dinçliği” anlamına gelen eser, tek nüshadır. Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesinde 4006 numarada kayıtlıdır. Üzerinde “İnegöl’e tâbi Gelene Karyesinde Hacı Ahmet’in Kerimesi Şerife’nin İshak Paşa Kütüphanesine Vakfidır. 29 Eylül 1313/1898” ibaresi vardır. Eserden ilk defa Prof. Dr. Günay Kut Alpay, Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Cambridge, 1977, 121.” Bursa ve Manisa İl Halk Kütüphanelerindeki Bazı Yazmalar Üzerine” adlı makalesinde bahsetmiştir. Eser Muzaffer Akkuş tarafından, “Kitab-ı Gûnya İnceleme-Metin-Sözlük” adıyla doktora tezi olarak İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuştur. Daha sonra eserin “Sözlük” kısmı “indekse” dönüştürülmek suretiyle tekrar ele alınmış ve Kitab-ı Gûnya “Giriş - İnceleme - Metin - İndeks - Tıpkıbasım” adıyla beş kısım olarak yeniden gözden geçirilip 1990 yılında Türk Dil Kurumuna yayımlanmak üzere teslim edilmiştir.

Kitab-ı Gûnya, Anadolu Türkçesinin kuruluş devrinde, Eski Türk Yazı Dili özellikleri ile Oğuz-Kıpçak hususiyetlerini birleştiren geçiş devresinden Türkiye Türkçesine ve Anadolu Ağızlarına kadar iki devir arasında köprü vazifesi yapan bir eserdir. Bu şekliyle Kitab-ı Gûnya’da, bir yandan geçiş devresinin özelliklerini, bir yandan da Türkiye Türkçesine zemin hazırlayan gelişmelerin başlangıcını bulmaktayız.

Kitab-ı Gûnya, muhtemelen I’inci Murat ve Beylikler devrinde yazılmış veya tercüme edilmiştir. Fakat, eserin kimin adına yazıldığı veya tercüme edildiği hakkında bir bilgi yoktur. Eser üzerinde yapılan tashihler ve düzeltmelerden anlaşıldığına göre, bu tek nüshanın müellif hattı olması ihtimali kuvvetlidir. Akkuş, yazmanın diğer bir özelliği olarak da Eski Anadolu Türkçesi nesir dili açısından taşıdığı değer üzerinde durur. Yazmanın başındaki ibareden anlaşıldığına göre eser “İmam Kazi” adlı bir zat tarafından tercüme edilmiş ve/veya yazılmıştır. Ancak “İmam Kazi” adlı zatın kim olduğu hakkında bir bilgimiz yoktur. Büyük bir ihtimalle sonradan tercüme edilen ve bu eserin sonunda verilen

Abdullah KÖK

Niğde Üni. Fen-Edb.Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Arş. Görevlisi

H.781/1378 tarihi eserin tercüme tarihidir. Ancak eserin kimin tarafından tercüme veya istinsah edildiği belli olmadığı için bu tarihin tercüme mi yoksa istinsah tarihi mi olduğu hususuna şüphe ile bakmak gerekir. Kitab-ı Gunya, bölümler hâlinde hazırlanmış mensur bir ilmihal kitabıdır. Ayet ve hadislerle süslü bu eser, din ve kültür tarihi açısından mühim bir dil yadigârıdır. Eserde İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşleri başta olmak üzere İmam-ı Şafi'î, İmam-ı Muhammed, İmam-ı Yusuf, İmam-ı Züfer'in görüşlerine de yer verilir.

Yazar, eserini Müslümanlara kendi dinlerinin kural ve kaidelerini öğretmek, ahirete faydalı olması maksadı ile kaleme aldığını belirtir. Bunun yanında diğer fıkhî imamlarının görüşlerine de yer verip, icthaddaki farklı görüşleri ortaya koyar. Kitab-ı Gunya, Eski Anadolu Türkçesinin ilk eserlerinden biri olması yanında önemli bir özelliği de fikhî bilgilerin öğretilmesidir. Devrinde ve daha sonraki dönemlerde uyandırdığı yankılar konusunda fazla bir şey söylenmemekle birlikte, sıkıcılıktan uzak, kolay anlaşılır açık bir nesir diliyle yazılmış veya tercüme edilmiştir. Yazıldığı dönem Türkçesinin en güzel hususiyetlerini ve zengin dil malzemesini bünyesinde toplamıştır. Büyük bir titizlikle yazılarak Türkçe deyimlerle süslenen bu eserde Arapça-Farsça kelimelerin oranı % 30'u geçmez. Bundan hareketle diyebiliriz ki, eserin mütercimi veya yazarı Türkçeyi seven ve onun bütün inceliklerini bilen birisidir.

Yukarıda edebî ehemmiyetini ve Türk kültür tarihi bakımından taşıdığı değerini anlattığımız bu eser üzerinde Akkuş, titizlikle çalışıp eseri ilim alemine sunmuştur. Akkuş, çalışmasını, yetişmesinde büyük emeği olan hocası merhum Prof. Dr. Faruk

Kadri Timurtaş'ın aziz hatırasına atfetmiştir.

Araştırmacı, esere doktora tezinden farklı olarak "sözlük" yerine gramatikal bir "indeks" hazırlamıştır. Kelimeler tek tek ele alınıp isim ve fiil olduğuna bakılmaksızın anlamlarına dikkat edilmiş, aynı maddede bulunan kelimelerin farklı anlamlarıyla karşılaştırılmışsa, anlamlarına göre ayrı durumda olan kelimeler, hem birinci kelimenin bulunduğu yerde manalandırılmış hem de yardımcı fiilin bulunduğu maddede de ele alınarak fiilin aldığı ek gösterilmiştir. Kitab-ı Gunya'da, fiil yapımı itibariyle bir zenginlik göze çarpar. Aynı durumu fiil çekiminde de görmek mümkündür.

Bu çalışmada fiillerin mastar şekilleri de ayrı bir madde başı yapılarak isim gibi değerlendirilmiştir. Fiil yapımları ve fiil çekimleri iki ana başlıkta verilmiştir. Fiil yapımı bahsinde faktitif (ettirgen), meçhul (edilgen-pasif), dönüşlülük (mutavaat-reflechi) ekleri verilmiştir. Fiil çekimi bahsinde Basit Sıgalar, Birleşik Sıgalar, Fiillerde Soru Şekli, Partisipler (isim-fiiller), Gerindiumlar (zarf fiiller) Birleşik Fiiller verilmiştir. Her konu detaylı bir şekilde ele alınarak, bol örneklerle okurun istifadesine sunulmuştur.

Eski Anadolu Türkçesi sahasında büyük bir boşluğu dolduracak olan Kitab-ı Gunya bölüm öğrencileri ve Eski Türk Yazı Dili meraklıları için mihenk taşı vazifesinde bir eserdir. Eserde, her kelime araştırmacı tarafından titizlikle ayrı ayrı ele alınıp kelimenin geçirdiği etimolojik evreler hiç de ayrıntıdan kaçınılmadan verilmeye çalışılmıştır.

Kitab-ı Gunya gibi bir dil yadigârını titiz bir ilmî disiplinle çalışarak Türk kültürüne kazandıran, ele aldığı konudan derin haz duyan bir yeteneğin, ilgi ve istifa ile okunacak çalışması, bu sahada ilim adamlarının ve okuyucuların ilgisine sunulmuştur.

“Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı”

Gönül GÜLTEKİN,
Batı Anlayışında Türk
Resim Sanatı, T.C. Ziraat
Bankası Kültür-Sanat Etkinlik-
leri, Ankara, 192, 216 sayfa.

Serap ÜNAL

Atatürk Kültür Merkezi
Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

Ressam, tabiat tarafından üretilen ve tabiata egemen olan ile insan tarafından üretilen objeleri, geçmişte büyü ve dini amaçla; günümüzde ise, psikolojik aktarım, çevreyle iletişim kurma gibi çeşitli duygu yönelimleriyle resmeder.

Türk resmi, geçmişten günümüze kalan en eski Türk kültür ürünlerinden biridir. Bu sanat dalı minyatür resmi dediğimiz kitap ressamlığı ile Anadolu'ya girmiş uzun zaman etkinliğini sürdürmüş ve “Baucılık” akımını pekiştiren Tanzimat ile birlikte otantik özelliklerini hızla yitirmeye başlamıştır. Batılılaşma döneminde Türk resmini yeni konuların, yeni teknik ve resim öğelerinin yönlendirdiği dikkati çeker. Lâle devrinde başlayan bu hareket, dönemin padişahlarının desteği ile gelişerek, Hüseyin Rıfki, Ahmed, Abdüllatif, Ethem gibi kıymetli ressamın eğitim için derslerin yer aldığı, *Mekteb-i Osmani* ile *Mekteb-i Harbiye-i Şahane* okullarının açılmasına yol açmıştır. Böylece Türk kültürüne şövalye resim girmiş ve asıl otantik sanat dallarımız olan minyatür ve duvar nakışları hızla gerilemeye başlamıştır. “İlk ressamları izleyen diğer askerî okul çıkışlı sanatçının naif tavırları, onların “Primitif” olarak nitelenen ortak bir üslûp yaratmasını sağlamıştır. İstanbul saray ve köşk bahçelerinin sessiz köşelerini işleyen bu sanatçıların, konu ve üslup benzerliği ile teknik yetersizlikleri, yapıtlarındaki ortak özellikler olarak görülmektedir.” (s.11)¹ 1874’de ilk sergi açılmıştır. Şeker Ahmet Paşa tarafından sergi Batı tarzı resmin benisenmesinde en önemli adımlardan biri olmuştur.

1900’lerin başında yurt dışına yollanan ikinci grup ressam, Paris’te akademik eğitim aldı. 1914’te yurda dönen bu grup, aldıkları eğitimin tersine izlenimci anlayışta resimler yaptılar. Tümüyle akademi görev alan bu ressamlar Çallı kuşağı diye anılanlar ve kendilerinden öncekilerin aksine desene önem vermeyip belirgin tuşlardan oluşan bir resim üslûbu sergilerler. Aslında Çallı kuşağı ile birlikte o sıralarda çalışmalarını sürdüren Mühendishane ve Harbiye çıkışlı son ressamın, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası anlayışlarında çok büyük değişiklik görülmez. Ancak, Cumhuriyetten sonra Avrupa’ya gidip dönen öğrenciler, orada öğrendikleri çeşitli akımları Türkiye’ye getirirler ve bu dönem-

den sonra Türkiye’de kişisel üslûplar eğilimi güç kazanarak, çok çeşitli akımlar uygulanmaya başlar. Artık minyatür dönemi kapanmış, tual resmi dönemi başlamıştır.

Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi ne yazık ki üzerinde çok yazılıp çizilmiş bir alan değildir. Sanat Tarihi araştırmacılarına bankalarımızın verdiği destekler gerçekten de takdire şayandır. T.C. Ziraat Bankasının Kültür-Sanat Etkinlikleri dizisinin ilk yayını olan *Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı* kitabı da bu desteklerin güzel bir örneğini teşkil eder.

Doç.Dr. Gönül Gültekin tarafından hazırlanan bu kitapta, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Resim Koleksiyonundan 94 sanatçının yapıtları yer alır. Kitabın İngilizce cildinin tercümesi Dr. Gülsev Pakkan tarafından yapılmıştır.

Kitapta, İçindekiler ve Önsöz’den sonra gelen “Türk Resminde Tarihsel Gelişim” adlı bölüm, dipnotlarıyla birlikte on altı sayfa olup, kendi içinde 1. Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Türk Resmi, 2. Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı olmak üzere ikiye ayrılır.

Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Türk Resmi başlıklı bölümde yazar, “18. yüzyılda Lâle Devri (1703-1730) ile başlayan Batı’ya açılma, Türk toplumunun kültür ve sanatında da belli bir değişimi başlatmıştır.”² (s.11) diye girerek, tarihî bilgiler ışığında Batı ile ilişkilerin nasıl geliştiğini ve bu ilişkilerin o dönemin minyatürden ne tür etkileri olduğunu dönemin ünlü nakkaşları Abdulah Buhârî ile Levnî’nin minyatürlerinden örnekler vererek gösterir. Daha sonra, minyatürden tual resmine geçişte önemli bir basamak teşkil eden, genellikle barük ve rokoko madolyonlar içerisinde yer alan ve dönemin saray, köşk, konak ile camilerini süsleyen duvar resminden söz eder. Kitapta Cumhuriyet Dönemi’ne Kadar Türk Resmi başlıklı bölüm üç alt başlığa ayrılır:

“Primitif Eğilim” başlığını taşıyan ilk bölüm, 1700’lerin sonları ile 1800’lerin ortalarına kadar olan dönem içerisinde oluşan gelişmeleri anlatır. Bu dönem ressamlarından örnekler verir, yapıtlarındaki “doğaya saygı ve bağlılık, nesnelere üç boyutlu verme çabası ile titiz bir işçilik”ten (s.11) söz eder.

“Doğal Gerçekçi (Natüralist) Eğilim” başlıklı

ikinci bölüm, “1861’de Paris’e gönderilen askerî okul öğrencilerinden Ahmet Ali (Şeker Ahmet Paşa (1841-1907), Süleyman Seyyit (Albay) (1842-1913) ile Osman Hamdi (1842-1910)” ile başlar. Sırayla, Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Hüseyin Zekai Bey, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Şehzade Abdülmecit Efedî, Sami Yetik ve Ali Sami Boyar’ın sanat üslûplarından söz eder. Bu sanatçıların, Batı sanatının felsefi temelini anlamakta güçlük çektikleri için hocalarının izleyicisi durumunda kaldıklarını vurgulayan yazar, Şeker Ahmet Paşa’nın Barbizon Okulunun etkisinde peyzaj çalışmaları yaptığını, Süleyman Seyyit Bey’in, rengin saydamlığı yanında tazeliği ve renk armonilerindeki duyarlı tutumuyla, çoğu natüremort olan yapıtlarındaki başarısından söz ederek, sanatçının çiçek düzenlemeli çalışmalarında Fantin Latour’u çağrıştırdığını, Osman Hamdi Bey’in, doğaya fotografik bir yaklaşım ve resmi ayrıntılara inen bir desene dayandırmasına karşılık, renkleri ahenkli ve parlak kullandığından söz eder. Ayrıca Osman Hamdi Bey’in, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi’nin kuruluşundaki çabalarından, yaptığı arkeolojik kazılardan ve İstanbul Arkeoloji Müzesini kurmasından söz eder. Hüseyin Zeka Paşa’nın iyi bir gözlemci olduğundan ve bu yeteneğini çok başarılı bir biçimde eserinde kullandığından bahseder. Yazar, Halil Paşa ile Hoca Ali Rıza’yı bu gruptan ayırmıştır. Onlar için, “Asker ressamların Doğacı anlayışı ile izlenimciler arasında, sanat anlayışları ve sanat eğitimcilikleriyle iki önemli kişi, Halil Paşa (1857-1939) ile Hoca Ali Rıza (1858-1930)’dır. Her iki sanatçı da askerî okul çıkışlı olmalarına karşın, onlardan farklı bir sanat anlayışı içinde çalışmışlardır.”(s.13) der. Bunlardan Halil Paşa’yı Avrupa sergilerinden aldığı birkaç ödül sebebiyle “Avrupalı bir ressam düzeyine ulaşmıştır.” (s.13) biçiminde niteler.

Üçüncü alt başlık olan “İzlenimci” (Empyralis) Eğilim’de yazar, emprestyonist sanat anlayışından söz ederek, bu uygulamaların Türk sanatçısını renk ve fırçayı kullanma özgürlüğüne kavuşturduğunu vurgular. Çallı ve arkadaşlarının, bu günkü Türk resminin hazırlayıcıları sayıldığını söyler. Çallı’nın tekniğini, fırçanın hızlı kullanımını, ve renk coşkusunu olarak belirler; “ancak, Türk resminde ışık ve ha-

vanın etkisini ve sıcak renk tonlarını ve en iyi değerlendiren sanatçı Nazmi Ziya Güran” olduğunu söyler. (s.13) Ayrıca, Hikmet Onat, Feyhaman Duran, Avni Lifij, Namık İsmail, Şevket Dağ, asker ressamlardan Mehmet Ali Laga gibi dönemin izlenimci ressamlarının sanat anlayışlarına değinmiştir.

Yazar bu bölümü, “Türk resim sanatı, 1923’e kadar Naif, Doğalci, Akademik Gerçekçi ve İzlenimci sanat anlayışlarıyla gelişimini sürdürmüştür.”* diye bitirir. (s.14)

Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatı:

A. 1950’ye Kadar Sanat Gelişimi

B. 1950’den Sonra Sanat Gelişimi olmak üzere iki bölümde incelenir.

Yazar, “1950’ye kadar Sanat Gelişimi” başlıklı bölüme başlarken, Atatürkçü düşünce sisteminin, Cumhuriyetle birlikte yeni bir kültür dönemini başlattığını belirterek, Atatürk’ün resim sanatı ile ilgili faaliyetlerinden söz eder. 1950 yılına kadar olan gelişimi:

1. Modern Sanat Eğilimleri
2. Toplumsal-Gerçekçi Eğilim
3. Doğu-Batı Sentezi Eğilimi

olmak üzere üç grupta inceler ve daha sonra “1950’ye Kadar Genel Değerlendirme” yapar.

“Modern Sanat Eğilimleri” başlığı altında Zeki Kocamemi ve Ali Çelebi’nin sanat anlayışlarını değerlendiren yazar, bu sanatçılar için “Resim sanatımızdaki ilk düşünsel eğilim onlarla başladı. Çalışmalarında görülen desen (sert, köşeli ve eğri çizgilerle), geometrik kuruluş, biçim ve plânların değerlendirilişi ile kitlelerin ağırlığını ortaya çıkartan kontürksiyon, Türk resmine yeni bir katkı oldu” der (s.14) Daha sonra alt başlıklar hâlinde Türkiye’de kurulan ilk iki sanat grubu, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği (1929) ile “d” Grubu (1933-1947)’nu inceleyen yazar, bu grupların modern sanatı ülke içinde tanıtmaya ve benimsetmeye çaba gösterdiğini vurgular. Ayrıca “d” Grubu sanatçılarının sanat anlayışlarını değerlendirir ve Atatürk döneminde sanat faaliyetlerinden söz eder.

“Toplumsal-Gerçekçi Eğilim” başlıklı bölümde, 1930’larda Toplumsal Gerçekçi anlayışın Türk Edebiyatı’nda toplumsal içerikli öykü ve romanlarda başlayarak, Turgut Zaim’in yörüklerin yaşamını

işleyen yöresel nitelikli yapıtlarında devam ettiğini belirtilir. Toplumsal-Gerçekçi Eğilim’in resimdeki yansımalarının “Yeniler” grubu ile olduğu vurgulanarak, bir alt başlık hâlinde “Yeniler” Grubu incelenir.

Üçüncü bölüm olan “Doğu,Batı Sentezi Eğilimi”, “On’lar” grubu ile başlar. Yapıtlarında, Batı resim temeli üzerine halk kültür öğelerini kullanan edri Rahmi Eyüboğlu’nun atölyesinden mezun 10 öğrenci tarafından 1946 yılında kurulan “On’lar” grubu sanatçılarının sanat anlayışı, “halk sanatı kaynaklarına eğilmeleri ile teknik olarak renkçi ve lekeci anlatımı benimsemeleridir” (s.16).

Bölümün sonunda bir genel değerlendirme yapılmış ve “1950’den Sonra Sanat Gelişimi’ne geçilmiştir. Burada yazar bir değerlendirmeye “Türk resim sanatında 1950’ye kadar egemen olan figüratif anlatım; Geleneksel Gerçekçi, İzlenimci, Kübist, Dışavurumcu, Fovist, Toplumsal Gerçekçi; bu tarihten sonra da Yeni-Figürasyon eğilimleri ve Yeni-Dışavurumcu sanat anlayışları ile gelişmesini sürdürdü.” der (s.17).

“1950’den Sonra Sanat Gelişimi” başlıklı ikinci bölüm:

1. Soyut Sanat Eğilimleri
2. Figüratif Sanat Eğilimleri
3. Kavramsal Sanat Eğilimi

olmak üzere üç altbaşlıkta incelenmiştir.

“Soyut Sanat Eğilimleri” ni açıklarken yazar, “d” Grubu sanatçılarından Halil Dikmen’in 1946 yılında bir yapıtı ile ilk kez geometrik-soyut anlayışı yansıttığını belirterek, Soyut Sanat Eğilimlerini a. Geometrik, Soyut Sanat ile b. Dışavurumcu-Soyut Sanat olmak üzere ikiye ayırır.

Geometrik-Soyut Sanat Eğilim bölümünde, 1954 yılında açılan serginin bu anlayıştaki en büyük sergi olduğu ve sanatçıların “Halka Çağrı” adlı bir bildiri yayınladıkları belirtilir. Daha sonra, Geometrik-Soyut Sanat anlayış anlayışıyla çalışan Sabri Berkel, Adnan Çoker, Şemsi Arel, Ferruh Başağa, Süleyman Saim Tekcan’ın üslupları incelenmiştir.

“Soyut Sanat Eğilimleri” bölümünün ikinci alt başlığı olan “Dışavurumcu Soyut Sanat Eğiliminin”inde, bu akımın tarihsel gelişiminden söz edilerek, Dışavurumcu-Soyut sanat güçlü temsilcileri Sabri Berkel, Adnan Çoker, Zeki Faik İzer ve Ad-

nan Turani gibi sanatçıların üslûplarını incelemiştir. Türk sanatçıların, geleneksel sanatkârlardan ve özellikle de İslâm hat sanatının plâstik değere ulaşan örneklerinden etkilendiklerini belirten yazar, bunun Berkel, Turani ve Elderoğlu'nun yapıtlarında görülebileceğini vurgular.

1950'den sonraki sanat gelişiminin ikinci bölümü "Figüratif Sanat Eğilimleri"dir. Figüratif Sanat Eğilimlerini:

- a. Toplumsal-Gerçekçi Sanat Eğilimi
- b. Gerçek üsütücü (Sürrealist) Sanat Eğilimi
- c. Naif Sanat Eğilimi
- d. Renkçi-Lekeci Sanat Eğilimi
- e. Yeni -Figürasyon Eğilimi
- f. Pop Sanat Eğilimi
- g. Öteki Sanat Akımları
- h. Yeni-Dışavurumcu Sanat Eğilimi

olmak üzere sekiz grupta toplayan yazar, bunları teker teker açarak, sanatçıları tanıtmıştır. "Özellikle simgesel anlatıma ve varoluş sorununa yönelen bireysel yaklaşımlar, yeni kuşak sanatçıların, çok boyutlu bir düşünce içinde, kendilerine özgü biçimde ve renklerle, yeni bir bilinçlenme aşamasını yansıtmaktadır" olarak (s.24) tanımladığı Yeni-Dışavurumcu Sanat Eğiliminin Türk resmine yeni bir dinamizm getirdiğini vurgular.

Son bölüm olan "Kavramsal Sanat eğilimi"nde yazar, bu anlayışı betimlerken, "Bu akımda, önemli olan düşünceydi, kalıcılık ise önemsenmiyordu" der (s.24). Ayrıca, bu anlayışı Dünyada ve Türkiye'de hangi tarihlerde ortaya çıktığını ve sanatçıların üslûplarını anlatır.

Kitapta 25 sayfa tutan ana metinden sonra "Sanatçılar" başlığıyla bir bölüm açılmıştır. Bu bölümde

kendi içinde "Cumhuriyet Dönemi" ne Kadar Türk Ressamları" ve "Cumhuriyet Dönemi Türk Ressamları" olmak üzere ikiye ayrılmış ve her bir üslûba örnek verilen sanatçıların biyografileri ile sanat anlayışlarının yer aldığı bir metin ile tanıtılmıştır. Ayrıca, tanıtılan sanatçıların birer resmi de metnin yanında yer alır. Bunlar, Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Resim Koleksiyonunda yer alan 94 sanatçının tablolarıdır. Sanatçıların ve tablolarının tanıtımlarının arkasından ayrıca bir dipnot bölümü vardır.

"Sonsöz" bölümünde yazar, Türk Resim Tarihi'nin genel bir değerlendirmesini yapar. Ve "Türk resim sanatında beklenen kültürel olgu; ancak sanatçıların çağdaş bilinç düzeyine gelmesi ve kişisel gelişimleri sonucu yeni değerlere kavuşmasıyla varlığını belirleyebilecektir" der. Burada tabi her şeyden önce halkımızın çağdaş bilinç düzeyine gelmesi ve sanatçının sosyal statüsünün yükseltilmesi gibi bir dizi olgu ortaya çıkar. Bu bağlamda devlete çok iş düşmektedir. Sanatçı, devlet iş birliğinin her tür sorunun üstesinden geleceği kuşkusuzdur.

Yazarın son cümleleri ile yazımı bitirmek istiyorum: "Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü bu kitap ve sürgündeki diğer yayınlarla, sanat kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak koleksiyonların topluma hizmetteki sürekliliği, bir müze bünyesinde sergilenmesiyle daha da anlamlı olacaktır. Çünkü sanatı geniş halk kitlelerine yaymada müzelerin önemi tartışılmaz (s.212).

¹ Bu kitabın İngilizce'ye çeviri yayınlanmıştır. (Gönül Gültekin, *Western Trends in the Turkish Art of Painting*, (Tarslator:Gülsev Pakkan), T.C.Ziraat Bankası Cultural and Art Activities, Ankara, 1992, 216 sayfa)

“Türkiye’de Sanat-Müzik Alanında Üretenler ve Üretilenler”

The Music Makers in Turkey,
Say, Published by **Music**
Encyclopedia Publications, Odak
Ofset, Ankara, 1995, 335 sayfa.

Günümüzün insanı, yaşanan bilgi çağının da doğal bir sonucu olarak, bildikleriyle yetinmeyen, kendini yenileyebilen, hoşgörülü, kendisiyle, toplumuyla barışık ve bütünleşebilmiş, kendi kişiliğini geliştirirken, diğerlerinin gelişmesi için de uğraşı veren, toplumsal bir varlık olmak durumundadır. Bu toplumsal bir varlık olma durumu ise, çağın gereklerine uygun ama kendi benliğinden, geçmişinden, toplumun öz kaynaklarından kopmamış bir insan olabilmekle mümkündür. İnsan kendi millî duyarlılığını, kültürel yapısını koruyabildiği oranda, tüm uygarlıklar içerisinde yer alabilir, Özgün bir kimlik kazanabilir, evrensel kültür değerlerinin oluşmasına ve zenginleşmesine katkıda bulunabilir.

Okuyan insan, düşünen insan, üreten insan, hayatı sadece yemek ve içmekten ibaret olarak görmeyip insanlık değerlerini de beraberinde yaşatabilen insan, bilgi toplumunun insandır. Böyle ideal bir insanı yaratabilmekse, bilimle, kültürle, sanatla ve kitaplarla olabilmektedir. Kitaplarla bilgilenen insan, yeni kitaplar oluşturmakta, yine kitaplarda ve kitaplarla yaşamaktadır.

Sanat-müzik alanında üreten insanları, katkılarını ve yaratılarını antalan **The Music Makers in Turkey** böyle bir anlayışın, amacın ve yaklaşımın güzel bir ürünüdür / sonucudur.

Kitap, yayıncısı olan Ahmet Say’ın kısa bir biyografisiyle başlamakta, bunu CREDITS (Krediler) ve CONTRIBUTORS (Katkıda Bulunanlar) bölümleri izlemektedir. Kitaba katkıda bulunanları ise şunlardır:

Hasan Hüseyin Akbulut

Violinist, General Director of the State Opera and Ballet.

Kemancı, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü.

Dr. Bülent Aksoy

Musicologist, staff member of the Bosphorus University.

Müzikolog, Boğaziçi Üniversitesi Üyesi.

Yavuz Aydar

Radio Ankara, Director of Western Music Section. Ankara Radyosu, Batı Müziği Bölümü Müdürü.

Asst. Prof. Ertuğrul Bayraktar

Head of the Ankara State Conservatory Department

Ogün Atilla BUDAK

Atatürk Kültür Merkezi Müzik-Sahne ve
Perde Sanatları Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı

of Musicology .

Ankara Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü.

Prof. Koral Çalgan

Conductor, staff member of the Ankara State Conservatory.

Orkestra Şefi, Ankara Devlet Konservatuvarı Üyesi.

Prof. Dr. Necati Gedikli

Musicologist, composer, staff member of the İzmir State Conservatory.

Müzikolog, besteci, İzmir Devlet Konservatuvarı Üyesi.

Tuğrul Göğüş

Musicologist, violinist, member of İzmir State Symphony Orchestra and staff member of Buca Training Faculty.

Müzikolog, kemancı, İzmir Devlet Senfoni Orkestrası Üyesi ve Buca Eğitim Fakültesi Üyesi.

Rengim Gökmen

Conductor, General Art Director of the İzmir State Symphony Orchestra.

Orkestra Şefi, İzmir Devlet Senfoni Orkestrası Genel Sanat Yönetmeni.

Selmin Günöz

Soprano, General Art Director of the İzmir State Opera and Ballet.

Soprano, İzmir Devlet Senfoni Orkestrası Genel Sanat Yönetmeni.

Prof. Mesut İktu

Baritone, soloist at the İstanbul State Opera, staff member of the State Conservatory.

Bariton, İstanbul Devlet Operası Solisti, Devlet Konservatuvarı Üyesi.

Şefik Kahramankaptan

Journalist, music critic.

Gazeteci, müzik eleştirmeni.

Leyla Pamir

Pianist, critic.

Piyanist, eleştirmen.

Nail Tan

Folklorist, consultant of the Ministry of culture.

Halk Bilimci, Kültür Bakanlığı Danışmanı.

Prof. Ali Uçan

Staff member of the Ghazi Training Faculty Music Department.

Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Bölümü Üyesi.

Prof. İlhan Usmanbaş

Composer, staff member of the İstanbul State Conservatory.

Besteci, İstanbul Devlet Konservatuvarı Üyesi.

Ethem Ruhi Üngör

Musicologist, editor of the Music Magazine.

Müzikolog, Müzik Magazin Editörü.

Kitap, fotoğraflarda emeği geçenlerin adıyla devam etmektedir.

PREFACE (Önsöz) de (s.6) şu bilgiler bulunmaktadır:

Türkiye’de uluslararası müzik sanatı 19. yüzyılın erken dönemlerinden itibaren aristokrasi tarafından kabul görmüş, yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer halk tabakaları arasında da yayılmaya başlamıştır. 20. yüzyılda bu alanda gözle görülür bir gelişme vardır. 1923’de Cumhuriyet dönemiyle birlikte Batılılaşma etkileri başlamıştır. 1930’lardan alınabilecek diğer önemli bir sonuç, konservatuvarların kuruluşu, Batı müziğinin öğretilmesi ve okullara öğretmen atanmasıdır, operalar, baleler, orkestralar, oda müziği ve koro müziği 1940’larda enstitüleşmiştir. Türk halkı müzik çağları boyunca geleneksel müzikle beslenmiş, Cumhuriyet’in ilk iki yılı (1923-1943) boyunca uluslararası müzik sanatı başarıya ulaşmıştı. Fransız Devrimi ve Aydınlanma Felsefesi’nin getirdiği ilkelerle bu çöşku döneminde kökten değişimler olmuştur ki, bu durum 1934 yılında Atatürk’ün, Meclis’i açış konuşmasında açıklanmış, müzik, ulusal gelişmenin bir ölçütü kabul edilmiştir.

Türkiye’de uluslararası müzik sanatının yayılmasının bazı noktaları var: En büyük dört şehirde 250 temel çalışmayı içeren opera ve bale repertuarları vardır. 1994-95 sezonu boyunca Ankara Devlet Opera ve Balesi’nin 24 opera repertuarı 200 kez ve 18 bale repertuarı 90 kez sahnelenmiştir. Diğer büyük şehirlerle birlikte düşünülürse bu sahneleme 1000’i bulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, Hipodrom’da , açık hava konserleriyle sevenlerine 50.000 müzik eseri dinletmiştir. C.S.O. 400 il ve ilçede turlar düzenleyerek konserler vermiştir. Tüm senfoni orkestralarının verdiği konserlerin bir mevsimdeki sayısı 300’ü bulmakta-

dir ve oda orkestraları ise yıllık 500 eser sahnelemişlerdir.

Türk müzik hayatını ve uluslararası sanat müziğini popülarize etmek için Türk sanatçılarının çabalarına ilaveten, İstanbul, Ankara ve İzmir’de düzenlenen uluslararası müzik festivalleri Türk izleyicisine opera, bale senfonik müzik ve oda müziği alanında yaklaşık 150 gösteri sunmuştur.

Tüm bu gelişmeler Türkiye’nin müzikal sahne ve yaratıcılığına yeni bir soluk getirmiştir. Ancak kültür hayatına müziğin eşsiz rengini getirmesinin yanı sıra, müzisyenler, enstitüler, müzik vakıfları hakkındaki bilgiler, bir katalog veya bir kitapta sistematik olarak yer almamıştı. Diğer bir deyişle Türkiye’nin müzik hayatı daha önceden şekillenmemişti. Böylece Türkiye’deki müzik yapımcıları uzunca süren bir boşluğu doldurmayı plânladılar ve dünya müziğinin dikkatli, detaylı ve yanlışsız bir haritasını sunabilmek için katkıda bulundular.

PREFACE (Önsöz) den sonra CONTENTS (İçindekiler) bölümü gelmekte ve, kitap şu genel başlıklardan oluşmaktadır:

PREFACE

ÖNSÖZ

CRADLE OF CIVILIZATIONS, ANATOLIA 9; UYGURLIĞIN BEŞİĞİ ANADOLU

MUSIC IN TURKEY 19; TÜRKİYE’DE MÜZİK OTTOMAN MUSIC THROUGH WESTERN EYES 39; BATI GÖZÜYLE OSMANLI MÜZİĞİ THE EFFECTS OF TURKISH MUSIC ON EUROPEAN MUSIC; 43 TÜRK MÜZİĞİNİN AVRUPA MÜZİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A BRIEF RESUME OF KEMAL İLERİCİ’S BOBOS “TURKISH MUSIC 43;” KEMAL İLERİCİ’NİN KİTABININ ÖZETİ “TÜRK MÜZİĞİ”

AN OUTLINE OF KEMAL İLERİCİ HARMONIC SYSTEM 51; KEMAL İLERİCİ’NİN ARMONİK SİSTEMİNİN ANA HATLARI COMPOSERS 55; BESTECİLER

OPERA 137

BALLET 157; BALE

ORCHESTRAS 171 ORKESTRALAR

CONDUCTORS 183; ORKESTRA ŞEFLERİ

CHAMBER MUSIC 193; ODA MÜZİĞİ

SOLOISTS 203; SOLİSTLER

CHORUSES AND CHORUS MASTERS 241; KOROLAR VE KORO ŞEFLERİ
MILITARY MUSIC 251; ASKERİ MÜZİK
TRADITIONAL MUSIC 261; GELENEKSEL MÜZİK
MUSICAL EDUCATION 275; MÜZİKAL EĞİTİM
MUSICOLOGISTS AND MUSIC CRITICS 295; MÜZİKOLOGLAR VE MÜZİK ELEŞTİRMENLERİ
FOUNDATIONS, INTERNATIONAL FESTIVALS AND MAJOR SOCIETIES FOR MUSIC 315; ULUSLARARASI FESTİVALLER, KURULUŞLAR VE ÖNEMLİ MÜZİK TOPLULUKLARI
BIBLIOGRAPHY 326; KAYNAKÇA I
INDEX 329 DİZİN

Kitap, Cradle of Civilizations, Anatolia (Uygurluğun Beşiği Anadolu) bölümüyle (s.9) başlamaktadır. Bu bölümü, Ertuğrul Bayraktar tarafından kaleme alınan Music in Turkey (Türkiye’de Müzik) bölümü izlemekte, Turkish Folk Music (Türk Halk Müziği), Traditional Art Music (Geleneksel Sanat Müziği), Military Music (Askerî Müzik), International Art Music (Uluslararası Sanat Müziği, konuları ele alınmaktadır. Ozanlarımızdan Âşık Veysel, Nesimi, Kaygusuz Abdal, Öksüz Dede, Pir Sultan Abdal, Köroğlu, Karacaoğlu, Dadaloğlu, Seyrani, Emrah, Ali İzzet Türk Halk Müziği kısmında yer alan önemli isimlerdir. Aynı kısımda Türk Halk Müziği Enstrümanları da incelenmektedir. Collections (Derleyiciler) kısmında ise, halk müziği üzerine yapılan araştırmalardan, araştırmaya katkıda bulunanlardan ve derleyicilerden söz edilmektedir. 25. sayfada Traditional Art Music (Geleneksel Sanat Müziği) ele alınmakta, bunu The Mode System of Traditional Art Music (Geleneksel Sanat Müziğinin Mod Sistemi) (s.27), Types (Türleri) (s.27), Instruments (Enstrümanlar) (s.28), Military Music (Askerî Müzik) (s.29), International Art Music (Uluslararası Sanat Müziği) (s.30), Atatürk’s Cultural Policy and Music (Atatürk’ün Kültürel Politikası ve Müzik) (s.31), The Phases of the Evolution (Gelişim Evreleri) (s.33) ve Pop Music (Pop Müzik) (s.37) kısımları izlemektedir.

Ottoman Music Through Western Eyes (Batı Gözüyle Osmanlı Müziği) (s.39) başlıklı bölüm Bülent Aksoy tarafından kaleme alınmıştır.

Çalışma, The Effects of Turkish Music on European Music (Türk Müziğinin Avrupa Müziği Üzerindeki Etkileri) (s.43) bölümü ve Necati Gedikli'nin kaleme aldığı The Effects of European Music on Turkish Music (Avrupa Müziğinin Türk Müziği Üzerindeki Etkileri) (s.47) bölümüyle devam etmektedir. A. Biref Résumé of Kemal İlerici's Book "Turkish Music" (Kemal İlerici'nin Kitabının Özeti "Türk Müziği") (s.9) başlıklı bölüm İlhan Usmanbaş'a aittir.

An Outline of Kemal İlerici Harmonic System (Kemal İlericinin Armonik Sisteminin Ana Hatları) (s.51) başlıklı bölüm yine Ertuğrul Bayraktar'a ait bir çalışmadır.

Composers (Besteciler) (s.55) başlıklı bölümde, Yesarizade Necip Paşa (1815-1883), Dikran Çuhacıyan (1837-1898) Mehmet Ai Bey (1825-1895), Notacı Hacı Emin (1845-1907)... gibi CUMhuriyet öncesi besteciler verilmekte, İsmail Zühtü (1877-1924), Zeki Üngör (1880- 1958) ve Türk Beşleri gibi Cumhuriyet dönemi ve sonrası bestecileriyle devam edilmektedir. muammer Sun, İlhan Baran, İstemihan Taviloğlu, Sıdika Özdil, Fazıl Say kitapta yer alan günümüz bestecilerinden bazılarıdır.

Opera başlıklı bölümde (s.137) Türkiye'de opera, başlangıcından itibaren ele alınmakta, akademik opera çalışmalarından söz edilmektedir. Leyla Gencer, Suna Korat, Aydın Gün gibi isimlerin bu bölümde yer almasının yanısıra Ankara, İstanbul, İzmir Devlet Operalarının tanıtımları da yapılmaktadır.

Kitapta, **Ballet** (Bale) (s.157) ve **Orchestras** (Orkestralar) (s.171) bölümlerini **Conductors** (Orkestra Şefleri) bölümü (s. 183) izlemektedir.

Chamber Music (Oda Müziği) başlıklı bölümde (s. 193) tüm oda orkestralarımız tanıtılmaktadır.

Kitap, şu bölümlerle devam etmektedir:

Solists (solistler) (s. 203), **Choruses and Cho-**

rus Masters (Korolar ve Koro şefleri) (s.241), **Military Music** (Askeri Müzik) (s.251), **Traditional Music** (Geleneksel Music) (s.261), **Musical Education** (Müzikal Eğitim) (s.275), **Musicologists and Music Critics** (Müzikologlar ve Müzik Eleştirmenleri) (s.295), **Foundations, International Festivals and Major Societies For Music** (Uluslararası Festivaller, Kuruluşlar ve Önemli Müzik Toplulukları) (s.315) bölümleridir.

Kitap, en sonda verilen **Bibliography** (Kaynakça) (s.326) ve **Index** (Dizin) (s. 329) ile sona ermektedir.

Kitap, Türkiye'nin müzikal sahne ve yaratıcılığına yeni bir soluk getirmektedir. Müzisyenler, enstitüler, müzik vakıfları hakkındaki bilgiler, kitapta, sistematik olarak yer almakta, müziğin eşsiz rengi, kültürel hayata renkli bir baskıyla katılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin müziksel kimliği somutlaştırılmakta, böylece müzik hayatı şekillendirilmektedir.

Belki de kitapta, değerli müzikologlar Yılmaz Öztuna'nın, Murat Bardakçı'nın, Mehmet Özbek'in eklenmesini veya genişletilmesini yahut kısaltulmasını veyahut çıkarılmasını isteyecekleri paragraflar olacaktır; biz bunu da makul karşılarız. Başkanımız Prof. Dr. S. Tural'ın Türk Musikisi Kavramları ve Terimleri Ansiklopedisi" yayınlamak konusundaki düşüncelerini daha iyi anlıyoruz.

Bilinmelidir ki, bir toplumun değişimindeki gelişimindeki gösterge, sanat ve bilim kurumlarıdır, sanat ve bilim alanlarında ortaya koyduklarıdır.

Tük kimliğinin anlamlı bir sentez olduğunu, köklerinin tarihe dayandığını, yeni tercihlerle tarihî mirasın şekillendiğini kavrayamayanlar da çıkıyor.

Eğitim, kültür, toplumsal normlar ve ahlâksal değerlerle oluşturulan insan karakteri, ancak sanatla-müzikle mükemmel hâle getirebilir.

Unutulmamalıdır ki, ülkeler ya da toplumlar, bilimsel ve sanatsal çalışmalarıyla adını duyurabildikleri ölçüde yarının sahibi olabilirler; Ahmet Say'a kültürel duyarlılığından, Türk'ün başarısını gösterme çalışmasından dolayı teşekkür ediyorum.

Manon Maren-Grisebach'm "Edebiyat Biliminin Yöntemleri" Adlı Kitabının Tanıtılması

Manon Maren-GRİSEBACH,
Methoden der Literatur-Wissenschaft,
Uni-taschenbücher,
4. bs., München, 1976, 116 sayfa.

Eser, Almanca aslından, Arif Ünal tarafından Türkçeye çevrilmiştir; 1995'te Ankara'da, Yücel Ofset'te basılmış, Yüksek Kurum-Atatürk Kültür Merkezi'nce 99 numara ile yayınlanmıştır.

Eserin "İçindekiler", 'Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Profesör Dr. Sayın Sadık Tural'ın "Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri veya Daha Aydınlik Bir Yol" başlıklı, I-X sayfalık, A-B-C-D Bölümlü bir takdim yazısından sonra gelen, 144 sayfa tutan, 'Griş, Pozitivist Yöntem. Mânevi Bilim Yöntemi, Fenomenoloji Yöntemi, Egzistansiyalist Yöntem, Morfoloji Yöntemi, Sosyoloji Yöntemi. İstatistik Yöntemleri. Notlar. Kaynaklar. Kavramlar ve Özel Adlar Dizini'nden ibaret bulunmaktadır.

Takdim yazısının B Bölümü'nden öyle anlaşılacaktır ki, eserin aslı, bundan 20 yıl önce Prof. Tural tarafından satın alınmış, öneminden dolayı, Türkçeye tercümesi düşünülmüştür; ama, uzmanlarına göre, Almacası "çetrefil"dir; bununla beraber, "eserin önemli olduğu ve düşünce ufukumuzda olumlu etikler yapacağı" 15 yıl önce de, bir kez daha, vurgulanmıştır (Bk. Sadık Tural, **Zamanın Elinden Tutmak**, s.20.2. Bsk. Ecdâd Yayınevi, Ankara, 1991).

Eser, 20 yıl gibi uzun bir "fıkr-i tâkip" sonucunda, nihayet, Türkçeye kazandırılmış bulunmaktadır. Eseri, Almanca aslından Türkçeye çeviren 'Van-100. Yıl Üniversitesi-Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yardımcı Doçenttir. Sayın Dr. Arif ÜNAL Eserin tercümesi hakkında "yeterli bir tercüme" olduğuna dair rapor, DTCF-Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Sayın Gürsel Aytaç tarafından verilmiştir; bunun sonucunda, eser Merkez'in yayınlarında yer almıştır. Genç bir çevirmeni yüreklendiren ve öne çıkararak satırlar (bk. S. VIII), Başkan'ı, bu tutumu dolayısıyla yüceltmektedir. Çünkü, böyle bir tutma genç akademisyen kuşakların, ne kadar da çok ihtiyaç duyulmakta oldukları da takdirlerden uzak değildir.

Yine, bu takdim yazısından öyle anlıyoruz ki, **Edebiyat**'ın hedefi, şu üç soruya cevap vermekle gerçekleşir: 1. Kültür birikimi, çevre şartlarında nasıl oluşmuştur? Bu oluşma, ne şekilde dile getirilmiştir. Dilde yansıtılmıştır? 2. Millet kimliği dil-

Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel

AKM Yürütme Kurulu Üyesi

de nasıl yansıtılmıştır? veya yansıtılmıştır- 3. Güzellik, ulvîlik.... gibi yüksek heyecanlar zevki, dil ile, dil vasıtası ile, nasıl verilecektir? **Edebiyat Bilimi** ise, “millî şuura sahip fertler” ile kavram, terim ve metoddan oluşmuş olan bir dünyanın, yani, “Sosyal Bilimler”in en gencidir.

Sosyal Bilimler, millî muhakemelerin fonksiyonu olarak, zenginleşirler. Eğer bu muhakemeler mutlaklaşırlarsa, ideolojiye dönüşürler; yok, eğer, şahsî, keyfî, indî eğilimlere girerlerse, olumsuzlaşırlar. Bu iki aşırı uç, bazen bir tercüme ile mağlûb edilebilir. Onun için, bir tercüme, bazen, bir dili keşfeder; bir dili fetheder, her ne kadar, terüme zor ise de. **Edebiyat Bilimi**, insan, toplum, evren, Tanrı’ya, edebî metinler aracılığıyla, heyecanlı bakışlar alanıdır. Bu alanda kavram, terim ve yöntemler tartışılır. Bu alanın metodolojisi, edebî metni-metin, içerisinde, değerler / normlar hiyerarşisi bulunan bir **hitaptır**; değerler önünde alınmış bir tavidir; işte bunun için, sanatçı, yani edîb kişi, dili kullanarak **hitab** eder; zevke bağlı heyecanları yaratır-doğru kavramaktır; doğru açıklamaktır; doğru yorumlamaktır; doğru değerlendirmektir; tarihteki yerine doğru oturtmakta. Bu alanın metodolojisinde, çeşitli yolları deneyerek, arayışlar ve yürüyüşler içerisine girerek, **tercihler** yapılır. Çünkü, metod bir amaç değildir; bir araçtır; ve, metin tahlil metodları edîb ile muhatabını bütünleştirmeye yarar. Metodoloji endişesi, yurttta ve dünyada, ancak, son 40 yılda görünmüş bulunmaktadır. Edebî esere yaklaşımlar (yani, metodlar), filolog yaklaşımı, tarihçi yaklaşımı, değerler açısından yaklaşım, “Çalışanların kazançlarını, kıskançlık’tan dolayı, devlet veya çalışmayanlar adına isteyen” Marxist yaklaşım şeklinde, salt, bir tek açıdan yaklaşımlar olabileceği gibi, eklektik yaklaşımlar da olabilir. Tahkiye eseri mesaj mıdır? Dil ve üslûb mudur? Her millete mahsus bir metod mu gereklidir? Yoksa o, halktaki değerler hiyerarşisi midir? Bunlar da bir tür yaklaşımdır. Yaklaşımlar istifadelidir. Bu yaklaşımların hiç birisi, edebî eserden zevk almayı, haz veya elem duymayı önlemez. Ama, salt “okuma” da **Edebiyat Bilimi** yerine geçemez; onun yerini alamaz. Mesele, olumsuzlukları gören, onları değiştirme cesaretine sahip olan nesiller yetiştirmektedir. Aramaktan yılmaya-

lım, yorulmayalım. Ümitsizlik bize yasaktır. Orta öğretimde de **Edebiyat**’ın amacı budur. Orta öğretimde **Edebiyat**, genci, “edebiyat”ı “basılmış nesne”den kültürde katmanlaşma, kavram, terim ve metodoljinin fonksiyonları, metin hakkında bu nedir? **Neden** bu metin? veya, **Neden** böyle bir eser? Nasıl bir yaklaşımla yaklaşılmış, gibi konuları ele alarak, bu sorulara cevap vererek yapar.

Yazar Manon Maren-Grisebach, eserin Giriş’inde, yöntem ile **neleri** anlamış olduğunu arka arkaya dizerek bize vermektedir: 1. Yöntem, “Bir hedefe giden yol”dur. 2. Yöntem, “Henüz gerçekleşmemiş bir şeyi gerçeğe dönüştürmek”tir. 3. Yöntem, “Bilinmeyen nesneyi bilinir hale getirmek”tir. 4. Yöntem, “Bilimlerin özelliklerini gösteren plânlı bir sistem”dir. Yazar, bundan sonra, “Altı farklı Yöntem”i sırayla, alt başlıklarıyla açıklamalar sunar bir sonuca varmaz; bir sonuç vermez. Aslında, bunların kimisi, gerçekten, genel olarak kullanılan, yöntemlerdir; kimisi ise, sadece, ait olduğu felsefî görüşün yöntem saydığı, bir üniversalitesi olmayan hususlardır.

Yazarın en büyük korkusu, bu yöntemlerden herhangi birisinin dayatılmasıdır, tercih ettirilmesi. Oysa, burada asıl ve öncelikle korkulması gereken şey, bir “yöntem”in dayatılması değildir. “Yöntem” (Méthode) ile “Yorum”un (Interprétation), yazar tarafından, bile bile birbirlerine karıştırılmış veya birinin diğeri yerine, rahat rahat, kullanılmış olmasıdır. Gerçi, kelimedede niza yoktur; ama terimleri birbirinin yerine almak veya birbirinin yerinde kullanmak da Burada “**Interpétation**’u, “**méthode**” yerine almak, üçgeni daire yerine almak gibi, felsefenin, daha doğrusu, ilkin, hikmetin geleneğine aykırıdır. Hikmetin geleneği, herhangi bir konuda, veya Tanrı, Evren, Toplum ve İnsan konusunda, “doğru ve yakîni bilgi”nin tâ kendisi olmaktadır; böyle bir bilgiye güç yettiğince sahip olmaya çalışmaktadır. “Doğru ve yakîni” bilgi elde etmenin yolları ve yöntemleri vardır. Prototip matematiktir; ondaki axiom, postüla ve ta’rifler gibi yerlere varmaktadır. Özellikle ondaki ta’rifleri taklîd etmektir. “Ta’rif”, Aristoteles’e göre, “yakın cins” ve “ayrım (fasl)ın birleştirilmesiyle yapılır. Eğer, “yakın cins”, “hassa” veya “araz” ile birleştirilmiş olursa, bu,

“ta’rif” değil, fakat, “tasvir (Description)” olur. Aristoteles, “yakînî ve doğru bilgi”ye, yani burhâna (apodeiktiğe) varmanın yöntemi olarak, şu sorulara cevap aramayı önermiştir: Bilgisi edinilecek konu, **gerçekten** mevcut mudur? Var mıdır? Varsa nedir? Nasıldır? Niçin o şekilde vardır? Bu sorulara cevap alındı mı, artık, o alanın genel doğru ve zarurî bilgisi edinilmiş olur. Edebiyat incelemelerinde de durum bundan pek farklı gözüküyor. Fizikte ise durum Galile’ye kadar böyle devam etmiştir. Sonra, gözlemlerle, ölçülebilir ögeler arasında matematik münasabetlerin keşfine ulaşılmış, fizikte o türden yöntem anlayışı değişmiştir. Bu yeni metod anlayışını Kant felsefî olarak meşrulaştırmıştır. Metod meselesini, yazarın anladığı mânâ da anlayabilmek için ta baştan, Kant’a kadar gelmek lâzımdır. Çünkü, Yeni-Kantçılar yanında, asıl, Pozitivistler ve “Alman Romantikleri (Fichte, Schelling, Hegel)”, kökenlerinde, onunla bağlıdırlar, Yazarın söz konusu etmiş olduğu “Altı yöntem” ya da Çağdaş Batı Felsefesi, ancak, önce, böyle bir tarihî hazırlığı yapıldıktan sonra anlaşılabilir.

Literatürde, hikmetin menşei ise, yine, aynen, bu “doğru ve yakînî bilgi”ye ulaşmak idealine uygun olmak diye gösterilmiştir. Hikmet, menşesinde “Hayvanı en kısa yoldan, “doğru” yoldan” suya götürmek (hkm)”tir. Bunun da kökünde” (çift sürerken, yoldan sapmak isteyen öküzün) boynuzunu düzeltmek (si. pa. si)” vardır. Bütün bunların mânâsı, hikmetin geleneğinin, birincileyin, kavramlara açıklık getirmek, bunu da hangi kelimenin hangi kavrama karşılık tutulduğunu, hangi anlama delâlet ettiğini tesbit etmek suretiyle gerçekleştirmek olduğudur. Hep böyle bir bilinç üzere olmaktır. İşte bu yüzden, Aristoteles, felsefe yapmak için, ilkin, “sinonim”, “homonim”, “paronim”. nedir? sorularını sormuş, bunlara cevap vererek işe başlamıştır. (**Kategoriler Kitabı**). Bilginin esası demek olan önermeleri kurarken, insan, kelimelere verilen anlamlarda kaypak davranırsa, insanın, muhatabı ile iletişime girmesi imkânsız hale döner. Felsefede, insan zihnini, “iltibas” ile kirlenmiş kelimelerden arındırmak için, Leibniz’in, cebiri taklîd ederek, nasıl da bir “caractéristique universelle” aramış olduğu bilinmektedir. (Bilgisayarların temel ilkesi). Aristote-

les, kelimelerle yanlış surette çakıştırılmış anlamlardan doğan sofizmaları “**Sofistik Delillerin Çürütülmesi**”nde göstermiştir. Platon, bütün ömrünü, kelimelerle anlamları yanlış çakıştırarak “evcil hayvan”, yani, insan “avlayan” Sofistlerle mücadele etmek suretiyle geçirmiştir. Kung Fu Tse, ‘Eğer başa geçersen, icraatıma, kelimelerle, anlamlar arasındaki karışıklığa düzelterek işe başlarım’ şeklinde kanaat bildirmiştir. Bu teşebbüs, onun, dili düzelterek, çarpıtılmış kafaları, bunun sonucunda da toplumu, düzeltmek girişimi idi. Fârâbî, felsefe tahsiline ön şart olarak, bu türden kaypaklığı reddeden “fikir nâmusu (probité intellectuelle’nu koymuştur. Sofistler, dil vasıtasıyla, varlık yaratmak peşinde idiler. Oysa, sırf, sözle, hitapla, var-değil iken vara geçiren, yok iken var eden, “Kun feyekun” emrini verme, yalnız, Tanrıya muhsustur. İnsan, bunun ancak cüzî bir kısmını sosyal realitede yapabilir. Kelimelerle anlamları yanlış çakıştırmak, aklın, “Çelişkisizlik” veya “Özdeşlik (Ayniyet) “ilkelerine karşı çıkmak anlamına da gelir. Öyleki, yanlış çakıştırmadan dolayı, bir şey, olduğu o şey olamaz; veya, o şey, aynı zamanda, aynı bakımlardan, olduğundan da başka şey olur. Elbette, yazar, tercihlere karışılmasını istememekte haklıdır. Ama, felsefî görüşlerin herbirini de, salt, gerçeklik (réalité) yerine almamak şartıyla! Yazarın, “metodu”, “Bilinmeyen bir şeyi bilinir hale getirmek” şeklinde tarif etmesi anlaşılmalıdır. Ama, “metod”u, “Henüz gerçekleşmemiş bir şeyi gerçeğe dönüştürmek” olarak tarif etmesini anlamakta birtakım güçlükler vardır. Bu güçlüklerin kaynağında, “**Réalité** (gerçekten var olan)” ile “**Vérité** (Gerçekten var olan hakkında verilmiş olan doğru hüküm, teşkil edilmiş doğru önerme)”nin iki ayrı şey olduğu hakkında bir bilinç bulunmaktadır. Bu ikisini, olur olmaz yerlerde çakıştıranlar olduğuna İbn-i Sînâ, çoktan, işaret etmiş bulunmaktadır. İbn-i Sînâ, böyle yapanlara, “muşâgabe ehli” (sofistler) demektedir. Bu ikisinin çakışmasında bir sakınca olmayan bir tek yer vardır; o da, **nûs** (Akıl)’un **noteon** (ma’kûl, bilinen) laştığı **noesis** (doğru bilgi) halidir. Yani, aklın, kendi kendisini, bilinecek konu olarak aldığı anda, bilen (akıl) ile bilinenin (yine aklın) aynılaştığı haldir.

Maren-Grisebach’ı anlamakta, bu iki kavramın,

“Yorum” ile “Metod” (Yöntem) kavramının karışmış veya karıştırılmış olmasından başka Türk okuyucusunu bekleyen başka güçlükler de bulunmaktadır; onlar şunlardır: 1. Yazarı anlamak için, felsefeyi, daha doğrusu Batı felsefesini 19. Yüzyılın sonuna kadar, metod meselelerini vurgulayarak, ana hatlarında bilmek lüzümü, 2. Yazar, okuyucunun hem Avrupa'nın, daha doğrusu, Almanya'nın çağdaş felsefe akımlarını çok iyi bildiğini farzetmektedir. Üstelik, hem de, Bibliyografyada vermiş olduğu Alman Araştırmacıları, yine okuyucunun çok iyi bildiği kanaatini de taşımaktadır. Yazar, kendi anadilinde yazmış olan filozoflara ve araştırmacılara kolaylıkla ulaşmıştır. İzlenimim odur ki, asıl muhatabı da kendi kültürünün bu işlerle uğraşan mensuplarıdır. Çünkü, o, hem saymış olduğu “Altı Metod”u (daha doğrusu, çerçeve olarak kullanmış olduğu altı felsefî yorumu), hem de, o yorumlara göre örneklemiş olduğu Alman yazarlarını okuyucunun çok iyi bildiğini var saymaktadır. Tartışmalarını da bu varsayımlara göre yapmaktadır. Onun, her bahis için vermiş olduğu bibliyografya, okuyucu tarafından tüketilmedikçe, okuyucunun onunla birlikte salınması, onunla her noktada iletişime girmesi, diyalog kurması, söylediklerini anlayıp değerlendirmesi mümkün değildir. Bu bakımdan, o, kendi kültürü dışında ve bu konulara yabancı bir okuyucu için kendi monoloğu ile başbaşa kalabilecek durumdadır. Ona öyle bir tecrübeyi yaşamış bir okuyucunun tecrübelerini geçirmek için, onun, meselâ, Dîvan Edebiyatı'mızla veya daha iyisi, münşeât örneklerimizle başbaşa bırakılmış olduğu bir hali tahayyül ediyorum. 3. Yazar, bu eseriyle, her faslı sanki, ayrı bir makale olarak tasarlamış da, sonra, bunları ard arda ulamış izlenimini vermektedir. İşte, yazarın eserine bir sonuç yazamamış olması, herhalde buradan ileri gelmektedir. Çünkü yazar, her ne kadar “Yorum” diyecek yere “Yöntem” veya “Metod” demiş ise de, eseri, Almanya'da yapılmış olan çağdaş bazı “yorum”ların bir sayımı (ihsâ), görünümünü vermektedir. Daha

doğrusu onun bu eseri, sayısı eksik verilmiş bir yorumlar envanteri sayılmak gerekmektedir. Değil mi ki, eserde, vahdet-i vücûd veya daha başka yorumlar-Avrupa'nın olsun olmasın-yer almamaktadır; yer bulmamaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, eserin Türkçeye çevrilmiş olması Türk okuyucuya edebiyat denen kültür ögesine, kendisinin olmayan -kendisinininki, mese-lâ, “vahdet-i vücûd” “metodu” (?) veya daha doğrusu “vahdet-i vücudçu yorum” olabilir-başka veya aykırı bir takım felsefî modeller açısından bakabilme genliğini, görebilme şansını veriyor. Ona kendini hatırlatıyor; ihtar ediyor; tercih imkânlarını artırıyor, hattâ, birdenbire, umulmadık bir şekilde, o imkânları çoğaltıyor ki, işte, önemli olan da budur; çevirinin faydası da buradadır. Maren-Grisebach'ın sunmuş olduğu açılardan bakma, elbette, ülkemiz yazma kütüphanelerinin envanter işlemleri bitirilip, nihaî katalogları yapıp, edebî eserlerin tenkitli neşirleri ortaya konduktan sonra da, başka deyimle, edebî eserlerin filolojiko-historik yöntem uygulanarak metinleri tesis edildikten sonra, metnin hazır edilmesi safhası bittikten sonra da söz konusu edilebilir; değil mi ki “**şerh-i mütûn**” kavramı hem genişlemektedir, hem de onu, tesis edilmiş bir kritik metin üzerinde yapmak daha da yakışık almaktadır; ve, bu suretle de metne, sadece, “hüs-n-i ta'lîl”, “meczaz”, “istiare”.... gibi edebî sanatlar açısından bakmakla yetinilmez olur. “Şerh” kavramı genişletilmiş olacağından, metin, tercih edilmiş felsefî çerçevelere oturtulabilir. Elbette, “Problem yöntemi”, “kültür tarih yöntemi” ve “psikolojik yöntem” de uygulanır; şu anda kestiremediğimiz birtakım daha başka yaklaşımlar da gerçekleştirilebilir.

Bu vesile ile, Türkçenin bir çeviri devri yaşamak gibi,-bunu hemen hemen bütün büyük kültür dilleri yaşamıştır- bir bahtiyarlığa ermesi de ne kadar çok arzu edilir! Tâ ki, o sırada, lûgatlar yapılarak, sözlükler düzerek kavram kargaşasına son vermek yolu açılmış, şans yakalanmış olur.

“Eski Türk Edebiyatı Tarihi”

Prof. Dr. Mine MENGİ, Eski Türk Edebiyatı (Edebiyat Tarihi-Metinler) Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.

Prof. Dr. Mine Mengi'nin özellikle üniversitelerimizde okutulan Eski Türk Edebiyatı dersleri için hazırlamış olduğu **Eski Türk Edebiyatı, Edebiyat Tarihi-Metinler** adlı kitabı, 1994 yılı sonlarında Akçağ Yayınevi tarafından yayımlandı.

Edebiyat Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okutulan Eski Türk Edebiyatı derslerinde çekilen kaynak sıkıntısını, bu dersi okumuş ve okutmakta olanlar gayet iyi bilirler, özellikle edebiyat tarihi ve metinlerle ilgili kaynakları düzenli olarak bulmak her zaman mümkün olmamaktadır. Hele Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerimizin dışında kalan üniversitemizde bu durum, büsbütün imkânsızlaşmaktadır. Prof. Dr. Mine Mengi'nin yukarıda anılan kitabı, bu sıkıntılara önemli ölçüde rahatlık getirecek bir kaynak olarak bu dersi işleyenlerin yardımına yetişti.

Önsöz'de de bu eserin, üniversitemizin Türk Dili ve Edebiyatı ya da Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Eğitimi bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin Eski Türk Edebiyatı derslerine yardımcı olmak amacıyla hazırlandığı belirtilmektedir. Özellikle yeni açılan üniversitemizin duyabileceği kaynak sıkıntısının da göz önünde bulundurulduğu önsözde ifade ediliyor.

Prof. Dr. Mine Mengi'nin kitabı, Edebiyat Tarihi ve Metinler olmak üzere başlıca iki bölümden meydana geliyor:

Birinci bölüm, İslâm Uygarlığı etkisinde meydana gelen Türk edebiyatının tarihini oluşturmaktadır. Burada “İslâmî Türk Edebiyatının Tarihî Gelişimi” başlığı altında, Karahanlı Dönemi Türk Edebiyatına değinilerek, Kutadgu Bilig, Dîvân ü Lügati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık gibi eserler hakkında geniş bilgi verilmiştir.

Daha sonra “Orta Asya Türk Tasavvuf Edebiyatı ve İlk Türk Sufileri” genel başlığı altında, önce tasavvuf hakkında bilgi verilmiş, sonra Ahmedi Yesevî, Hakim Süleyman Ata gibi Anadolu sahası dışındaki mutasavvıf şairler ve eserleri tanıtıldıktan sonra, XIII'üncü yüzyıl Anadolu sahasında görülen Hacı Bektaş Velî, Mevlânâ, Sultân Veled, Ahmet Fakih, Şeyyâd Hamza, Yunus Emre gibi şahsiyetlere geçilmiştir. Ayrıca bu yüzyılda din dışı konularda yazan ilk şair olarak Hoca Dehhânî de yerini almak-

Yrd.Doç. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Çukurova Üni. Fen-Edeb. Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı. Öğr. Üyesi

tadır.

XIV'üncü yüzyıla gelince burada "14'üncü yüzyıl Türk Edebiyatı" genel başlığı altında tarihî ve sosyal durum hakkında özet bir bilgi verildikten sonra, "14'üncü Yüzyıl Orta Asya Sahası Türk Edebiyatı" başlığı altında Rabguzi, Mahmud bin Ali, İslâm. Kutb, Harezmî, Seyf-i Serayî, Ebu Hayyan, Hüsâm Kâtip gibi şair ve müellifler hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Azerî sahasına geçilerek Hasanoğlu, Ahmed Bin Veys, Nefsîmî gibi şairler ve eserleri tanıtılmıştır. Bundan sonra daha geniş olarak Anadolu sahasında Gülşehrî, Aşık Paşa, Şeyhoğlu Mustafa, Eflâkî, Ahmedî, Kadî Burhaneddin gibi şahsiyetler ve eserleri hakkında bilgi veriliyor. Ayrıca "14 yüzyıl Anadolu Sahası Mensur Eserleri" başlığı altında da nesir olarak yazılmış Kelile ve Dimne, Marzubânâme, Kabusnâme gibi bazı eserlerden de söz ediliyor.

XV'inci yüzyılda da önce tarihî ve sosyal durum özetlendikten sonra, "15'inci Yüzyıl Çağatay Sahası Türk Edebiyatı" başlığı altında Emirî, Sekkâkî, Mirza Haydar, Lutfî gibi şairlere değinilerek, Ali Şîr Nevâyî ve eserleri hakkında daha ayrıntılı bilgi veriliyor. Bu yüzyılda dönemin ünlü şairi Habîbî'nin tanıtıldığı Azerî Edebiyatı daha az yer tutuyor. "15'inci Yüzyıl Anadolu Sahası Türk Edebiyatı"nda ise, şair ve müellif sayısının hayli kabarık olduğu görülüyor. Bu yüzyılın önemli şairlerinden Ahmed-i Dâî , Şeyhî, Ahmed, Paşa, Necâtî, eserleriyle birlikte ayrıntılı olarak tanıtıldıktan sonra, Avnî, Adlî, Cem Sultan, Şehzâde Korkut, Adnî, Nişancı Mehmet Paşa gibi dönemin padişah ve devlet adamı olan şairleri hakkında da bilgi veriliyor.

Ayrıca bu yüzyılda eserleriyle Divân şiirinin gelişmesine katkıda bulunan İvazpaşazâde Atayî, Cemâlî , Nizâmî, Sarıca Kemâl, Melihî, Ümmî Kemâl, Eşrefoğlu Rumî gibi şairler ve eserleri de tanıtılıyor. Yine bu kısmın sonunda, ayrı bölümler hâlinde mesneviler ve mensur eserlerden kısaca söz edildiği görülmektedir.

"16'ıncı Yüzyıl Türk Edebiyatında Çağatay Sahası" daha az yer tutuyor. Bu sahada sadece Babür Şâh'tan söz ediliyor. 16'ncı yüzyılda Hatayî ve büyük şair Fuzulî'yle Azerî Edebiyatı daha geniş bir yer tutuyor. Burada Fuzulî'nin edebî kişiliği ve

eserleri ayrıntılı bir biçimde tanıtılıyor.

Osmanlı sahasında ise, bu yüzyılda gelişimini hemen hemen tamamlayan Divân şiirinin Zâtî, Bâkî, Nev'î, Bağdatlı Ruhî, Lâmi'î Çelebi gibi büyük şairlerine daha geniş yer verildiği görülüyor. Ayrıca yine mesnevîciler bölümünde, Taşlıcalı Yahya, Kara Fazlî, Hâkanî Mehmed Efendi ve eserleri hakkında bilgi veriliyor. Ayrı bir alt başlık altında yine bu dönem mensur eserleri, özellikle tezkireler hakkında da bilgi verilmektedir.

17'nci yüzyıl Türk Edebiyatı Çağatay sahasında Ebulgazi Bahadır Han ve eserlerinden, Azeri sahasında ise Tebrizli Sâib'den kısaca söz edilmiştir. 17'nci yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatında ise önce bu dönem şairlerini ve şiirlerini etkileyen "Sebk-i Hindî" ve "Hikemî Tarz" gibi üslûplar hakkında da özellikleri ve temsilcileri de belirtilerek ayrıntılı bilgi verilmiştir. Daha sonra bu dönemin özelliğini yansıtan Nef'î, Şeyhülislâm Yahya, Şeyhül İslâm Bahâyî, Nâ'ilî, Neşâtî, Fehim, Cevrî, İsmetî, Nedim-î Kadim, Azmizâde Hâleti, Nâbi, Sâbit gibi önemli şairler ve eserleri tanıtılmıştır. Bu kısmın sonunda da yine Nev'izâde Atâyî, Ganizâde Nâdirî gibi mesnevîciler ve eserlerine değinilmiş, mensur eserler hakkında da ayrıca bilgi verilmiştir.

"18'inci Yüzyıl Türk Edebiyatı" bölümünde, Anadolu sahası dışında edebiyatlardan söz edilmiş, özet hâlinde buralarda meydana gelen tarihî ve siyasî olaylara değinildikten sonra, Osmanlı sahası Türk edebiyatına geçilmiştir.

18'inci yüzyıl Osmanlı sahasında da Mine Mengi, hemen şair ve müellifleri anlatma yoluna gitmemiş, önce bu dönemde görülen "Mahallîleşme Cereyânı" hakkında genel bir bilgi vermiş, daha sonra Nedim, Osmanzâde, Tâib, Seyyid Vehbî, Kâmî, Sâmi, İzzet Ali Paşa, Nahifî, İsmâil Belig, Haşmet, Fıtnat, Neşet, Sünbülzâde Vehbî, Kânî, Koca Râgıp Paşa, Şeyh Gâlib, Enderunlu Fâzıl gibi dönemin birinci derecedeki şairlerin ve eserlerinin tanıtımına geçmiştir. Bu kısmın sonunda da mensur eserlerin kısaca tanıtıldığı bir bölüm bulunuyor.

19'uncu yüzyılda da yalnızca Osmanlı sahası Türk edebiyatı hakkında bilgi verildiği görülüyor. Bu bölümde, gelişmekte olan Yeni Edebiyat karşısında eski gücünü yitirmiş ve yüzyılın ortalarında

ömrünü tamamlamış olan Divân şairinin Enderunlu Vâsıf, Keçecizâde İzzet Molla, Aynî, Yenişehirli Avnî, Şeyhülislâm Ârif Hikmet, Leylâ Hanım, Şeref Hanım gibi son temsilcileri ve eserleri tanıtılıyor. Yine bu bölümün sonunda da yüzyılın mensur eserleri hakkında bilgi veren kısa bir bölüm bulunuyor.

Dikkati çekeceği gibi hemen her sahada ve yüzyılda, sahanın ve dönemin ileri gelen şahsiyetlerine daha geniş yer verilmiş, birinci derecedeki sanatçıların edebîliklerinin ve eserlerinin daha ayrıntılı bir biçimde tanıtılmasına önem verilmiştir. Ayrıca her yüzyılın sonunda mesnevîler ve mensur eserler hakkında toplu ve kısa bilgilerin verildiği görülmektedir.

Kitapta dikkati çeken diğer bir nokta da hemen her konunun veya şahsiyetin sonunda, öğrencinin kolayca bulacağı ve ulaşabileceği eserlerin adlarının yer aldığı küçük kaynakçaların bulunmasıdır. Gerçekten bu kaynakçalarda hemen her kütüphâne bulunabilecek, İslâm Ansiklopedisi, Büyük Türk Klâsikleri, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi gibi eserlerle, yakın zamanlarda yayımlanmış birçok yeni kitabın adları yer almaktadır. Bu da öğrencinin yalnızca kitapta verilen bilgilerle yetinmemesini, kaynağa giderek araştırmacı kimlik geliştirmesini amaçlayan bir anlayıştan hareket edildiğini gösteriyor.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan "Metinler" kısmında ise, yine yüzyıllara göre sıralanmış bir şekilde, şair ve müelliflerin eserlerinden seçilmiş Arap harfli manzum ve mensur metinler yer alıyor. Burada, Edebiyat Tarihi bölümünde adı geçen birinci derecedeki her şairin dikkate değer bellibaşlı

şairlerinden örneklere yer verilmiş. Dehhânî, Nesimî, Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Mesihî, Fuzulî, Bâki, Hayalî, Zâtî, Ruhî, Nef'î, Şeyhülislam Yahya, Nâ'ilî, Neşâtî, Nâbî, Nedim, Şeyh Gâlib, Hâletî, Keçecizâde İzzet Molla gibi şairlerin şiirlerinden bol miktarda örnekler olması da bu dersi verenlere seçme fırsatı yaratıyor.

Değinebileceğimiz bir başka nokta ise, eserin dilidir. Eser, oldukça yalın ve akıcı bir dille kaleme alınmıştır. Günümüz insanı, bu gün birçok eski kaynağı okuyup anlayamamaktadır. Gerçi Türkoloji öğrencilerinden okuyup anlamaları beklenir, fakat onların da günümüz insanı oldukları gerçeği göz önünde bulundurulursa, ilk aşamada kolayca anlayabilecekleri bir eserle karşılaşmaları, onlara büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, tanıtıma çalıştığımız bu eser, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-metinler)** adından ve yukarıda vermeye çalıştığımız bilgilerden de anlaşılacağı gibi, teorik bilgileri ve pratiğe yönelik metinleriyle Eski Türk Edebiyatı dersleri için hazırlanmış bir ders kitabıdır. Ancak özellikle kitabın birinci bölümünü oluşturan kısımda, yüzyıl Türk edebiyatının her sahadaki temsilcilerinin ve eserlerinin, tarihî ve sosyal koşullarla birlikte değerlendirilmesi, esere bir edebiyat tarihi hüviyeti de kazandırmaktadır.

Gerek bir edebiyat tarihi kaynağı, gerekse eski Türk edebiyatı derslerine ait bir kitap olarak, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurduğuna inandığımız bu eseri hazırlayan hocamız Prof. Dr. Mine Mengi'yi kutluyoruz.

Sevinir Kıvanır Atarak Yası Nevruzunu Kutlar Bütün Türk Dünyası

Bir Tenkid-i Bî-insafa Cevap

Bilge'nin 4. sayısında (s. 44-50) **Müdafa-i Milliye Cemiyeti** adlı kitabımla ilgili bir tenkit çıkmıştı*. Kitabımın yayımlanışından dört yıl sonra hakkında birşeyler yazılması, tabii ki sevindirdi beni. Münekkide teşekkür ederim. Ama aynı yazı, çalışmamı, “*orijinal olmaktan, bilinmeyi ni izahtan ve de bu yönü ile ilk olmaktan uzak*” diye niteliyordu. İşin daha garip tarafı, yedi sayfalık bu yazıda, kabulenebileceğim, yani öğretici ve katkı sayılabilecek yalnızca bir cümle vardı. O da kitabın hazırlanışı sırasında maalesef göremediğimiz bir makaleyi (Abdülkadir ÖCAN: “*balkan ve I. Dünya Savaşlarında Hizmeti Geçen Bir Hayır Kurumu Müdafa'a-i Milliye Cemiyeti*”, **Doğmunun 100. yılında Atatürk'e Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1981, s. 269-296) ihtar ediyordu. Evet bu makaleyi görememiş olmak, çalışmamızın bir eksiğidir. Her eserde bu tip eksiklerin olacağını bilmek/söylemek dahi bir mazeret değil benim için. Ayrıca asla itiraftan çekinmem ki, söz konusu eksiklik, belki benden başkasının dikkatini çekmemiş pek çok eksikten biridir. Eksiklerim yanında, nasip olursa, ikinci baskısında düzeltereğim yanıtlarım da var. Hiçbir zaman farkedilmeyecek veya farkedemeyeceğim yanıtlarımın bulunması da muhtemel. Çünkü beşer elinden çıkma her şey, mükemmellikten uzaktır. Mükemmel eser için bir ömür çok kısa... Ancak konunun daha iyi anlaşılması ve ilgililerin zihnindeki soru işaretlerinin giderilmesi için, eser sahibinin tenkitlere verebileceği cevabı varsa, vermelidir. Bu , asla tenkide tahammülsüzlük değildir. İşte bundan dolayı, bazı açıklamalar yapmak, benim için bir zurettir. Söz konusu tenkidi, cümle cümle alıp cevap verebilirim. Fakat böyle bir usul, okuyucu sabrına saygısızlık olacaktır. Bu itibarla, kısa cevap verilebilecek noktaları seçmekle yetineceğiz. Aslında belki bu kadarı da gerekemeyebilirdi. Fakat sözünü ettiğimiz eleştiriden ve cevabımızdan anlaşılacağı üzere

“*Eymeşiler*” Nâzım'a “*bühtân bühtan üstüne*”

Evvela, sayın ÖZÇELİK'in söylediklerinin bir kısmı, beni doğrudan ilgilendirmiyor... Çünkü eleştirmen, yazısının başlarında, genel olarak sosyal bilimlerdeki araştırmalara bir “*araştırma teknikleri*” konusunda ders anlatıyor (Tabii bu arada

Doç. Dr. Nâzım H. POLAT

Cumhuriyet Üni. Fen-Ed. Fak. Öğr.Üyesi

eleştirmeni “araştırma teknikleri” açısından hayli düşündürdüren, hatta üzen” eserin yazarı olarak bize de bu arada bir ders veriliyor).

Eleştirmen, “geçmişte ve bu gün tarih araştırmalarında ihmal edilmeyen, edilmesi hoş karşılanmayan “Kaynaklar ve Tetkikler” bahsi bazı çevrelerce yadırganmaktadır” (s.44) diyor. Hemen ifade edelim ki bir ilmî araştırmanın plân ve yöntemini malzeme tayin eder. Eldeki malzeme, önceden tasarlanan bazı bölümlere izin vermeyebileceği gibi, baştan hiç düşünülmemiş bazı bölümleri ise, gerekli kılabilir. Nitekim, “Kaynaklar ve Tedkikler” diye bir bahis açılmamış pek çok başarılı eser gösterebilir. Söz konusu bahis az sayıda kaynağı olan eserlerde faydalı olabilir. Fakat Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti için açılacak bir “Kaynaklar ve Tedkikler” bahsi, tekrara düşmek ve hacmi artırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Sayın ÖZÇELİK diyor ki: “ Sayın POLAT, 16-19’uncu sahifelerde kuruluş tarihinin tartışmasını yapmaktadır. Bizce önce cemiyeti kursa sonra o tarihi tesbit tartışmasını yapsa daha güzel olurdu” (s.47). Evet bu da başka bir yoldur. Ama bizce tarihsiz / takvimsiz cemiyet kurulamayacağı için, *fa-lanca tarihte kuruldu* ifadesindeki Türkçenin tabi’î seyri içinde düşünme alışkanlığımızdan dolayı önce kuruluş tarihinin tartışılması gereğine inanıyoruz.

Münekkit, kullandığımız bazı kaynakları da beğenmiyor: “Cemal KUTAY tarafından yayına hazırlanan Fethi OKYAR’ın hatıralarına (Üç Devirde Bir Adam, İstanbul, 1980) ne kadar güvenebiliriz? Zira bu kitapta hangi satır sayın Cemal KUTAY’ın belli değildir” (s.47). Eleştirmenin görüşünü harfiyen paylaşıyoruz. Daha doğrusu, ÖZÇELİK burada, bizim daha önce başka bir yazı ** ile dile getirdiğimiz bir infîâlî tekrarlamıştır. Ben bu “güvenilirliği az” eserden nasıl istifade etmiştim. Cemiyetin kuruluş tarihi hakkında, Cemal KUTAY’ın hazırladığı bu eserde yanlış bilgi verildiğini söylemişiz (s.18). Yani ona tereddütsüz “güvenilmez” damgası vurmamışız. Ama ona teslim olmayıp, tenkit etmişiz, yanlış olduğunu ortaya koymuşuz.

Sayın ÖZÇELİK, Şevket Süreyya AYDEMİR’in eserini (Makedonya’dan Ortaasya’ya - Enver Paşa) de beğenmiyor. Çünkü “ömrü Suyu

Aramak’la geçen Aydemir, şiirsel anlatımı ile zaman zaman his dünyasının tesirine girmiş” tir (s.46-47). Emin olunsun ki hocalarımız bize, yalnızca AYDEMİR’in değil herkesin söylediğini ilmî şüphe süzgecinden geçirme gereğini öğretmişlerdir. Nitekim ÖZÇELİK de AYDEMİR’den aldığımız bilginin “doğru olabilir” liğini tasdik ediyor. Ayrıca şunu da söylemeliyim ki AYDEMİR’in, *suyu arayan adamın arayıcılığına saygı duyuyorum*. Sonunda âb-ı hayâtı da bulabilirdi. Bulamaması bile anlayana ders vericidir. Öğrendik ki âb-ı hayât orada değil. O arayış, o fikir çilesi, hazır yiyicilikten daha ulvi değil mi? Bütün bunların ötesinde, AYDEMİR’i, eleştirmenin de fark ettiği gibi Türkçenin şiirini yakalama sırrına erdiği için seviyorum.

ÖZÇELİK, kendisini otorite saydığı konularda konuşan birinin rahatlığıyla yazıyor (İmlâ, harfiyen kendilerindir):” Sayın POLAT, *eserinin hemen her yerinde, devlete ve millete büyük hizmetleri geçmiş Donanma Cemiyeti’nin adını “Donanma-ı Osmanî ve Muavenet-i Millîye Cemiyeti” olarak zikretmektedir ki bu yanlıştır. Donanma Cemiyeti’nin ve hatta bu arada sayın müellifin incelediği Müdafaa-yı Millîye Cemiyeti’nin ‘Merkez-i Umumî’ belgelerini bulan, okuyan, tasnif eden ve değerlendiren bir kişi olarak bu Cemiyetin adının ‘Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti’ olduğunu biliyoruz. Aradaki ‘ve’ bağlacı yoktur ve kullanılmamıştır” (s.47). Dikkatle baktım, Donanma Cemiyeti, kitabımın 27 sayfasında en az otuz kere geçiyor ki bunlardan yalnızca üçü “ve” li şekildedir.*

Şimdi gelelim bize bir “ve”yi bağışlamayan bizim gördüğümüz göremediğimiz belgeleri “bulan, okuyan, tasnif eden ve değerlendiren bir kişi olarak” Yrd. Dç. Dr. Selahattin ÖZÇELİK’in Donanma ve Müdafaa-i Milliye cemiyetlerinin daha ismini okurken yaptığı yanlışlara:

a. “Donanma-ı.....” diye başlayan bir tamlama kurulamaz; çünkü kelime “elif” le bitiyor.

b. “Müdâfaa-yı.....” diye bir tamlama da -kelimenin “güzel he” ile bitmesinden dolayı-olamaz.

c. Her iki cemiyetin ismindeki “Millîye” kelimelelerini “Millîye” diye yazmak, Osmanlı Türçesi imlâsını ve bu kelimenin dilbilgisindeki yerini bilmekten kaynaklanıyor. Bu, müennes kelimedede *ya-yı*

nisbet (nisbet i'si) yoktur.

ÖZÇELİK, bunların mürettip hatası olduğunu söyleyemez. Çünkü yazı adından başlayarak 19 (ondokuz) yerde aynı hatayı yapıyor. Tabii bu arada kitabımdan iktibas yapılırken de bu hata tekrarlanıyor. Bu yanlışların bana ait olmadığı biline... Derginin imlâsından sorumlu olanlar, "Bu Sayıda" (içindekiler) kısmında (s.2), ilgili yazı başlığına rağmen, kitabımın adını doğru yazmışlar, teşekkürler...

İmlâ yanlışı her zaman başımıza gelebilir. Nitekim söz konusu kitabımda da pekçok imlâ hatası var. Çoğu kere uzun ünlülerin günümüz imlâsına yansımaması bunlardandır. İşaret sisteminin sadeliği için bunlara katlanmak gerektiğine inanıyorum. Ama aslında (orijinal yazılışında) bulunmayan bir uzun ünlünün varmış gibi gösterilmesi aynı şey değildir. Bilhassa özel isimlerde, hele bu cemiyet adı ise, çok dikkatli ve de okumaya hazırlıklı olmak lâzımdır. ÖZÇELİK maalesef, üzerinde doktora yaptığı cemiyetin ismini bile yanlış biliyor/yazıyor. Tezini yayımlarken bu cemiyet adını muhakkak düzeltmesi gerekir. Bunları, "dahl eden imlâmıza, bâri hatâsız yazsa" diyerek kaydettik.

ÖZÇELİK, yazısının yarısını, "bunlar orada değil şurada olmalıydı" şeklinde bir gayrete ayırmış, Buna bir de "tarih araştırmalarında böyle yapılır" diye bir sebep bulmuş. Evet, tekrar edeyim; öyle de olabilir. Ama benim elimdeki malzeme böyle bir plân gerektiriyor. Şimdi ÖZÇELİK, yazısındaki bir ifadeyi tekrarlayabilir: "... *özelde tarih araştırmacılarının, genelde ise bütün araştırmacıların uymak zorunda oldukları araştırma teknikleri mevcut bilgilerin hepsini kullanmaya feda etmeği yeğlediğinden (...)* yazarımız bilgileri tasnif ederek neticeye varmak yerine, belge ve bilgilerin kendisini sürüklediği istikamete gitmiştir." Fakat eleştirmenlerin kılavuzluğuna (s.46) uyarak sayın A.ÖZCAN'ın tasnifindeki gibi

"A. Balkan Harbindeki Faaliyetleri

B. I. nci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri"

şeklinde bir bölümlenmeye gitseydik, meselâ İâne Hey'etinin bu iki zaman dilimindeki çalışmalarını ayrı ayrı ele almak gerekcekti. Halbuki bir cemiyet, tek çizgi halinde kronolojik bir vak'a olmaktan

ziyade, çeşitli cepheleri bulanan sosyolojik bir vâkıdır.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Hastahaneler Heyeti üyesi ve Donanma Cemiyeti reisi **Yağcızade Şefik Bey**'in doğum-ölüm tarihlerini (1852-1915) vermişiz (s.27). Münekkidin "*her nedense sayın POLAT, Yağcızade Şefik Bey'i 1915 yılında ölmüş olarak gösteriyor*" (s.47) deyişine bakılırsa ÖZÇELİK, bu bilginin kaynağını bilmiyor. Prensipten itibaren, yalnızca doğum-ölüm tarihini verdiğimizde dipnot düşmediğimiz için o çok bilinen, tanınan kaynağı (İbrahim Alaaddin GÖVSA: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul 1942, s. 1485-1486 belirtmiştik. Buradaki bilgi yanlış olabilir; ama, Donanma Cemiyeti hakkında çalıştığını (muhtemelen doktora tezi) söyleyen ÖZÇELİK'in bu cemiyeti âdeta tek başına temsil edebilecek bir şahsiyetin, Şefik Bey'in biyografisinde böyle bir yanlış varsa onu bilmesi ve düzeltmesi, yani söz konusu doğum-ölüm tarihini vermesi beklenirdi.

Müdâfaa-i Milliye Cemiyetinin kuruluş günlerinde, ittihadçılarla onlara muhalif aydınların cemiyet bünyesinde bir uzlaşma havasında olduğunu söylemişiz (s.30-31). ÖZÇELİK ise diyor ki: "Hüseyin Cahid'in bu komisyonlarda 'en şiddetli muhaliflerin' bile yer aldığını söylediğini ifade eden sayın PALOT bunun bir uzlaşma olduğu fikrine katılmaktadır. Mesele o komisyonlarda sadece isimlerin yer alması değil, bizzat komisyonlarda çalışmaktır. (...) O halde 'uzlaşma' fikrine itidalle yaklaşmak icap ediyor" (s.48). Bu hususta biz de "itidal" içinde olduğumuzu sanıyoruz. Sayın ÖZÇELİK, 30. sayfayı da okursa bunu görecektir. Burada ittihatçılar dışındakilerin birkaç isim sayıp, bunların faaliyetlere katılmadığını belirtmişiz. "Uzlaşma havası" sıfatını ise komisyonlar için yapılan seçimler hakkında kullanıyoruz. Kaldı ki faaliyetlerinden Süleyman Nazif ile Akçuraoğlu Yusuf'u, Mehmed Akif ile Abdullah Cevdet'i bünyesine alan bir cemiyet, uzlaşma sağlamış sayılmaz mı? Bunlara ilâveten "uzlaşma" denilen şeyin farklılıkları silip ortadan kaldırmak değil, müşterek noktaları tesbit olduğunu hatırlayalım.

"Araştırmalarımız sırasında bu belge zuhur etmemiştir" cümlemizi "garip bir ifade diye niteleyen

münekkit, arşivde çalışırken bulunamayan belgelerin istek formuna bu ifadenin yazıldığını nasıl bilmez? Böyle bir durumla hiç karşılaşmamış ise, herhangi bir sözlükten, “zuhur etme”nin ortaya çıkma” manâsına geldiğini öğrenebilir.

ÖZÇELİK, boşuna epeyce kâğıt tüketerek ortaya çıkardığımız “*insicamsız bilgiler manzumesi*”nde aradığı şeyleri yerli yerince bulamasa bile, üzerinde -sanıyorum- doktora yaptığı Donanma Cemiyetinin kapatılma tarihinin doğrusunu -daha önce yanlış kabullenmişken- kitabımızda bulmuş ya, eh bu tesselli armağanı yeter bize...

Sayın ÖZÇELİK'in bir başka itirazı: “Polat'ın ifadelerinden Cemiyet'in Türk Ordusuna uçak aldığı ve hatta yeni bir uçak hediye edildiğini (s.68-69) öğreniyoruz. Ne yazık ki Türk Havacılık Tarihinde böyle birşey yoktur. Nitekim aynı sayfalarda metin olarak verilen 'Harbiye Nazırı'nın teşekkürü' dikkatle okununca, uçak alınmadığını, ancak satın alınmasına karar verildiğini anlamak mümkündür. Eğer uçak alınmış veya alınmasına teşebbüs edilmişse ki edilmiştir, bu konu 'Cemiyetin Türk Havacılığına Katkısı' alt başlığı ile verilse daha çarpıcı olurdu” (s.49).

Evvelâ, verdiğimiz metinlerden ilki uçak alma niyetini değil, alıma teşekkürü ifade ediyor. Diğeri ise, yeni bir uçak alımı için karar verildiğini anlatıyor. Sonra cemiyetin orduya uçak hediye ettiği, 1919 raporuyla (Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti Beyanname, İstanbul, 1335) da sabittir ve öneminden ötürü bu metni “ek:2” olarak vermişiz. Raporda açıkça “*Müdâfaa-i Milliye Cemiyetinin orduda tayyareleri (...)* vardır” deniyor. Söz konusu bilgi için kitabımızın 213. sayfasına bakılabilir. Bize güvenmeyen (münekkit), sayın Abdülkadir ÖZCAN'ın adı geçen makalesinde (s.292) de aynı bilgiyi üstelik aynı kelimelerle bulabilir. Ama bu net bilgiye rağmen eleştirmen “*hayır böyle birşey yok*” diyorsa, bizim de başka diyeceğimiz yok. Ancak söylemeden geçemeyeceğimiz ve Sayın ÖZÇELİK'i biraz insafa davet vesilesi saydığımız bir husus var. Bahs ettiğimiz bilgi benim kitabımda bulununca yanlış oluyor da benim kitabımdan daha üstün saydığı makalede bulununca doğru mu oluyor? Madem iki çalışma mukayese ediliyor, aynı bilgi ikisinde de doğ-

ru veya ikisinde de yanlış sayılmalı.

Bunu da bir tarafa bırakalım. Yrd. Doç.Dr. Selahaddin ÖZÇELİK benim kitabımı, hocası Sayın Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN'ın yukarıda adı geçen makalesi ile mukayese ederek “*orijinal olmaktan ve bilinmeyi izahattan uzak, insicamsız*” bulunduğunu daha önce söylemiştik. Sayın ÖZCAN'ın makalesi hakkında ise “*daha kısa, öz ve araştırma tekniklerine uygun*” (s.45), “*ilmî usûle sadık kalınarak yapılmış*” (s.47) “*daha az kaynak kullanılmasına rağmen, ilmî usullere hakim olmasından dolayı daha derli-toplu*” (s.50) sıfatlarını kullanıyor. Anlamakta aceze düştüğüm bir husus var: Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine ait belgeleri gürdüğünü, okuduğunu söyleyen, yahut bu konuyla ilgilendiğini söyleyen birisi nasıl olur da böyle bir mukayesede adı geçen makalenin daha başlığının cemiyeti anlatmaktan uzak olduğunu göremez? Sayın ÖZCAN Müdâfaa-i Milliye Cemiyetini “*Balkan ve I. Dünya Savaşlarında hizmeti geçen bir hayır kurumu*” diye niteliyor. Bu cemiyetin hayır işi sayılacak faaliyetleri vardır. Ama ÖZCAN'ın da tesbit ettiği (agm., s.287) gibi orduya harp malzemesi temin etmek bir hayır kurumunun işi midir? Hem Hilâl-i Ahmer varken bürokrasi destekli yeni bir cemiyet kurmaya ne gerek vardı?.

Daha az kaynakla daha iyi neticeye varmanın sırrını ben henüz çözemedim. Ama bu sırta vâkıf ÖZÇELİK, adı geçen makalenin ilk yarısının nizamnameye, sonrasının ise yalnızca cemiyet raporlarına dayandığını göremedi / anlayamadı mı? Bu malzemenin hepsi , çalışmamızın malzemesi arasındadır. Ama “*Cemiyetin Çalışmaları*” bölümünde , bu malzemeye istinadın eksikliğini şöyle ifadeye çalışmıştık:

“*Bir derneğin asıl faaliyet sahasının, nizamnamesinde belirtilmiş olacağı muhakkaktır. Ancak çoğu zaman şartlar, şahıs ve kuruluşların bütün amaçlarını gerçekleştirmesine engel olur.*”

İlgili bahiste anlatılacağı üzere Müdâfaa-i Milliye Cemiyetinin Mümâreset-i Bedeniye ve Askeriye Heyetlerinin durumu, aynı ihtimali ihtar etmektedir. Bundan ötürü cemiyetin nizamnamesinden hareketle hüküm vermenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Dolayısıyla cemiyetin faaliyetlerini nizamname-

sinden değil, neşriyatından ve bilhassa günlük gazetelerden takip edeceğiz” (s.43). Aynı sayfada ayrıca dipnot düşüp “nizamname ile hangi heyete ne gibi vazifeler yüklendiği, çalışmamızın Ekler bölümündeki Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Nizamname-i Esasîsi Tadil Lâyihası kısmından öğrenebilir” demişiz.

Bütün bu hususlar, sayın ÖZCAN’ın makalesini değersiz kılmaz tabî’î. Bir makale ile bir kitabın kaynakları arasında sayı ve mahiyet farkı muhakkak ki bulunacaktır. Burada anlaşılmasın, konuya hakimiyetini ileri süren ÖZÇELİK’in bunları görmezden gelmesidir. Bu durum aslında ÖZÇELİK’i daha çok rahatsız etmeli. Çünkü kendisini iyi tanımayanlar, onun bir tarafgir tavrıyla hocasına hulûs çaktığını söyleyebilirler. En azından, beni “*edebiyatla aşına*”, bulan ÖZÇELİK’in “*destursuz tarih bağına giren var!*” çığılığı attığını sanabilirler (münekkidin görüşünü paylaşıp olacak olanlara, bütün sosyal bilimcilerin

ortak alanları bulunduğu inandığımı belirteyim).

Neyleyim, mesele bağcıyı dömek olunca, işte böyle bir netice doğar. Böyle bir neticeyi yine münekkidin ilmî hassasiyetine havale ederek düşüneyorum: Acaba üstad-ı mükerrem Şeyh Galip de

Dil hayret-i gamla lâl kaldı

Galib gibi bî - mecal kaldı.

Gönderdiğim arz-ı hâl kaldı

El’ân bir ihtimâl kaldı:

İnsâfın o yerde nâmı yok mu?

diye iç geçirirken bu gibi şeylerden mi yakınıyordu.

*Yrd. Doç. Dr. Selahattin ÖZÇELİK: “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Düşündürdükleri”, **Bilge**, Yeni Gün/4 1995, s. 44-50.

Yazımızda, işaret sisteminde karışıklığa meydan vermemek için ÖZÇELİK’in çift tırnağını (“...”) tek tırnağa (‘...’) düşürdük.

** Bk. Nâzım H. POLAT: “Hatıralara Saygı...”, **Polemik**, nr. 2, Haziran 1992, s. 6-10.

NEVRUZ BÜTÜN TÜRKLERİN BAYRAMIDIR

NEVRUZ TÜRKÜN DİRİLİŞ BAYRAMIDIR

Batı Trakya Türkleri Edebiyatı'nın Lise Ders Kitabındaki İşlenişi Üzerine Eleştiriler

I. GİRİŞ:

Ülkemizde son yıllarda **Türk Dünyası**'yla ilgili en önemli kültürel gelişmelerden birisi de, bu konuya ait çeşitli bilgilerin lise düzeyinde okutulan derslere kadar yaygınlaştırılmış olmasıdır. Zamanla liselerimizde okutulmakta olan Edebiyat, Tarih, Coğrafya vd. derslere ait kitapların özellikle 1990'lı yıllardan sonra **Türk Dünyası**'ndaki gelişmelere paralel olarak yeniden yazılması zarurî bir hâl almıştır. Edebiyat dersleri için de tabiatıyla bu alanda birtakım yeni çalışmalar gündeme gelmiş ve (acele hazırlanmış olması yanında, konunun uzmanlarıyla sağlıklı iletişime ve işbirliğine gidilmemesi neticesinde ortaya çıkan) bir takım aksaklıklarla birlikte "**Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı**" konusu artık kalıcı bir şekilde lise ders kitaplarına girmiş bulunmaktadır. Esasında bu konu, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1977 yılında yayınlanan "**Lise 3. Sınıf Edebiyat**" kitabında "**Dış Türklerin Edebiyatları**" üst başlığıyla daha önce de yer almış ve kısa bir süre de okutulmuştu...¹ O günler ve yıllar için, bu konunun (ülkemiz dışındaki Türkler konusunun) kamu oyununda bu güne kadar olgunlaşmamış olması ve bu alanda kamu oyununun belli bir uzlaşmaya ulaşamamasının yanı sıra; yine o günkü şartlar dahilinde bu konuları bilimsel bir çerçevede yeterince işleyebilecek uzmanların ve malzemenin gündemde olmaması gibi sebeplerle, bu iyi niyetli girişim amacına tam anlamıyla ulaşabilmiş değildi...

Son yıllarda dünyada yaşanan siyasî, ekonomik, kültürel, sosyal, dinî ve hatta askerî gelişmeler **Türk Dünyası**'nı da şüphesiz ki derinden etkilemiştir. Bu çerçevede ülkemiz dışındaki Türkler konusunun değişik açılardan kamu oyununun gündemine mal olması sonucunda, özellikle bilim dünyasında bu alanda mevcut olan sınırlı ve yüzeysel bilgilerin daha da genişletilerek yeni bir yaklaşımla değerlendirilmesi - yorumlanması - işlenilmesi artık bir "zaruret" hâlini almıştır. Bu yaklaşımın doğal bir uzantısı olarak bilim çevrelerinin yanısıra, bu alanda söz sahibi olabilecek kimi kuruluşlar da bu konuda prensip açısından iyi niyetli yeni bakış açılarını ortaya koydular. Bu açıdan Millî Eğitim Bakanlığının yayınladığı "**Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Dünyası**" adlı kitap Bakanlığın bu konudaki hassasiye-

Feyyaz SAĞLAM

Araştırmacı - Yazar
Dokuz Eylül Üniversitesi
Türk Dili Okutmanı

teni, amaçlarını hedeflerini, çalışma prensiplerini vb. ortaya koyan önemli bir yayın olmuştur.² Bu gelişmelerin paralelinde Millî Eğitim Bakanlığı, Tebliğler Dergisininin 20 Temmuz 1992 tarihli nüshasında yer alan Lise 3 müfredat programında “**Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları**” konusuna yer verilmiştir. Bu yeni müfredata uygun olarak lise edebiyat kitapları, özel sektör ve devlet tarafından yeniden yazdırıldı, basıldı ve hâlen bu kitaplar okutulmaktadır. Özel sektörün yayınladığı kitapların sayısı 10’u aşmıştır. Ayrıca bu ders kitaplarının yardımcı kitapları da basılmıştır. Yeni yayınlanan bu kitaplar arasında devlete ait olan, “**Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türk Dili ve Edebiyatı-Edebiyat 4**” başlıklı kitap, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun 21. 10. 1993 gün ve 458 sayılı kararıyla ders kitapları dizisininin 490. sırasında basılmış olan resmî kitaptır.³ Kitabın 6. sayfasında hazırlama komisyonunu oluşturan kurula ait uzunca bir liste dikkati çekmektedir. Zamanla (konumuz açısından) içeriğinde hiç bir değişiklik-düzeltilme yapılmaksızın yeni baskıları da gerçekleştirilen bu resmî kitabın “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları” bölümünde “Batı Trakya Türkleri Edebiyatı” 6. sırada verilmektedir.

Bu “resmî” ve özel sektörde yayınlanan 10’u aşkın kitabın “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları” bölümlerini ve özellikle çalışma sahamız olan “Batı Trakya Türkleri Edebiyatı” bölümlerini büyük bir ilgi ve dikkatle tek tek inceledik. Bilim dünyasında, “Batı Trakya Türkleri Edebiyatı” kavramını-adını ilk kez kullanan-bu edebiyatın ortaya çıkartılması, tanıtılması, tartışılması açılarından 1985 yılından beri sürekli olarak çaba içerisine olan nâcizane bir araştırmacı sıfatıyla, Batı Trakya Türkleri Edebiyatı bölümleri maalesef hayal kırıklığı yaratan bir dizi hata-eksiklik-kifâyetsizlik arz etmiştir... Bu konuda esasında bu tarz bir eleştiri yazısını çok daha önceden (Bu kitapların yayımlandığı 1993 yılında sıcağı sıcağına) ciddi olarak düşünmemize rağmen; bu kitaplarda yer alan ve tabiatıyla **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**’ında daha büyük önem arz eden diğer Türk topluluklarının edebiyatlarına ait eleştirilerin öncelikle daha yetkin uzmanlarca yapılmasını bekleyerek, -ilmî bir nezaketle- ön

plânda ortaya çıkmayı uygun görmedik.

Bu alanda muhterem hocamız Harid Fedai’nin 8-10 Aralık 1994 tarihinde Ankara’da toplanan “**II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı**”nda sunduğu, “Kıbrıs Türk Edebiyatı’nın Lise Ders Kitabındaki İşlenişi üzerine Eleştiriler” başlıklı tebliği ve bu eleştirinin akabinde Kardaş Edebiyatlar dergisinde neşri⁴ bizi bu alanda böyle bir yazı yazmaya cesaretlendiren, teşvik eden öncü bir çalışma olmuştur. Bizim bu çalışmamızın da belirtilen çalışmanın doğal bir uzantısı olarak görülmesi yerinde olacaktır.

II. ELEŞTİRİLER:

Bu resmî kitapla ilgili somut eleştirilere geçmeden önce özellikle vurgulamak gerekiyor ki, Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları ile ilgilenen bir araştırmacı sıfatıyla, Millî Eğitim Bakanlığı’nın, bu konuyu lise müfredat programına alma kararını takdir etmemek mümkün değildir. Çünkü, bu konunun ders kitaplarına kalıcı bir şekilde girmiş olması, yıllardır bu alanda emek harcayan, sıkıntı çeken uzmanların görüşlerinin Bakanlıkça onayı anlamına gelmektedir.... Resmî işleyişin tamamlanması ve kitapların yeniden yazımı aşamasına gelince; bu yeni kitapların “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları” bölümünde yer alacak “**Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**” bölümleri için (bu Türk toplumunun edebiyatını böylesi platformlarda gündeme gelmesini sağlayan kişi sıfatıyla) bizimle de, resmî olarak temasa geçildi.1985-1993 yılları arasında bu Türk toplumunun edebiyatıyla ilgili gerçekleştirdiğimiz kitap, tebliğ, makale vb. çalışmalarımızın büyük ölçüde bilim dünyasında (Türkoloji) ilgi görmesi ve onayı sonucunda, biz de şahsen “**Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**”nın bu kitaplarda lâyıkıyla yer alması için hazırlıklarımızı tamamlamıştık. Konuyu bilim dünyasının ve Bakanlığın gündemine getiren kişi olarak bu alanda yapılan çalışmalarla ilgili daha sonra uğrayacağımız hayal kırıklıklarını tahmin etmeden bu sevindirici gelişmeyi anında **Gümölcine**’de yayınlanan **Balkan** gazetesinde Batı Trakya Türkleri kamu oyuna da duyurmuştuğ⁵. Ancak, zaman içerisinde, bu konuda bize başvuran kişilerin bizimle en azından ortak bir çalışma yapmayı düşünmek yerine; maalesef ticarî (!) amaçlarla sadece bizden teknik bilgiler talep ettiklerine ve

bu teknik bilgilerle söz konusu bölümü kendileri hazırlamayı plânladıklarına tanık olduk. Böyle sağlıklı ve samimiysiz bir ortamda sorumluluk taşımayı doğru bulmadık. Muhataplarımıza bu işi mutlaka kendileri yapacaklarsa literatürü ve yardımcı kaynakları dikkatlice taramalarını tavsiye etmekle yetindik...

Kısa bir zaman sonra bu alanda yeni hazırlanan kitaplar tek tek ortaya çıkmaya başladı. Maalesef, büyük bir üzüntü ile gördük ki, söz konusu kitapların “**Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**” bölümleri sadece “günü kurtarmak üzere”, “adet yerini bulsun” yaklaşımıyla, gereken özen gösterilmeksizin geçirilmiştir... Bu gün liselerimizde okutulmakta olan bu kitaplardaki konumuzla ilgili problemler galiba, müelliflerin bu sağlıklı yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Hiç şüphesiz ki, **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**’nın bu kitaplarda gündeme gelmiş olmasından duyulan sevinç, az sonra örnekleyeceğimiz somut eleştirilerin önemini ortadan kaldıramaz. Harid Fedai hocamız Millî Eğitim Bakanlığının kitabını eleştirdiği tebliğinin giriş bölümünde şöyle demektedir: “... Kitabı ilgi ile alıp okuduğumuzda yazılanların **Kıbrıs Türk Edebiyatı**’nı tanıtmaktan çok uzak olduğunu gördük; yuvarlak sözlerle, geçiştirmelere, bilgi yanlışlarına bakarak şaşkınlığa düştük; ve keşke hiç yapmasalardı, demek durumunda kaldık...”⁶ Bu cümledeki “**Kıbrıs Türk Edebiyatı**” ifadesini “**Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**” şeklinde kabul ederek yeniden okumak da mümkündür... Şimdi bütün bu ön bilgi ve değerlendirmelerden sonra, özel sektörde yayınlanan kitaplarda bu konuda yer alan yoğun hataları da bir tarafa bırakarak: resmi bir yayın olan Millî Eğitim Bakanlığına ait kitaptaki **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı** bölümünün eleştirisine geçebiliriz.

A-Tercihle ilgili Problemler:

1) **Edebî Tür Açısından:** Kitapta **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**’na ait iki metin yer almıştır. İkisi de hikâye türünden. Öncelikle bu yaklaşımla, edebî tür seçimi, bu Türk toplumunun edebiyatı açısından hiç de isabetli olmamıştır. Zira, genelde bütün Türk topluluklarında olduğu gibi, **Batı Trakya Türkleri** arasında da en yaygın edebî tür “**şiir**” türüdür.

En yaygın ve tabiatıyla en gelişmiş edebî türün böyle bir ders kitabında ihmal edilmiş olması, şüphesiz **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**’nı doğru tanıtmaz. Öğrenci, yanlış tercih sonucunda daha baştan bu konuda hatalı bilgilerle baş başa kalmış olmaktadır. Nitekim, hikâye türünde Gümölcine’de çocuklara yönelik küçük bir hikâye kitabı bile yayınlanmış değildir. Buna karşılık, **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**’nda günümüze kadar 12 müstakil şiir kitabı yayımlanmıştır⁷. Edebî tür seçiminde, alt yapıya ait teknik bilgilerin böylesine göz ardı edilmesi, yapılan tercihin sağlıksızlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Edebî tür seçiminde, bizce, nazım-nesir dengesi gözetilebilir, şiir ve hikâye türlerinden birer örnek verilerek, **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı**, daha gerçekçi ve sağlıklı bir yaklaşımla gündeme getirilebilir...

2-) **İmzaların Seçimi Açısından:** **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı** lise ders kitabında seçilen imzalar da isabetli olmamıştır. Elbette, Mehmet Hilmi İmzası doğru ve yerinde (hatta biraz da gerekli) bir tercihtir; seçilen hikâyesi de... Bu öncelikli tercihin sebepleri ayrı bir yazıyı gerektirecek yoğunluktadır. Bizim de ilk tercihimiz yine “**Mehmet Hilmi**” olacaktı. Ancak, bu Türk toplumunun edebiyatını temsil eden ikinci imza olan **Abdurrahim Dede**, aşağıda açıklayacağımız sebeplerden dolayı isabetli bir seçim sayılamaz. Zira kendisi, **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı** içerisinde bir şair-yazar değil, bir “araştırmacı” olarak tanınmıştır. Araştırmaları genellikle “**Halk Edebiyatı**” üzerine olmuştur. “**Batı Trakya Türk Folkloru**”, “**Batı Trakya Manileri**”, “**Tarih ve Memleketim**” adlarında üç edebî kitabı, **Batı Trakya Türkiye**’de tefrika edilen bazı araştırma ve derlemeleri “**Batı Trakya Türkleri Halk Edebiyatı**” ile ilgilidir. (Hatta kendisi, **Batı Trakya**’daki iç problemler-çekişmeler yüzünden, bariz bir biçimde bu Türk toplumunun edebiyat tarihi açısından yer yer haksızlığa da uğramıştır. Biz bu açıdan daima çalışmalarını takdir ettik ve kendisine yönelik bu vefasızlığa yeri geldikçe açıkça karşı çıktık). Ancak, bu eleştirimizde kendisini isabetli bulmamız şu gerekçeye dayanmaktadır: Lise ders kitaplarında çizilen çerçevede gündemde olan konu “**Türk**

Dünyası Halk Edebiyatı” değil; “Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları” konusudur. Bu açıdan “Abdurrahim Dede” imzası “çağdaş edebiyat” için uygun bir seçim olmamıştır. Yazı hayatında Batı Trakya Türk basınına intikal etmekle birlikte çok az sayıda şiir ve hikâye denemeleri yapmış olmasına rağmen, bu denemelerin çağdaş edebiyat açısından örnek teşkil edebilecek konumda ve yoğunlukta olduğunu söyleyebilmek güçtür. Kitapta “hikâyeci” olarak tanıtılmaktadır. Ancak kendisi Batı Trakya Türk Edebiyatı’nda hiçbir zaman Rahmi Ali Mücahit Mümin gibi hikâye türünde istikrarlı, şu veya bu şekilde ses getirebilmiş bir hikâyeci de değildir. Üstelik kendisi uzun yıllardır Türkiye’de yaşıyor ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. (Tabii ki, Türk Dünyası Halk Edebiyatı alanında yapılabilecek çalışmalarda Batı Trakya Türkleri açısından Abdurrahim Dede imzası isabetli bir tercihtir).

Batı Trakya için, Abdurrahim Dede dışında çağdaş edebiyat açısından ele alınabilecek uygun şair ve yazarlar mevcuttur. Bu imzaları şöyle belirtmek mümkündür:

Batı Trakya Türk Şiir (Nazmı)’i Açısından: Asım Haliloğlu (1923-1980), Mustafa Tahsinoğlu, Nâim Kâzım, Ali Rıza Saraçoğlu (1938-1994), Mehmet Çolak (1946-1995), Mazlum Hüseyin, Reşit Salim...

Batı Trakya Türk Nesri Açısından (Hikâye, roman, masal, deneme, sohbet, günlük, vd. türlerde): Mehmet Arif (1906-1976), Mücahit Mümin, Rahmi Ali, Hüseyin Alibabaoğlu, Hüseyin Mahmutoğlu, Salih Halil...

B-Hatalı Bilgiler:

Bakanlığın resmî ders kitabında, kaynakların üstünkörü okunmasından, elde edilen bilgilerin çalaka-kalem yazılmasından, yazılanların ilgililere ve uzmanlara kontrol ettirilmeden yayımlanmasından kaynaklanan bariz hatalar da mevcuttur. Bir ikisini görelim:

1) Kitabın “Batı Trakya Türkleri Edebiyatı” bölümünde “...1960’lı yıllardan sonra Batı Trakya Türkleri Edebiyatı’nda bir canlanma görülür. Üniversiteyi Türkiye’de bitirerek dönen genç yazarların da etkisiyle yayın ve edebiyat çalışmaları hızlanır...” (s. 211) ifadesi yer almaktadır.

Bu ifade yanlıştır. Doğrusu, “Öğretmen Okulları”ni (lise düzeyinde) bitiren genç yazarlar...” olacaktır. Edebiyat alanında o dönem için bunun tek istisnası İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi’ni bitirip Batı Trakya’ya dönen merhum Asım Haliloğlu’dur. Diğer şair ve yazarlar lise düzeyindeki mezuniyetlerinden sonra Batı Trakya’ya dönmüşlerdir. Ders kitabını hazırlayanlar arasında bu bilgiyi bizim 1990 yılında yayınlanan antoljimizden almışlardır. Ancak, başvuru kaynak dikkatlice okunmadığı için, bizim kullanmadığımız, “üniversiteyi bitiren gençler” ifadesi hayalî olarak bu bölüme eklenerek ciddi bir hata yapılmıştır.

2) Kitabın 215. sayfasında Mehmet Hilmi ile ilgili verilen bilgi de hatalıdır. Mehmet Hilmi İskeçe doğumlu değildir. Sofullu’nun Babalar köyünde doğmuş ve 25 Haziran 1931’de ölmüştür. Kısa ömründe siyasî, sosyal, kültürel ve edebî çalışmalarını büyük ölçüde İskeçe’de sürdürmüştür. Mezarı da buradadır. Bu açıardan kamu oyunda genellikle “İskeçeli” olarak bilinir Ancak, “İskeçeli olmak” ve “İskeçe’de doğmak” ayrı şeylerdir. Kitabı hazırlayanlar bu konuda da hayalî bir ifadeye başvurmuşlardır. Böylesine ciddi bir ders kitabı hazırlanırken, konuyu uzmanlarına sormak mümkün olmuyorsa en azından Türkiye’de herhangi bir İl Halk Kütüphanesi’nde rahatlıkla bulunabilecek “Batı Trakya” dergisi ciltlerine müracaat edilebilseydi Mehmet Hilmi hakkında daha sağlıklı bilgiler zorlanmadan elde edilebilirdi⁸.

3) Kitapta, 211. sayfada “folklor ve çocuk edebiyatı” sahasında” eserler (!) verdiği ifade edilen merhum Asım Haliloğlu’nun kitaplaşabilen tek eseri “Türkler İçin Yunanca-Yardımcı Kitap” adlı çalışmasıdır (Gümölcine-1965). Çocuk edebiyatına ait çalışmalarını ise Gümölcine’de Akın gazetesinde neşretmiştir. Ailesinin bizzat bize yazılı olarak ifade ettiği folklor konulu çalışmaları, bildiğimiz kadarıyla henüz basına yansımamıştır. Kitapta belirtilen sayfada yer alan “eserler” ifadesi, yayımlanmış birden çok kitabı çağrıştırdığı için yanıltıcı olabilmektedir.

4) Yine 211. sayfada Batı Trakyalı şair ve yazarlar sıralanırken, Bu satırların yazarının adı da “Batı Trakyalı” olarak verilmiştir. Bu bilgilerin

alındığı iki kaynaktan da (**Türk Dünyası El Kitabı, Cilt: III, Edebiyat/ Batı Trakya-Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi**) “Türkiyeli araştırmacı Feyyaz Sağlam” ifadesi açık bir biçimde ve tarafımızdan verilmişti. Bu örnek de başvuru kaynaklarındaki hazır bilgilerin bile ders kitabına “doğru aktarılmadığını” bu açıdan hiç bir özen gösterilmediğini belgelendirmektedir.

C- Eksik Bilgiler:

1993 yılının son aylarında yayımlanan bu ders kitabının **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı** bölümü hazırlanırken en son 1990 yılında yayınlanan kaynaklara başvurulduğu; konuyla ilgili literatürün ve sürdürülen çalışmaların takip edilmediği de anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım sonucunda ders kitabında ciddi eksiklikler de söz konusu olmuştur. Şimdi bu eksikliklerden bazılarını görelim:

1) Ders kitabında şair ve yazarlar önemli eksikliklerle verilmiştir. 211. sayfada Mehmet Arif ismi gereksizce tekrar edilip, Feyyaz Sağlam ismi-yukarıda izah edildiği üzere-hatalı olarak verilirken bu sıralamada yer alması gereken en az 10 Batı Trakyalı şair ve yazar atlanmıştır. Bunlar arasında, Hüseyin Mahmutoğlu ve Mücahit Mümin gibi hikâye türünde; Nâim Kâzım, Mehmet Çolak, Salih Halil, Reşit Salim vd. şiir türünde ön plânda olanları belirtmek mümkündür. Şayet konuyla ilgili literatür iyi taransa idi, 1993 yılının Kasım ayında yayınlanan bu ders kitabı için, aynı yılın Ocak ayında yayınlanan “**Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler Cilt: II**” adlı eserimiz⁹ de dikkate alınmış olabilecekti. Böylece Yukarıda belirtilen imzalarından başka, bu Türk toplumunun edebiyatında âdeta yeni bir dönemi başlatan, yeni bir soluk getirebilen Batı Trakyalı yeni şair ve yazarlar kuşağı da ihmal edilmemiş olacaktır.... Belirtilen Kitabımızda yer alan “**Çağdaş Batı Trakya Kadın Şairlerinden Seçmeler**” ve “**Batı Trakyada Genç Şairler Üzerine Bazı Düşünceler**” başlıklı incelemelerimize bakılması hâlinde İbrahim Baltalı, Şükran Raif, Cihan Abbasoğlu, Ercan Caneri, Aydın Ahmet, Nalan Saraçoğlu, İsmail Yusuf, Mehmet dükkancı, Sevkan Tahsinoğlu gibi imzalar da ihmal edilmeyecek, böylece Batı Trakya Türkleri Edebiyatı daha sağlıklı olarak tanıtılmış olabilecekti.

2) Kitabın 214. sayfasında “**Gündüz Nene**” başlıklı hikâye metninin bitiminde kaynak olarak “**Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi**” kaydı verilmiştir. Bu belirsiz bir ifadedir. Nereye ait çağdaş Türk edebiyatı antolojisi? Belli değil... “**Seven Öğretmen**” başlıklı hikâye metninin bitiminde 217. sayfada ise aynı kaynak bu kez de bir başka hatalı ifadeyle “**Türk Edebiyatı Antolojisi 1990**” şeklinde verilmiştir. Aynı kaynağa ait bu iki ifade de eksiktir. Doğrusu, “**SAĞLAM, Feyyaz: Batı Trakya /Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990**” şeklinde olacaktır.

3) Kitabın 301-305. sayfaları arasında kaynaklar verilmektedir. Bu bölüm de Batı Trakya Türkleri Edebiyatı açısından eksiktir. En azından 1992 yılına kadar verilen eserler belirtilebilirdi. 1990-1993 yılları arasına verilen eserler dikkate alınmamıştır. Bu dönemde konuyla ilgili olarak Batı Trakya ve Türkiye’de yayımlanan eserlerden en azından üç eseri kaynaklar arasında belirtmek mümkün olabilirdi.

III. Sonuç:

Batı Trakya Türkleri Edebiyatı, bilim dünyası açısından yeni tanınmaya başlanılan bir edebiyat konumundadır. Prensipten, **Türk Dünyası**’nda yeni bir Türk toplumunun daha çağdaş edebiyatının ortaya çıkmış, gündeme gelmiş olması hiç şüphesiz önemli ve gurur verici bir gelişmedir. Bu yeni edebiyatın lise ders kitaplarına konu olarak girmiş olması da aynı ölçüde sevindiricidir. **Batı Trakya Türkleri Edebiyatı** bir yığın problemle de içiçe. Millî Eğitim Bakanlığının ders kitabı ve özel sektörün mevcut kitaplarında yer aldığı hâliyle bu problemlere şimdi, hiç gerek yokken, adına “yanlış tanıma” diyebileceğimiz bir yeni ciddi problem daha eklenmiştir... Türkiye’de okuyucunun, hele hele lise öğrencisinin yeni ortaya çıkan bu edebiyata ait orijinal kaynaklara rahatlıkla ulaşabileceği bir ortam da henüz söz konusu değildir. Bu açıdan böylesi resmî ve ciddi yayınlarda “doğru tanıtm”ın önemi bir kat daha artmaktadır. Bu gibi uzmanlık gerektiren konular ister resmî, ister özel sektörün gündemine geldiğinde, bu alanda yıllarını harcayan, emek sarfeden, göz nuru dökenlere-nezaketen de olsa-böylesi konularda en azından tercihlerinin sorulma-

sı ilmî bir nezaket olması yanında bir vefa meselesidir de... Böyle bir yaklaşım sergilenmiş ve sağlıklı bir işbirliği ve iletişime girilmiş olunsaydı, hiç değilse bu konuda yapılanlar yayından önce kontrol ettirilseydi, yukarıda yapılan eleştirilere gerek kalmayacaktı. Diğer yandan bu konuda Millî Eğitim Bakanlığının gündeminde kalmaya devam ediyor. Millî Eğitim adlı derginin Nisan-Mayıs-Haziran 1995 tarihli 127. sayısında yer alan; "Türk Dünyası"nda Tarih ve Edebiyat Ortak Programı" ile ilgili bilgiler bu durumu göstermektedir.¹⁰ Bu noktada, yeni yapılacak çalışmaların daha sağlıklı olabilmesi için Millî Eğitim Bakanlığına bazı görevler düşmektedir:

a) Konunun uzmanlarıyla bir seminer düzenlemek, öncelikle bugüne kadar yapılan çalışmalarda ki hataların tespitini yapmak.

b) Türk Dünyası El Kitabı, Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatları Antolojisi, Türk Dili Dergisi-Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı gibi temel Türkolojik yayınlarda uygulandığı üzere, böylesi uzmanlık isteyen konuları, doğrudan konunun uzmanlarına hazırlattırmak.

c) Uzmanlardan doğrudan yararlanmak mümkün olamıyorsa, en azından yapılanları, yayından önce uzmanlarına kontrol ettirmek.

d) Bu konuda özel sektörün hazırlayacağı ders kitaplarının ilgili bölümlerinin yayın öncesi uzmanlarca kontrolünün de Millî Eğitim Bakanlığı'na sağlanılmasını temin etmek.

Bu tarz eleştirilere dikkat edilmez, gerekli düzeltmeler lise düzeyinde kitaplarda yapılmaz ve bu hatalı şekliyle devam ederse, bu alanda üniversite öğrencilerine ve kamu oyuna yönelik yeni yayınlar-

da daha vahim olarak sürebilir.¹¹ Bu da hiç şüphesiz problemi daha da büyütecektir.

Buraya kadar gündeme getirmeye çalıştığımız problemler sonucu, bu durumda öncelikle lise ders kitaplarındaki "Kıbrıs Türk Edebiyatı" bölümünün bir an önce yeniden yazılması görüşüne biz de "Batı Trakya Türkleri Edebiyatı" açısından aynen katılıyoruz.

IV Kaynakça:

¹ KAPLAN, Prof. Dr. Mehmet: *Edebiyat Lise 3*, Devlet Kitapları, İstanbul, 1977, s. 311-334

² "Millî Eğitim Bakanlığı ve Türk Dünyası", MEB Yurt Dışı Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.

³ *Türk Dili ve Edebiyatı-Edebiyat 4*, MEB Yayınları, Ders Kitapları Dizisi: 490, İstanbul, 1993.

⁴ FEDAİ, Harid: "Kıbrıs Türk Edebiyatı'nın Lise Ders Kitabındaki İşleniş Üzerine Eleştiriler", *Kardeş Edebiyatlar*, No: 29, İzmir, s. 16-22

⁵ SAĞLAM, Feyyaz "Batı Trakya Türk Edebiyatı Türk Dünyası'nın Gündeminde" *Balkan*, S: 57,6 Nisan 1993,s.3, Gümülcine, Yunanistan.

⁷ *Standart*, No:397, Ocak 1995, Ankara s. 36

⁸ Bkz: Batı Trakya Dergisi İndeksi, *Batı Trakya*, Ekim-Kasım-Aralık 1988, s. 4-88, İstanbul.

⁹ SAĞLAM, Feyyaz "Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler, Cilt: II", İzmir, 1993.

¹⁰ *Millî Eğitim-Eğitim- Sanat-Kültür*, S: 127, Nisan-Mayıs-Haziran 1995, s. 3-6 Ankara.

¹¹ Bir örnek olarak bkz: AKAR Doç. Dr. Metin-DENİZ, Dr. Sebahat-BİLECİK Fahrünnisa, "Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı", Yesevi Yayıncılık, İstanbul, 1994 (Bu eserin Batı Trakya Türkleri Edebiyatı bölümü için de benzer itirazlarımız vardır. Aynı bir eleştiri yazısı gerekiyor).

“Liseler İçin Ders Kitabı, Psikoloji: 1-2”

Zehra DÖKMEN-
Şennur TUTAREL KIŞLAK
Ömer ÖZÜDURU,
Liseler için Ders Kitabı,
Psikoloji: 1-2,
Alfa Yayınları,
Ankara, 1993, 182 sayfa.

Songül BOYBEYİ

AKM Bilim Tefekkür
Kolu uzmanı

21'inci yüzyılın eşliğinde bulunduğumuz şu yıllarda, psikoloji bilimi hızla, yeni buluş ve gelişmelerle ilerlemektedir. Bunda bu bilgi dalına olan ihtiyacın önemli bir rolü vardır.

Toplumlarda sosyal gelişme ve bazen de patlamaların hızla yayıldığı bir çağda yaşıyoruz. Gelişme ve patlamalar insanları yeni sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Hepimiz çözümler aramakta ve sorunlarla başedebilmek için az ya da çok kafa yormaktayız. Bu anlamda psikoloji bilimine olan ihtiyacımız hem bireysel hem de toplumsal olarak her gün artmaktadır. Bireylerin birbiriyle olan iletişimleriyle birbirlerini anlamalarında psikolojinin önemli görevleri vardır. Canlı organizmaların davranışını kestirebilmeye çalışmak olabilecekler ve olanlar karşısında insanı daha güçlü yapacaktır.

Bu nedenledir ki, psikoloji bilimini gerek toplum bilimler sahasında çalışanlar, gerekse fen ve sağlık bilimleri sahaslarında çalışanlar yakından izlemektedir. Hatta psikolojinin bazı alt bilim dalları bu ihtiyaçlardan doğmuş ve ara disiplinler oluşturmuşlardır. Felsefeyle, Edebiyatla, Sosyolojiyle, yahut siyasal bilimlerle, eğitim bilimleriyle, İletişimle ilgilenenler, bu sahalarda çalışanlar psikoloji bilimiyle de çalışır, ilgilenirler, Fen ve Sağlık bilimlerinde çalışanlar da, psikoloji biliminin yararlarını ve gerekliliğini kavramış durumdadırlar. Bütün bunların nedenleri açıktır.

Yeni yetişmekte olan nesiller için de psikoloji biliminin ve ders kitaplarının yararları şüphesiz tartışılmaz. Bu amaçla da MEB tarafından liseler için psikoloji ders kitapları hazırlanmış-hazırlanmıştır. Ancak dikkati çeken bir nokta, bu amaçla hazırlanmış-hazırlanmış ders kitaplarından bir çoğu -birkaçı istisna- psikoloji konusunda çalışan uzmanlaşmış kişilere ait olmamasıdır. Oysa, biliyoruz ki, bu alanda yetişmiş çok değerli bilim adamlarımız vardır.

Lise ders kitaplarının, alanında yetişmiş uzmanlarla, öğretmenlik ve pedagoji deneyimi ve bilgisi olan kişilerden oluşan bir ekip tarafından hazırlanması gerekir.

Tanıtmaya karar verdiğimiz ve incelediğimiz psikoloji kitabı, Psikolog Dr. Zehra Dökmen, Uzman Psikolog Şennur Tutarel Kışlak ve Ömer Özü-

duru gibi alanlarında yetişmiş kişilere aittir. Ömer Özöduru'nun daha önce de liseler için hazırladığı Felsefe ve Felsefe Tarihi kitapları mevcuttur.

Psikoloji 1-2 kitabı altı üniteden oluşmaktadır.

Birinci ünite, **Psikolojiye Giriş'tir**. Psikolojinin konusu, amacı, araştırma yöntemleri, yaklaşımları, çağdaş psikolojide uzmanlık alanları, psikolojinin diğer ilimlerle ilişkisi, tarihçesi ve gelişimi anlatılmıştır.

İkinci ünite, **Organizma ve Çevre İlişkisi'**ne ayrılmıştır. Güdüleme, duyum, algı ve özellikleri işlenmiştir.

Üçüncü ünite, **Öğrenme, Düşünme ve Bellek** konularına ayrılmıştır. Belleğin süreçleri, düşünme, problem çözme ve dil, bilincin değişik biçimleri bu üniteye ele alınmıştır.

Dördüncü ünite, **Zekâ ve Kişilik** konusuna ayrılmıştır. Zekâ ve kişiliğin ölçülmesi bu üniteye ele alınır.

Beşinci ünite, **Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları'**na ayrılmıştır. Ruh sağlığının korunması ve ruh hastaları bu ünite içinde anlatılmıştır.

Altıncı ünite, **Bireyin Davranışlarında Sosyal Etkiler** konusuna ayrılmıştır. Sosyal davranışın ne olduğu, gençlik ve ergenlik dönemi ve kimlik oluşumu yerinde bir eklemeye bu bölüme alınmıştır. Bu konunun, kitabın hitap ettiği ergen kitlesi düşünülerek hazırlanması oldukça önemlidir. Ayrıca, **Sözlük, Kaynakça ve İndeks** hazırlanarak kitabın sonuna ilâve edilmiştir.

Kitabın okuma parçaları da titizlikle seçilmiştir. Toplumumuzda çok sık karıştırılan Psikolog ve Psikiyatrist konusu birinci ünitenin sonuna okuma parçası olarak Dr. Zehra Dökmen tarafından hazırlanmıştır. Şekil ve Zemin Algısı, Öğrenme Süreci, Freud, Erikson ve Piaget tarafından önerilen gelişme aşamaları bir tablo olarak, Obsesif ve Fobik Nevroz Vak'a örneği ve Atatürk'ün Kişiliği ile ilgili okuma parçaları da ünitelerin sonuna konmuştur.

Konulara başlamadan hazırlık soruları, bitiminde de değerlendirme soruları oluşturulmuştur. Düşünülerek ve titizlikle hazırlanmış bu sorular da öğrenci

ve öğretmene dersi işlerken yardımcı olacaktır.

Son olarak birkaç noktayı da belirtmek yararlı olacaktır.

Kitabın ilk ünitesinde psikolojinin konusu öğrencilere tanıtılırken, **Neden psikolojiye ihtiyacımız var? Psikoloji biliminden nasıl yararlanacağız? Genç nesillere psikoloji bilmek ne yarar sağlar?** gibi soruların cevapları bu üniteye bir ya da birkaç alt başlık şeklinde ele alınırsa yararlı olacaktır. İkinci üniteye **Uyum** konusu incelenirken dilin, kulağın, gözün yapısı gibi gerekli şemalar ele alınmalı, Biyoloji gibi derslerle paralel incelenmeli yahut ayrıntular bu derslere bırakılmalıdır. Beşinci üniteye **Ruh Sağlığı ve Davranış Bozuklukları** incelenirken savunma mekanizmaları daha geniş ele alınıp, örneklerinin çoğaltılmasında yarar vardır. Örneğin, öğrencilerin kendi davranışlarıyla ilgili örnekler çoğaltılıp ayrıntulara inilebilirse, bu ünitenin amaçları daha iyi yerine getirilmiş olacaktır. Altıncı üniteye **Bireyin Davranışlarında Sosyal Etkinlikler** konusu incelenirken, sosyal uyum bozuklukları ve nedenlerinin daha geniş ele alınması da yararlı olacaktır.

Sade ve anlaşılır cümlelerle, iyi bir baskıyla hazırlanmış olan Liseler için Psikoloji Ders Kitabı 1-2'nin birkaç dizgi yanlış dışında, titiz hazırlanmış gözden kaçmamaktadır. Bu anlamda, kitabın hazırlanmasında emeği geçen yazarlara teşekkür ediyorum. Öğrencilerin ufkunu açmayı ve bir bilim dalının lise ders kitabı hazırlanırken konunun uzmanlarına hazırlatılmasının doğabilecek sakıncaları ortadan kaldırması bakımından önemli olduğunu düşünüyorum.

Liseli gençleri yetiştirmek hem öğretmenlerin hem de bu konuda sorumluluk taşıyan kişi ve kurumların görevidir. Bu sorumluluğu omuzunda taşıyan kişilerin çalışmalarının devamını diliyorum.

Talim Terbiye Kurulu'nun kitap basım teknikleri ve kitaplara **albeni** kazandıracak bir anlayış kazanması ve kazandırması gerekir. Bu eserde bu türden bir baskı tekniği gördüğümüzü de ifade etmeliyiz.

“Anne ve Çocuk”

Sait BİLGİÇ,
Anne ve Çocuk, Kültür Bakanlığı
Çocuk Kitapları: 22,
Başbakanlık Basımevi,
Ankara, 1977, 47 sayfa.

Çocuğun hareket ve tavırlarında değişikliğe sebep olması maksadıyla yazılan, onun dünyasına göre düzenlenen kitaplara çocuk kitapları diyoruz. Ülkemizde çocuk kitabı diyebileceğimiz pek çok eser ortaya konmuştur. Bunlardan biri de Sait Bilgiç'in kaleme aldığı Anne ve Çocuk adlı eserdir.

Kağıt, Baskı ve Tertip Kalitesi:

Kitap 60 gramlık ikinci hamur samanlı kağıda basılmıştır. Kitabın kapağı kuşe kartondan yapılmıştır. Kapak üzerinde renkli resim bulunmaktadır.

Kitabın baskısı itina ile yapılmıştır.

Kitap tek cilt hâlinde tel zımba ile ciltlenmiştir.

Kitabın tertibi güzeldir. Kitabın sonunda verilen “İçindekiler” bölümü metin adları ve sahife numaraları okunacak metinlerin kolayca bulunması için iyi olmuştur.

Muhtevanın Resimle Desteklenmesi:

Kitabın kapağında adına uygun renkli resim bulunmaktadır.

Kitapta 20 adet mensur metin vardır. Bunlardan 16 tanesinin üst kısmında (sayfanın 1/3 ebadında muhtevaya uygun siyah-beyaz resimler bulunmaktadır. Bu resimler çocuğun düşünmesi ve okuduğunu kolayca anlaması bakımından fayda sağlayacaktır.

Kitabın Ebatları ve Dizgisi:

Kitabın ebadı, 14.5 cm x 9.5 cm'dir. Yazıların satır uzunluğu 7.5 cm'dir. Harfler Newyork çıkışlı bold tipidir. 9 punto ile yazılmıştır. Tashih hataları bulunmaktadır.:

19. sayfada “dinle” yazılması gerekirken “dinde” yazılmıştır.

25. sayfada “sevdiğin” yazılması gerekirken “evdiğim” yazılmıştır.

Dil ve Anlatım Özellikleri:

Dil sade ve anlaşılır olup, 7-15 yaş grubu çocukların zevkle okuyabileceği bir üslûpla kaleme alınmıştır. Yaşlı bir insanın çocukluk ve çocuklarla ilgili düşüncelerinin mahsülü olduğu anlaşılmalıdır. İstisnalar hariç tutulursa 7-15 yaş grubu çocukların aktif kelime hazinelerinde bulunan yaşayan Türkçe kelimelerle kurulan -basit cümlelerle- yazılmıştır. Sentaks yönünden hata bulunmamaktadır.

İmlâ ve noktalama bakımından hata yok denecek kadar azdır. 34'üncü sayfada başlıkta “üveyan-

İdris KARAKUŞ

Bilim Uzmanı

ne” bitişik yazılırken 36. sayfada “üvey anne” şeklinde ayrı yazılmıştır.

Metin Adları, Konuları ve Ana Fikirleri:

Kitapta 20 adet mensur metin bulunmaktadır. Her metnin ayrı bir konusu vardır; fakat ortak konu, eserin adına uygun olan “anne ve çocuk” tur. Aşağıda metin adları verilmiş, konuları ve ana fikirleri kısaca açıklanmıştır.

1. Öksüzün Rüyası: Çocuğun rüyasında ölmüş olan annesini görmesi ve uyanması anlatılmıştır.

Ana fikri: Çocuğun annesine duyduğu özlem ve anne sevgisi.

2. Hatarlayabildiğim Budur: Bir öksüz çocuğun albümlerde saklanan annesinin fotoğrafına gösterdiği ilgi anlatılmıştır.

Ana fikri: Fotoğraflar hatıraların şahididir. Bazen insan, bu fotoğraflarla geçmişini hatırlar ve geleceğe ümitte bakar.

3. Annenin İsteddiği Hediye: Bir çocuğun biriktirdiği paralarla annesine hediye almak istemesi ve annesinin kendine hediye olarak okula bayrak alması anlatılmıştır.

Ana fikri: Tutumlu olmak, hediyelerle gönül bağlarını kuvvetlendirmek ve bayrak sevgisi.

4. Geçit Resmi: Bir annenin geçit resminde çocuğunu seyrederken duyduğu heyecan ve sevinç anlatılmaktadır.

Ana fikri: Bir insanın en büyük mutluluğu başarılı bir evlât yetiştirmektir.

5. Öksüzün Özleyişi: İki yaşında öksüz kalıp anneannesi tarafından büyütülen Metin’in annesini özleyişi ile çocuğu olmayan komşu genç kadının çocuğa duyduğu hasret anlaşılmıştır.

Ana fikri: Bir çocuk için en tatlı şey anne sevgisini tatmaktır.

6. Vicdan Sesi: Yazar, kendisini hata yapmaktan alıkoyan içindeki duygular üzerine annesi ile yaptığı sohbeti nakletmiştir.

Ana fikri: “Vicdan yalnız millî kin hariç, hiçbir kine hak tanımaz”

7. Anne Kabrini Ziyaret: Çocuğun, annesinin mezarını ziyareti sırasındaki duygular anlatılmıştır.

Ana fikri: “Ana gibi yar olmaz”

8- Anne Gönülünü Fetih: Bir evlâdın annesi ve anne sevgisi hakkındaki düşünceleri anlatılmıştır.

Ana fikri: “Cennet anaların ayağı altındadır.”

9- Türk Anasının Cepheye Gönderdiği Mektup: Bir annenin cephedeki düşmana karşı çarpışan asker oğluna yazdığı mektupta annenin duyguları anlatılmıştır.

Ana fikri: Vatan sevgisi.

10. Annenin Oğluna Öğütleri: Bir annenin tahsil için Paris’e giden oğluna öğütleri anlatılmıştır.

Ana fikri: Törelere şuurla sahip çıkmak, geleceklere uygun hareket etmek, Türklüğün bekası ve vatanın selâmeti için şarttır.

11. Aynı Kudrette İki Mimar: Öğretmenin ödev olarak verdiği kompozisyonların sınıftaki değerlendirilmesi ve başarılı olanın başarısındaki sebepler anlatılmıştır.

Ana fikri: Bir çocuğun başarısında öğretmen kadar da kültürlü bir annenin rolü vardır.

12. Karşılık Beklemeyen Sevgi: Bir insanın annesine karşı duyduğu sevgi anlatılmıştır.

Ana fikri: İnsan annesini hiçbir karşılık beklemeden sevmelidir.

13. Ben Doydum: Bir annenin öksüz kalan üç çocuğunu hangi fedâkarlıklarla büyüttüğü anlatılmıştır.

Ana fikri: Bir anne evlâdı için her türlü fedakârlığı yapar.

14. Yaşlı Bir Ananın Diliyle Davul: Cepheye giden bir gencin uğurlanışı ve karşılanma töreni, bu uğurlama ve karşılamada Türk’ün gelenekleri anlatılmıştır.

Ana fikri: Türk devletinin geleceğinde “davul”un da mühim bir rolü vardır.

15. Yetimin Toplumdan İsteği: Bir yetimin hangi zor şartlarda büyüdüğü ve devletten neler beklediği anlatılmıştır.

Ana fikri: Devlet vatandaşını korumak mecburiyetindedir.

16. Baba Üveyanneyi Merhametli Kılabilir: Bir çocuğa üvey annenin ve babanın davranışları anlatılıyor.

Ana fikir: İmanı kuvvetli olan her kadın üvey de olsa çocuğuna karşı merhametli olur.

17. Heykelleşen İrade: Bir annenin felçli çocuğuna gösterdiği tahammül anlatılmıştır.

Ana fikri: “Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar”

18. Ana Vasiyeti: Bir annenin iyi insan olabilmesi için çocuğuna yaptığı vasiyetler ve ondan bekledikleri anlatılmıştır.

Ana fikri: Kişinin iyi insan olabilmesi okul, aile ve cami'nin vazifelerini yerine getirmesine bağlıdır.

19. Babür ve Annesi: Bir annenin evlâdını hayırlı insan olarak yetiştirmek için duyduğu özlem anlatılmıştır.

Ana fikri: Büyük insanların yetişmesinde ana, baba, öğretmen ve devlet ortak sorumluluk taşımaktadırlar.

20. Ya El Beğensin Ya Yer Beğensin: Yazarın meşhur Türk atalar sözü olan “ya el beğensin ya yer beğensin” ile ilgili düşünceleri ve yorumu nakledilmiştir.

Ana fikri: Devletimizin geleceği için kültürlü analar yetiştirmek mecburiyetindeyiz.

Sonuç olarak şöyle diyebiliriz: Çocuklarımızın mutlaka okuması gereken bir kitap. Aile reisleri sorumluluklarının bir kısmını bu eseri okutmakla yerine getirebilirler; çünkü bu eser, çocuğun hareket ve davranışlarının değişiminde, eğitiminde önemli ölçüde katkı sağlayacak formasyona sahiptir.

**NEVRUZ
DOSTLUK,
KARDAŞLIK VE
BARIŞIN
SEMBOLÜDÜR**

Azerbaycan ziyalılarının çıkardıkları bir dergi, “Hudaferin”

Hudaferin,
içtima-î, siyasi-
edebî-bedii-
İlmî-
kültüroloji
dergisi, Nu: 1,
Eylül 1995, 80
sayfa, Lukow/
Polonya.

Polonya'da bulunan Azerbaycanlı vatansever aydınların gayreti ile çıkmaya başlayan **Hudaferin**'in ilk sayısı elimize ulaştı. “Hudaferin” Azerbaycan milliyetçileri tarafından kullanılan terimleşmiş bir kelime. Anlamı ise “iktidar muhalefet farkı olmadan, herhangi parti, toplumsal birlik menfaatinden hareket etmeden sadece bir Azerbaycan” demek.

Kuşe kapak, birinci hamur kâğıda basılan bu ilk sayısı 80 sayfalık derginin sponsorluğunu Polonya'da kurulmuş ithalat-ihracat işleriyle meşgul bulunan **Azerpol** şirketi üstlenmiş. Dergi Azerbaycan Türkçesi ve yeni Azerbaycan alfabesi ile neşrediliyor.

İmtiyaz sahipliğini **Elman Mustafazade**'nin, baş redaktörlüğünü ise **Vakıf Sultanlı**'nın üstlendiği derginin bu ilk sayısının geniş bir edebî ve sosyal muhteva ile çıktığını hemen belirtelim.

Derginin “Baş redaktörden” sütunlarında çıkış amacı hakkında kısa bilgiler verilmiş. Buna göre Hudaferin Dergisi, Polonya başta olmak üzere yurt dışındaki Azerilerle birlikte Azerbaycan'daki Azeri Türklerini bir araya getirip “bağımsız ve bir Azerbaycan” ülküsü etrafında birleştirmeyi hedefliyor.

Derginin ilk sayısı, Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı **Anar**, Müsavat Partisi Başkanı **İsa Kamber**, Yazar **Çingiz Hüseyinov** ve **Mirza Hazar**'ın tebrik yazıları ile başlıyor.

Derginin başyazarı aynı zamanda imtiyaz sahibi de olan **Elman Mustafazade**'ye ait. Azerpol şirketinin sahibi olan, Karabağ cephesinde gönüllü olarak çarpıştıktan sonra Polonya'ya yerleşip burada yaşamaya başlayan **Elman Mustafazade**'nin yazısı “Milletimin Bugünü ve Geleceği ile Bağlı Bazı Düşünceler” başlığını taşıyor. Mustafazade bu yazısında “lobi” faaliyetlerinin ehemmiyeti üzerinde durmuş. Hür dünya ülkelerinde lobi faaliyetlerinin önemi ve yapılışı hakkında bilgiler veren yazar, “Dünyada 36 milyon Azeri Türkü yaşıyor. Böyle büyük bir kuvvetin neden dış ülkelerde lobisi olmasın?” diyor ve ekliyor, “Lobimizin olmamasında günah kimindir?”

Son yıllarda dünya çapında Yunan lobisinin, İtalyan lobisinin ve Ermeni lobisinin yoğun faali-

Ebubekir AKKAYMAK

Gazeteci-Yazar

yetlerine işaret eden Elman Mustafazade, Azerbaycan hükümetinin de bir an önce lobi faaliyetlerine başlaması gerektiğini savunuyor (s.6-8.)

Derginin ikinci yazısı ünlü Azerbaycanlı dil bilimci Tevfik Hacıyev'e ait. Hacıyev, "Dilimizin Yaddışından Sahifeler" başlıklı yazısında Azeri Türkçesinin tarih içerisindeki gelişimini ve bu günkü durumunu ele almış. Prof. Dr. Tevfik Hacıyev'in yazısı son derece bilimsel muhtevalı. Yazar, tarihin derinliklerinden bu yana Azerbaycan Türkçesinin **Türk Dili** adından başka hiçbir ünvan almadığını, ancak 1936'da bu dilin Azerbaycan Dili olarak kabul edildiğini anlatılıyor. Yazar, **Türkiye Türkçesine "Osmanlıca"** dendiği günlerde **Azeri Türkçesine "Türkçe"** dendiğini tarihten örneklerle anlatılıyor.

Yazıda, Türk dilinin tarihî gelişimi, yayılma sahası ve bugünkü aldığı seyir hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyor (s. 10-14).

Hudaferin'de yayınlanan iki hikayeden ilki **Saday Budaklı**'ya ait. Azerbaycan'ın yetiştirdiği genç kuşak hikâyecilerden olan Saday Budaklı genç yaşta M. Gorki başta olmak üzere bir çok hikâye ödülünün sahibi. Uduş, Döngü, Çat ve Toprak adlı dört hikâye kitabı bulunan Budaklı'nın dergide yer alan hikâyesi "**Eclaf**" adını taşıyor (s. 15-17)

Dergide önemle üzerinde durulması gereken bir başka yazı ise M.D. Kıpçak imzasını taşıyor. "**Firdevsi 'Şehname'si Türke Ne Diyor?'**" başlığını taşıyan yazıda Firdevsi'nin taşıdığı şöven duygularından söz ediliyor.

Yazıda, Firdevsi Şehnamesi'nin Kuzey Azerbaycan'da orta mekteplerde okutulduğuna, Güney Azerbaycan'da ise neredeyse "Tanrı Kelâmı" gibi kıymet gördüğüne işaret eden yazar, Firdevsi'nin bu eserinde tamamen İran mitolojisinden hareket ettiğini ve başta Türkler olmak üzere diğer milletleri tahkir ettiğini ifade ediyor. Eserin Gazneli Türk Hükümdarı Sultan Mahmud'un isteği üzerine kaleme alındığını anlatan yazar, ancak Sultan Mahmud'un eseri okuduktan sonra içerdiği Türk düşmanı unsurlar yüzünden memnun kalmadığını belirtiyor. Eserde Rüstem'in kendi oğlundan başka hiçbir pehlivana yenilmemesini, "**Farsları yiğit, korkmaz, şecaatli, Türkleri ise vahşi ve zelil va-**

ziyette tasvir etmesi"ni eleştiren Kıpçak, Şehname'nin sadece Türk değil aynı zamanda Araplara da düşman olduğunu ve Şehname'yi tamamen şövenist duygularla kaleme aldığını söylüyor.

Şehname'deki Efrasyab'ın Alp Er Tunga'dan başkası olmadığına işaret eden Kıpçak şunları söylüyor:

"Gaznevî hanedanından olan sultanlar büyük Türk hükümdarları idi. Firdevsi'ye 'Şehname' mevzuunda eser yazmak sipariş edildiğinde eserde İran-Turan muharebelerinin objektif şekilde yansıtılması düşünülmüştü. Lakin Sultan Mahmud Şehname ile karşılaşınca bu düşüncesinin tam aksini gördü. Sultan Mahmud kendisini Alp Er Tunga'nın (Şehname'de Efrasyab'ın) tek başına varisi görüyordu."

M.D. Kıpçak, Sultan Mahmud'un Firdevsi'ye bu tutumundan dolayı çok kızdığını ve kitabın ücreti olarak göndermeyi vaad ettiği altınların yerine sırf Firdevsi'yi tahkir için gümüş gönderdiğini ifade ediyor.

Yazar, Efrasyab'ın Şehname'de "kötü güç" karşılığı kullanıldığını ve bu kullanımın bundan sonra yaygınlaştığını, Şehname'nin yazıldığı dönemlerde İran'ın Gazneliler'in hakimiyeti altında olduğunu, Firdevsi'nin de bu durumu hazmedemeyerek eserini bu minval üzere kaleme almış olması gerektiğini kaydediyor.

Yazar şu düşüncelerle yazısına son veriyor:

"Öyle düşünüyorum ki, Kuzey Azerbaycan orta mekteplerde Şark edebiyatı numunesi olarak Şehname'nin öğretilmesi doğru değil. Çünkü Şehname poetik bakımdan zayıf, ideal bakımından zararlı bir eserdir. Şövenist bakış açısı ile yazılmış eserleri tarih hiçbir zaman koruyup saklamıyor. Şehname de bu süre içerisinde hafızalardan silinmeliydi. Lâkin bu isim İran şövenist menfaatperestlerinin 'değirmenine su dökümü' İran'da millî şuuru öldürmek için tavizsiz silah olduğu için devlet bu eseri koruyup destekliyor ve yayılması için büyük miktarda para harcıyor. Bu İran hükümetinin işi. Ya biz? Neye göre Hafız Şirazi'yi, Babür'ü değil, Firdevsi'yi okuyalım? Azerbaycan Türkü düşünmelidir ki Firdevsi Şehnamesi ona ne diyor?" (s. 18-20)

Dergide dikkatimizi çeken diğer bir yazı Prof. Dr. Şamil Gurbanov'a ait. Gurbanov, "İslâm Dün-yasının Mümtaz Siması" başlıklı yazısında Cema-leddin Efganî hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor. Yazıda, özellikle Cemaleddin Efganî'nin Türkiye içi ve dışındaki Türk milliyetçileri üzerindeki etki-si hakkında bilgiler yer alıyor. (s. 22-26).

Derginin ikinci hikâyesi "Adet" adını taşıyor ve Samet Behrangî tarafından kaleme alınmış.

Hudaferin'de Prof. Dr. Kâmil Veli Nerima-noğlu'nun da bir yazısı yer alıyor. Azerbaycan'ın önde gelen milliyetçi simalarından olan Prof. Neri-manoğlu, yazısını Fuzûlî'ye ayırmış. "Felekler Yandı Ahımdan" başlığını taşıyan yazıda "Bir ge-cenin bin bir suali ve bir cevabı" alt başlığı ile "Fuzuli'de aşk" konusu illenmiş. Nefis bir mensur şiir özelliği taşıyan yazının sanatkarlık veçhesi bi-limsel veçhesiyle birleşince şahaser bir yazı ortaya çıkmış (s. 29-35).

Dopdolu muhtevası ile göz dolduran derginin bir başka yazarı Celal Abdullayev. "Hüseyn Ca-vid'in 'Peygamber'i Hakkında Düşünceler" baş-lığını taşıyan yazısında Abdullayev, Hüseyn Cavid tarafından 1922'de kaleme alınan "Peygamber" adlı dramın özetle eleştirisini yaptıktan sonra, eser hakkında yapılan müspet ve menfi eleştirilere de hatırlatmalar yaparak kendi değerlendirmesine ula-şıyor. (s. 45-46).

Vakıf Sultanlı, "Azerbaycan Medhiyye Ede-biyatını: Meddahlığın Dünü Bugünü" başlıklı yazısında Türk meddahlık tarihini genel bir değer-lendirmeye tâbi tutuyor. Yazı, Türk meddahlık ge-leneğinin tarihçesinin ortaya konması açısından hayli dikkat çekici (s. 49-52).

Edebiyatçılar Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, genç araştırmacı Rasim Mirza, "Azerbaycan Şark ve Garp Medeniyetleri Kavşağında" başlı-

ğını taşıyan yazıda bağımsızlık sürecindeki Azer-baycan'ın yönelimleri ile ilgili sorulara cevap arı-yor. Mehmed Emin Resulzade, Mirza Fetali Ahundzade ve Ziya Gökalp'in fikirlerini sistematik bir tahlile tâbi tutan yazar, bu görüşler ışığında Azerbaycan'ın geleceği için bir çıkış yolu arıyor (s. 58-64).

Leyla Hasanazade "Azerbaycan Sovyet Ede-biyatı: Mif Yoksa Gerçeklik?" başlıklı yazısında, Azerbaycan Edebiyatının hiçbir zaman tek başına bir "Sovyet Edebiyatı" niteliği kazanmadığını ve salt realizmin bu edebiyatı hiçbir zaman tam etkisi altına alamadığı görüşünü savunuyor (s. 65-66).

Dergide Nikbur Cabbarlı "Mirza Fetali Ahundzade Azerbaycan Mühaceret Edebiyaş-naslığında" başlıklı yazısıyla Ahundzade'ye farklı bir yorum getirirken (s. 70-73), Gazanfer Hamid-oğlu, "Azerbaycan'da Siyasi Partiyalar" adlı ya-zısında Azerbaycan'daki mevcut siyasî tablonun bir profilini çıkarıyor (s. 74-77). Derginin son yazı-sı Prof. Dr. Tevfik Hüseyinoğlu'na ait ve "Garp Medeniyetinin İnkişafında Müslümanların Ro-lü" gibi hayli ilginç bir konuyu işliyor (s. 78-79)

Hudaferin'de bir hayli de şiir var. Bu şiirler ve şairleri şöyle:

Şehriyar "Azerbaycan" (s.9), Ramiz Rövsen "Koca" (s.21), Şerahil "Hudaferin" (s.44), Nesrin Erbil (Kuzey Irak Türk'ü) "Şiirler" (s. 47-48), Rüs-tem Behrudi "Selam Darağacı" (s. 56), Mariya Konoptinskaya "Azad muzdur" (Tercüme) (s. 67).

Hudaferin, İlk abone: Ülke içi; 40 zl, ülke dışı 25 dolar.

Yazışma Adresi: Poland, 21-400, Lukov, Al. T. Kosciuszki 29/219.

Tel / Faks: 0 255 56 - 02

Dergi Hesap Nu: BDK Lublin o. / Lukow 337018 - 86512.

“Skylife” Denen Dergi

Türk Hava Yolları'mız tarafından yayımlanan ve Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Erman Yerdelen ile Türk Hava Yolları Genel Müdürü Sayın Atilla Çelebi yönetiminde yayın hayatını sürdüren bir dergi Skylife dergisi. Dergi Türk Hava Yolları ile seyahat edenlerin istisnasız en azından göz gezdirdiği ve okuduğu bir dergi. Bu dergi Türkiye'mizin çeşitli kültür ve sanat değerlerini, tarihî ve turistik zenginliklerini halkımıza ve özellikle de yabancı yolculara tanıtmaya özelliğini taşıyor. Bu bakımdan çok faydalı olduğuna inanıyorum. Derginin baskısı da son derece mükemmel.

Evet, bu denli övgüyle söz ettiğim dergi için yazının başına neden böyle bir başlık attım diye belki merak ediyorsunuz. Acaba adı mı hoşuma gitmedi? Skylife yerine “Gökyüzünde Hayat” mı denmeliydi yoksa. Hayır bu konu Türk Dil Kurumu'nu ilgilendiriyor. Bildiğim kadarıyla derginin adının Türkçe yazılmasını, özellikle turistik bir mahiyet taşıması ve yabancılarla da hitabetmesi sebebiyle, Türkçe adın altına, yine yabancı dilde Skylife kelimesinin konmasını, defalarca ve ısrarla istemiştir. Ben bunun üzerinde durmuyorum.

Geçen gün bir sebeple bu derginin 150. sayısı elime geçti. “Buldan Bezi”, “Diyarbakır evleri” çok güzeldi. Tarihimiz, Okültürümüz içiçe. Baskısına da baktım, doğrusu gurur duydum. Kaç yıldır çıkıyor diye baktım. Onüçüncü yılıydı.

Ardından “Tarih ve Doğa ile İçiçe” başlığını okudum. Güzel yurdumuzun güzel köşelerinden birinin, üste konan resimdeki harika görüntüsünü içime sindirerek seyrettim. Sonra alttaki “History Glimpsed in Spectacular Scenery” yazısına, daha sonra da “tarih ve doğa ile içiçe yaşamak istiyorsanız Anadolu'nun Güneybatı bölgesini, eski adıyla Likya'yı seçmelisiniz öncelikle” yazılarını okudum. Okudum da, hemen altındaki paragrafta takıldım kaldım. Çünkü burada “Bu gün bu bölgeyi genel olarak Teke Yarımadası diye adlandırıyoruz. Teke adı nereden geliyor? Belki de bölgede çok yetiştirilen ve halkın genellikle başlıca besin kaynağını oluşturan keçilerden geliyor bu ad” diyordu ve bu tez üzerine devam edip gidiyordu. Gözlerime inanmadım. Daha önce belirttiğim gibi yabancılar da okuyordu bunu. Orhan Duru ve

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

Türk Tarih Kurumu Başkanı

Kâmil Fırat isimleri vardı yazının altında. Önce bunu yazanların keçiyle tekenin ne anlama geldiğini bile bilmediklerini düşündüm. Cehalet ve cesaret. Her iki kelime birbirine ne kadar uyuyor. Neden okumayı sevmiyoruz? Neden araştırma zahmetine girmiyoruz? Ve neden haddimizi bilmiyoruz? Bunlara rağmen nasıl kolayca yazıyoruz. Şaşmamak ne mümkün. Ne korkusuzluk Yarabbi! Hele hiç mi hiç mantık yürütmüyoruz? Haydi yörede fazla keçi yetiştiriliyor ve ondan bu adı aldı. Pekâlâ Anadolu'nun başka yörelerinde de, meselâ Ankara'da keçi çok yetiştirildiği, hatta Ankara keçileriyle meşhur olduğu hâlde, neden Ankara yöresine Keçili veya Tekeli diye isim verilmedi? Bunu düşünme zahmetine girmeden, neye dayanarak, hangi kitap, hangi ansiklopedi veya yazıya göre böyle bir yazı yazıldı?

Bu düşünceler içerisinde, daha bir-iki ay önce kaybettiğimiz merhum **Prof. Dr. Faruk Sümer**'in kaleme aldığı ve birçok kereler basılmış bulunan **“Oğuzlar, Türkmenler, Tarihleri, Boy-Teşkilâtı, Destanları**, İstanbul, 1980” kitabı geldi aklıma. Aslında Türk ve Türkiye tarihi için değer biçilmez olan bu kitap 500 bin, bir milyon satmalıydı. Satmadığı, daha doğrusu okunmadığı için Türkiye’de bir mozayiktan bahsetmiyor muyuz? Ya rahmetli hocam Prof. Dr. Şahabettin Tekindağ’ın **“Teke-eli ve Teke-oğulları”** adlı makalesine ne demeli; bir de **“Şahkulu Baba Tekeli”** ismini taşıyan yazısı... Haydi bu makale ve kitabı görmediler, görmeleri mümkün olamadı diyelim. Hiç mi ansiklopedilere bakmadılar. Doğrusu ya, okutulmadığı için gençlerimiz nereden bilsinler ki Teke-oğulları Anadolu'nun en büyük Türkmen gruplarından biridir. Nereden bilsinler ki Teke-oğulları adıyla Anadolu’da bir beylik kurulmuştur. Ve yine nereden bilsinler ki yörede halâ Teke yörükleri çoğu yerleşmiş vaziyette yaşamaktadır ve bölgenin bugünkü insanların %90'ından fazlası bu Türkmen gurubundan oluşmaktadır. Teke-oğullarından başka, Kara Tekeli, Sarı Tekeli, Sarı Keçili, Kızılca Keçili, Kara Keçili, Ak Keçili gibi birçok Türkmen aşiretinin varlığından nasıl haberdar olsunlar. 1511 yılından sonra bu Teke yörüklerinden bir kısmının İran ve Türkmenistan bölgesine gittiğini ve hâlen buralar-

da yaşadıklarını nereden bilsinler. Çünkü bunları bir yabancı bilim adamı yazmamış ki! İnsaf, bu bilgilerin birçoğu lise ders kitaplarında bile var. Yoksa kimse onlardan Osmanlı Arşivindeki **Tahrir Defterleri** denilen ve herkesi mesleği, verdiği vergi miktarı, oturduğu köy-kasaba-mahalle, aşiret ve babasının ismi belirtilmek suretiyle kaydedilen defterlerden araştırma yapmalarını istememektedir. Bu kaynaklardan yukarıda sözünü ettiğimiz rahmetli bilim adamlarımız faydalanmışlar. Ayrıca başka bilim adamlarımız da aynı kaynaklar üzerinde çalışmışlar ve eserler ortaya koymuşlar. Hatta bu bilgiler kısmen **Yurt Ansiklopedisi**'nde bile yer almış. Ama ne yazık ki bütün bunlar atlanmış, hatta bir telefonla Büyük Atatürk'ün bu gibi öz tarihimizi araştırmak için kurmuş bulunduğu Türk Tarih Kurumumuza bile sormak zahmetine girilmemiş, Meselâ yine dergide geçen Dodurga Dağları ile Kınık Ovası'nın isimlerinin de nereden geldikleri ve ne demek oldukları yazılmamış. Sanırım yazarların, bu kelimeler hakkında bilgileri olmadığı gibi, bunlar için bir şey de uyduramamışlardır. Oysa ki Likya hakkında geniş bilgi vermişler. Burada ben bir defa daha belirteyim. **Kınık ve Dodurga, 24 Oğuz boyuna mensup Türkmen boylarıdır. Oğuz boyları listesine göre Kınık “nerede olsa azizdir”, Doğurga ise “mülk tutan ve kanun yapan” anlamlarına gelmektedir.** Bu isimlere, gerek köy ismi, gerek yer ismi olarak ülkemizin pek çok yerlerinde rastlanmaktadır. Anadolu aşiretlerini Prof. Dr. Faruk Sümer (Oğuzlar, Türkmenler...), Prof. Dr. Cengiz Orhonlu (Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü, İstanbul, 1967), Ahmed Refik (Anadolu’da Türk Aşiretleri, İstanbul, 1930), Cevdet Türkay (Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İstanbul, 1979) ve bendenizin (XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara, 1981) eserlerinde bulmak mümkün. Diyeceksiniz ki, bunları herkesin bilmesi gerekir mi? Türkiye'nin etnik yapısı üzerinde oynanan oyunlar ve ülkemizin üniter yapısının bozulması çalışmalarının hız kazandığı şu günlerde tabii ki gerekir.

Aydın geçinen, aydın sayılan insanların bilme

sorumluluğu vardır. Atatürk Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşları olan kuruluşlara Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Atatürk Kùltür Merkezi ve Atatürk Araştırma Merkezi yayınlarını okumak faydalı olacaktır. Anadolu ve Türk dünyası konusunda doğru bilgi edinmek, yazma sorumluluğu taşıyanların görevidir. Nitekim bu gün, kim olduğumuzu bil-

meyip Türkiye'de bir mozaikten bahsediyorsak, Büyük Atatürk'ün sözlerini çarpıtıyorsak, O'nun üniter devlet fikrini unutuyorsak, bu bilgisizliğimiz yüzündendir. Yoksa hangi kaynağa dayanarak konuşuyoruz, yazıyoruz? Hiç! Sadece birileri öyle dediği için.

Yazık, çok yazık.

“Tyurkologiçeskiy Sbornik”

Türkçeye “Türkoloji Kitabı” veya “Türkoloji Yıllığı” diye çevirebileceğimiz Tyurkologiçeskiy Sbornik adlı süreli eserden faydalana-
rak yaptığımız bibliyografya çalışmasında, Sovyetler Birliği’nde Türk tarihi alanında yapılan çalışmalarını incelemeye çalıştık. Sovyetler Birliği’nde çıkan süreli yayınlar genelde tek bir daldadır. Dil, tarih, ve etnografi gibi. Tyurkologiçeskiy Sbornik ise Türkoloji bilimini ilgilendiren her konuyu bünyesinde toplamıştır. 1970 ve 1979 yılları arasında yılda bir kitap olarak çıkan yayının 1973 yılı sayısı yoktur. Bu sayının eksikliğiyle ilgili hiçbir açıklama da yapılmamıştır.

Yıllığın ilk sayılarında makaleler konu başlıkları altında tarih, dil, edebiyat, etnografi diye ayrılırken son sayılara doğru bu ayırım kalkmış, makaleler bir bütün olarak ele alınmıştır. Yayının bazı sayıları Sovyetler Birliği’nde özellikle dil alanında çalışmış Türkologları anmaya yöneliktir. Ör. 1971 yılı sayısı Radloff özel sayısı olarak çıkmıştır. Sovyet bilim adamları Radloff’un çalışmalarını ve onun Türkoloji bilimine katkısını değerlendirmişlerdir.

Yaptığımız Bibliyografya çalışmasında da görülebileceği gibi, bu yayın Sovyetler Birliği’nde Türkoloji üzerine çalışan bilim adamlarının çalışmalarını toplamıştır. Böyle bir yayının 1979 sonrasında kesilmesi ve yerini başka bir yayının almaması oldukça üzücüdür.

1979 sayısı sadece Osmanlı tarihi ile ilgili araştırmaları kapsamaktadır. Diğer sayılarda da Osmanlı tarihini inceleyen yazılar bulunmaktadır. Orta Asya Türk tarihini inceleyen makalelerde daha çok kültür, kültür etkileşimi, mitoloji kavramları üzerinde durulmuştur. Tyurkologiçeskiy Sbornik’de yer alan makalelerdeki dipnotlar daha önce o konuda Sovyetler Birliği’nde yapılmış çalışmaları göstermesi açısından oldukça önemlidir.

1-S. G. Klyaştomiy-Romodın V.A. İzuçenie istorii tyurkskih narodov v AN SSSR. (SSCB Bilimler Akademisinde Türk Halkları Tarihinin İncelenmesi) 1970 s. 148-162.

Makalede SSCB Bilimler Akademisi bünyesinde Türk tarihi üzerinde yazılan belli başlı eserlere değiniyor. Bu eserleri yazarların başına V.V. Bartold gösterilmekte ve onun yaptığı çalışmaların ilk defa çok yönlü konulara eğildiği (ekenomi, kültür, sanat) belirtilmekte, Bartold’un çalışmalarıyla Eski Çağ Tarihi

Muvaffak DURANLI

Ege Üni. Türkiyat Ens. Arş. Gör.

alanında çalışan A.N. Bernştan, S.P. Tolstov ve S.V. Kiselev'i yakın çağ tarihçisi A.Y. Yakubovskiy ve P.P. İvanov'u etkilediği anlatılmaktadır.

Ayrıca doğrudan Türk tarihiyle ilgili olmasa da V. Yu. Vladimirtsov'un "Obşçestvennyy strey Mongelov. Mongolskiy Koçevoy Feodalizm" (Leningard, 1934) (Moğolların Toplum Yapısı. Moğol Göçebe Feodalizmi) adlı çalışmasının Sovyetlerdeki Türk tarihi çalışmalarında büyük rol oynadığı, hem tarihçi, hem arkeolog olan A.Y. Yakubovskiy'in incelemeleri sonucu eski Türk sanatına ait pek çok eserin bulunduğu belirtiliyor. Makalenin yazarları Yakubovskiy'in en önemli çalışmalarından biri olarak bunun B. D.Grek'le birlikte yazdığı "Zolotaya Orda i ejeyö padenie" (Moskova, 1950) (Altın Ordu ve Düşüşü) kitabını görmekteler.

Türk tarihinin çeşitli alanlarında çalışmış P.P. İvanov'un değerli çalışmaları arasında Vasstanie Kitaykipçakov v Buharskom hanstve. 1821-1825" (Mesk, Lening. 1935) (Buhar Hanlığındaki Çinli Kıpçakların isyanı. 1821-1825) kitabına değinmekte, son yıllarda önemli çalışmalar olarak Y.E. Bregel'in XIX'uncu Yüzyıl Harezmi Türkmenleri üzerine incelemeleri ve G.S. Klyastorniy ve L.N. Gumilev'in eski Türk tarihi üzerine kitaplarını göstermektedirler.

2 L.P. Potapov. Etnografiçeskie izučenie tyurkskih narodnostey v SSSR a sovetskiy period (Sovyet Döneminde SSCB'nde Türk Halklarının Etnografik İncelenmesi), 1970, s. 163-175.

Sovyet döneminde Türk halklarının tarihi incelemesinde yardımcı olarak etnografik incelemelere de başlandığı ve bu konuda başlıca önemli isim olarak V.V. Bartold ve S.F. Oldenburg'u gören yazar, Oldenburg'un 1926'da çıkmaya başlayan "Etnografiya" dergisinin de ilk redaktörü olduğunu belirtiyor. Sovyet dönemindeki ilk çalışmalar arasında etnografiya profesörü S.İ. Rudenko'nun "Başkırı" (Lenin, 1925) (Başkırtlar) çalışmasını gösteriyor. Sovyetlerdeki etnografi çalışmaları temelde dört problem üzerinde durmaktadır.: 1) Toplumsal Yapı, 2) Bazı Türk Halklarının Tarihi, 3) Etnik Yapı, 4) Çağdaş Kültür ve Yaşama.

Sovyet etnografilerinin çalışmalarının Türk halkları tarihine ışık tuttuğunu ve ilk olarak Sovyet etnografileri tarafından "göçebe feodalizmi" teriminin kulla-

nıldığı, Sovyet etnografi çalışmalarının bütün Sovyetlerdeki Türk halklarını 25 ana grup (küçük bölümler hariç) altında topluyor.

3- S.G. Agdyanov. Nekotoroe problemi istorii oguzskih plemen Sredney Azii (Orta Asya Oğuz Kabilelerinin Tarihine İlişkin Bazı Problemler), 1970, s. 192-207.

Sovyetler Birliğinde Oğuz kabilelerine yönelik ilk çalışmanın V.N. Tatişçev tarafından yapıldığı, Türk dillerini bilen Tatişçev'in Abu-l Gazi'nin Oğuz kabilelerine ait verilerini kullandığı, bundan sonra N.M. Karamzin'in Rusya'nın güney bölgelerinin tarihinin oluşmasında Oğuzların önemine değindiği belirtiliyor.

Bu ilk çalışmalarda Oğuzların etnik kökeni üzerinde de durulmuş. N.A. Aristov "Zametki ob etniçeskom sostave tyurkskih plemen i nadonostey i svedeniya ob ih çislennosti" (yivaya starina, sbp, 1896) (Türk kabile ve Halklarının Etnik Yapısı Üzerine Notlar ve Onların Sayıları Hakkında Bilgiler) adlı eserinde Oğuzları Uygurların bir bölümü olarak görmüştür.

"Hudud Al' Alam"e yazdığı önsözde V.F. Minokskiy X-XI'inci yüzyıllar Oğuz kabilelerinin yerleşimi hakkındaki bilgileri Doğu kaynaklarından aldığını yazmıştır.

X-XI'inci yüzyıllardaki Oğuzların yerleşimi problemine kısmen V.V. Grigoryev, V.V. Bartold, A.Y. Yakubovskiy, A.A. Raslyakov'un çalışmalarında değinilmiştir.

Sovyetlerde Oğuz kabilelerinin toplumsal yapısı ve ekonomisi de incelenmiştir. Sovyet tarihçilerinden V.A. Gordlevskiy, A. Y. Yakubovskiy, A.A. Raslyakov Oğuzları hayvancılıkla uğraşan göçebe bir halk olarak görmüş, S.P. Tolstov ise Oğuzların hayvancılık, tarım, balıkçılık, çeşitli mesleklerle ve ticaretle uğraştıklarını X-XI'inci yüzyıllarda Sirderya'daki şehir nüfusunun büyük çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğunu "Goroda guzov" (Sovyet. Etnog. 1947, Nu. 3) (Oğuzların Şehirleri) adlı makalesinde iddia etmiştir.

4-L. P. Patapov. Umay-boyesto drevnih tyurkov v svete etnografiçeskih donnih (Etnografik Verilerin Işığında Eski Türklerin Umay Tanrısı), 1972, s. 265-286.

Türk âdetlerindeki genel benzerliklere kısaca değindikten sonra yazar Umay kavramına geçiyor ve Umay adının ilk olarak Bartold tarafından Orhon runik abidelerde bulunduğunu belirtiyor. Radloff,

Umay'ın Şorlarda çocukları koruyucu ve ölünün ruhuna refaket eden ruh anlamında kullanıldığını, P. M. Melioranskiy'in Tonyukuk şerefine dikilen kitabede Umay adının diğer tanrı ve kutsal ruh adlarıyla yanyana geçtiğini ve eski Türklerde başlangıçta Umay'ın genel bir tanrıça olarak algılandığını belirtiyor. Makale içinde daha çok etnografik verileri kullanmayı isteyen yazar misyoner V. Vorbitskiy'in Umay sözcüğü altında çocukları koruyucu iyi ruh; ölüm meleği, ölüyü koruyan ruh-anlamlarını verdiğini 1892'de N.F. Katanov'un Arıkov köyündeki çalışması sırasında şamahların ateşe hitap tarzı olarak Umay sözcüğünü kullandıklarını vurguluyor.

Yazar 1946'da Hakasya'nın Askiz bölgesinde yaptığı alan incelemeleri sonucu, bu bölgede Umay/Imay adının çocuğun doğumundan yürümeye ve iyi bir şekilde konuşmaya başladığı üç yaşına kadar koruyucu ruh olarak bilindiği ve bu bölgede çocuğun göbek bağının da Umay olarak adlandırıldığını ve Umay ile ilgili yaşayan eski Türk âdetlerini belirtiyor.

5- S.M. Abromzon. Formı sem'i dotyurskih i tyurkskih plemen Yuynoy Sibiri, Semireç'ya ı Tyan-Şanya v drevnosti i srednevekove'e (Eski ve Orta Çağ'da Güney Sibirya, Semireçya ve Tyan-şan'daki Türk ve Türk Olmayan Kabilelerde Aile Şekilleri), 1972, s. 287-305.

Makalenin yazarı adı geçen bölgedeki aile tiplerinin ve bunların gelişiminin genel bir yorumunu yapıyor. Aileyi ve gelişimini tarihin farklı dönemleri içinde ele alıyor, bu dönemdeki aile tiplerini incelerken S.V. Kiselev, A.N. Bernştam'ın yaptığı kurgan incelemelerini göz önünde bulunduruyor.

6. Yu. İ. Tirifonov. Ob etniçeskoy pirinadleynosti pogrebeniy s konom drevnetyurkskogo vremeni (v Svyazi s voprosom o strukture pogrebal'noga obryada tyurkov-tu; yu), (Eski Türk Dönemi Atlı Mezarlarının Etnik menşei Üzerine Türk-Göktürkler'deki Gömme Şeklinin Yapısı Sorunuyla Bağlantılı Olarak) 1972 s. 351-374.

Bu tür mezar sisteminin geniş bir bölgede görüldüğünü belirten yazar bunların daha çok VI-X'uncu yüzyıllara ait olduğunu söylüyor. Bu konuda diğer tarihçi ve arkeologların görüşlerine de yer verdiği makalesinin sonuç bölümünde yazar;

a. Atlı kişi mezar türünün iskit ve sonrası dönemi-

ne ait olduğunu, bunun ise sadece Altay kabileleri için değil, Türk-Göktürkler bu bölgeye gelmeden önceki diğer kabilelere de ait olduğunu,

b. V. 'nci yüzyıldan itibaren yapılan bu mezar türünün geniş bir bölgede kullanıldığını, fakat Göktürklerden kalan abidelerde bunun kaydedilmediğini,

c. VI-VII'nci yüzyıllarda Türk-tugyulardaki her sosyal tabakanın değişik bir mezar türü olduğunu,

ç. Genel olarak bu sorunun çözümlenmediğini belirtiyor.

7- R.A. Gusaynov. Tyurkskie etniçeskie gruppi XI-XII vv zakavkaz'e (Kafkasya'da XI-XII'nci Yüzyıllardaki Türk Etnik Grupları), 1972, s. 375-381.

Yazar makalesi içinde Batı Kafkasya ve özellikle Azerbaycan bölgesi üzerinde duruyor ve etnik grupları dil çerçevesi içinde işliyor. Makalesinin sonucunda Türkçe konuşan kabilelerin XI-XII'nci yüzyıllarda bu bölgeye gelişinin Batı Kafkasya'daki feodal toplulukların gelişimine yol açtığını vurguluyor.

8- R.A. Guseynov. Udgi-voenno-feodal'ny insitut v maloy Azii v XI-XII vv. (Küçük Asya'da XI-XII'nci Yüzyıllardaki Askerî Feodal Kurum-Udgi), 1974, s. 219-229

Yazar XI-XII'inci yüzyıllarda Ön Asya'da (Küçük Asyada) kurulan Selçuklu askeri yapısı Udgi (Uç) sistemini inceliyor. Uç kelimesinin VIII. yüzyılın ilk yarısındaki Yazılı Orhun abidelerinde "kanat (Askeri) anlamında bilindiğini yazan yazar, makalesinde Uç sistemini üç bölümde ele alıyor. I. Uç Ordusu; II. Uç toprağı; III. Uçların yerleşimi.

9- G.V. Dluynevskaya. Yeşçö raz o "kudırginskom volune" (K. voprosu ob ikonografii Umay u drevnih tyurkov), (Bir Kez Daha "Kudırgan Sarp Kayası" Eski Türklerde Umay İkinografisi Sorununa İlişkin), 1974, s. 230; 237.

Yazar S.İ. Rudenko ve A.N. Gluhov tarafından Kudırge mezarlığında (Altay) bulunan heykelin etnografik incelemesiyle diğer Türk kabilelerindeki Umay kültürünü inceliyor. Bu incileme ile Umay'ın değişik kabilelerinde savaşıları, vahşi hayvanları ve bazen de şamanları koruma görevi üstlenmiştir.

10. S.G. Klyaştomiy. Hram, izvayanie i stela v Drevnetyurkskih tekstah (K interpretatsii İhe-Hanın-nor-skoy nadpisi) (Eski Türkçe Metinlerdeki Tapınak, Heykel ve Stel İhe-Hanın-Nor Kitabesinin Yorumuna

İlişkin), Moskova, 1974, s. 238-255.

Klyaştomiy makalede Dmitriy Aleksandroviç Klements tarafından bulunmuş İne-Hanı-Nor kitabesi ve kitabenin yazım özellikleri üzerinde duruluyor. Makalede yer alan **bediz** kelimesini “süslü yapı kurmak” bedizci kelimesini ise ressam, usta olarak yorumlayan Klyaştomiy buradan hareketle Türklerde tapınak ve heyek kavramını inceliyor.

11- İ.G. Dobrodomov. O polotretskih etnonimah v drevne-russkoy literature, (Eski Rus Literatüründe Kıpçak Etnonimleri Üzerine 1978, s. 102-129.)

Yazar makalesinde Kıpçak adının “İger Alayı Destanı’nda **Hinova** olarak geçtiğini ve uzun bir süre gizemli bir ad olarak kaldığını, ad üzerinde farklı tezler ileri sürüldüğünü belirtiyor. **Kıpçak** adının Rus Literatürüne doğu literatüründün (özellikle Müslüman) geçtiğini ve bu adın değişik dillerdeki varyasyonlarını gösteriyor.

12- V.İ. Rassadin. İstariya etnografiçeşşkogo i lignvistiçeşşkogo izuçeniya tofalarov (Tobaların Etnografik ve Dilbilim Yönünden İncelemenin Tarihi) 1975, s. 189-208.

Sayan dağ sırasının kuzey-doğu yamaçlarında yaşayan Tobalar hakkında daha önceki Sovyet tarihçilerinin yaptıkları araştırmaların (dil, nüfus) sonuçlarını veriyor.

1950’li yıllarda Leningard Üniversitesi Türk Filoloji bölüm başkanı tarafından Tobalar ile ilgili bir hayli veri toplandığını, 70’li yıllarda İrkutsk’da bir açık hava etnografi müzesinin kurulduğu makalede haber olarak veriliyor.)

13- D.G. Savinov. Etnokul’turne svyazi yeni-seyskih kırgızov i kimakov V IX-XVV, (IX. yüzyıllardaki Kimak ve Yenisey Kırgızlarının Etno-Kültür Bağları) 1975, s.209-255

Yazar çalışmasında 840 yılında Yenisey Kırgızlarının Uygurları yenmesiyle Orta Asya tarihinde yeni bir aşamaya girildiğini bu tarihten itibaren Batı Sayan dağlarına ve Orta Asya’ya büyük Kırgız göçleri olduğunu, IX.-X. yüzyıllardaki Arap kaynaklarının Yenisey Kırgızlarının batı komşularını Kimak diye adlandırdıklarını belirtiyor. Gerçekte ise Kimak halkının Yenisey Kırgız

birliğini oluşturan Kırgızlar dışındaki halka verilen genel ad olduğunu, ve bu halkın büyük çoğunluğunu İmak adlı kabilenin oluşturduğu tezinin B.E. Kumekov tarafından ileri sürüldüğünü ve mezar kazıları ve etnografik verilerle bunun doğrulandığını belirtiyor.

14-S.Yu. Neklyudov-Mifologiya tyurkskih i mongol’-sikh narodov (problemi vzaimosvyazey), (Türk ve Moğol Halklarının Mitolojisi/Karşılıklı Bağlanma Problemleri), s.183-202.

Türk Moğol kültür ilişkilerinin en önemli bakış açılarından birini din-mitoloji ve folklor-mitoloji bağlarının oluşturduğunu, eski yazılı abidelerde olduğu kadar günümüz etnografik verilerinde de bu alanda büyük paralellikler olduğunu belirten yazar, makale içinde Moğollardaki (onun deyimiyle Moğol şaman mitolojisindeki) **Tengri** kavramı üzerinde duruyor ve Moğol **Tengri**’siyle Türklerdeki Tengri kavramının benzer yönlerini açıklıyor. Makalesinin ileriki sayfalarında Umay’a ve Yersub tanrılarına değilen yazar, sonuç bölümünde Merkezî Asya’da yaşayan göçebe kavimlerin benzer bir mitoloji sistemi kurduklarını ve her zaman birbirleriyle etkileşim içinde bulduklarını belirtiyor.

15-D.G. Savinov. Atropomorfnie izvayaniya i voponroso pannih tyurko-Kırgızskih, (Erken Dönem Türk-Kırgız Bağları Sorunu ve İnsan Şekilli Heykeller) “1976, s. 232-248.

Sayan-Altay Türkleri ve Yeisey Türklerinin kültüründeki pek çok ortak noktanın bulunduğunu, bunların gömme şekillerinden balballara kadar geniş bir alanda yer aldığını belirten yazar, makalesinde geyik taşları, Taştık abideleri, eski Türk taş heykelleri çerçevesinde benzerlikleri işliyor.

Makalenin sonunda yazar üç madde altında topladığı yorumunu sunuyor.) 1) Türk-Kırgız kültür kompleksinin temelleri, 1. binin ilk yarısında genelde güney kökenli olarak oluşmuştur; 2) İnsan şekilli heykeller ve ilahî kavramlar ilk önce Güney Sibirya’da yayılmıştır. Taştık döneminde ise güneydeki kültür öğelerinden korunmuştur. (Askız stelleri); 3) Daha sonraki dönemlerde her ulu farklı çizgiler taşıyan kültür varlıkları oluşturmaya başlamıştır.

“Renkler”

Renkler, Editura
Kriterion,
Bucureşti,
1995, 336 s.

Bugün “misak-ı millî” sınırları dışında “azınlık” statüsünde yaşayan soydaşlarımız, çıkardıkları gazeteler ve dergilerle, kültürel değerlerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Kültür erozyonunu en yüksek boyutlarda yaşayan bu insanların, büyük fedakârlıklarla çıkardıkları bu yayınları okurken; onların satır aralarına sinen hasret, acı ve hüznün, bizlerin memnuniyetini buruk bir sevince dönüştürmektedir.

Romanya toprakları içinde, problemsiz küçük bir azınlık olarak yaşayan ve sayıları 70.000’i bulan Dobruca Türkleri de, 1989 Aralık ayındaki halk inkılabından sonra; kendilerine tanınan anayasal halklar çerçevesinde ana dille eğitimlerini tekrar başlatmışlar ve düzenledikleri çeşitli faaliyetlerle unutulmaya yüz tutan millî kültürlerini yeniden canlandırma yoluna gitmişlerdir. Bu konuda Romanya Türklerinin yetiştirdiği değerli bilim adamlarından Prof. Mehmet Ali Ekrem’in sözlerine kulak verelim:

“Balkanlardaki Türk toplumunun önemli bir kısmını oluşturan Dobruca cemaati de yarım yüzyılı kaplayan bir millî kültür donukluğu kâbusundan sonra, 1990 yıllarında, Romanya’nın yeni siyasî koşullarında hürriyete kavuştular ve ulusal kültürlerini, ana dille eğitimlerini, ilkokullarını tekrar canlandırma yoluna girdiler. Geçmişlerini araştırmak, yaşadıkları mıntıkadaki kültür şahsiyetlerinin eserlerini olduğu gibi, Türk dünyasının tarihini, kültürünü, millî kültürümüzün dayanağını, sütunlarını oluşturan geçmişteki şahsiyetlerin eserlerini ve hayatlarını incelemeye ve halkımıza tanıtmaya başladılar.” (Renkler, s.105)

Mehmet Niyazî, Ahmed-i Yesevî, Sarı Saltuk Baba, Tatarların Menşei konulu millî ve milletlerarası sempozyumlar... Bükreş’te yayımlanan **Karadeniz** gazetesi ve **Renkler** dergisi... Köstence’de yeni çıkmaya başlayan **Haksess** gazetesi vs... Bunlar Romanya’daki Türk azınlığın, 1990’dan sonraki birkaç yıla sığdırdıkları faaliyetlerinden bazıları.

Bu yazıda tanıtmaya çalışacağımız **Renkler** ise, sanat-edebiyat yazılarıyla, ilmî araştırmalardan oluşan orta boy kitap büyüklüğündeki bir süreli yayındır. İlk iki sayısı 1990’dan önce çıkan derginin, yeni dönemdeki ikinci sayısı, 1995 yılında dolgun bir muhteva ile okuyucusunun eline ulaştı.

Derginin yazı kurulu, Acıemin Baubek, Altay Kerim, Enver Mahmut, Nevzat Yusuf, Tahsin Cemil

Dr. Osman HORATA

H.Ü. Edebiyat Fak. Türk
Dili ve Edb. Böl. Öğr. Gör.

ve Yaşar Memedemin'den oluşmaktadır. Bu cildin yazı işleri sorumlusu ise, Altay Kerim'dir. Dergi Romanya'daki millî azınlıkların kültürlerini geliştirmek ve tanıtmak amacıyla kurulan Kriterion Vakfı tarafından basılmıştır.

Türkiye Türkçesi ve Kırım Tatar Türkçesiyle kaleme alınan dergi, “Şiirler”, “Düzyazı”, “Çeviriler”, “Eleştiri” ve “Tebliğler” olmak üzere beş ana bölümden meydana gelmektedir.

İlk bölümde, daha önceki sayılarda da imzalarına rastladığımız şairlerin şiirleri yer almaktadır: Nevzat Yusuf, Emel Emin, Yaşar Memedemin, Piraye Kadriyâde, Necibe Şükürî, Cevat Raşit, Hamdi Giraybay. Şiirlerin bir kısmı, “Çocuklara ve Gençlere Hasredilen Şiirler” başlığı altında toplanmıştır.

Şiirlerde, genellikle serbest nazım şekli tercih edilmiştir. Cevat Raşit'in bir şiiriyle, Pirâyê Kadriyâde'nin şiirleri, halk şiiri tarzında hece vezniyle kaleme alınmıştır. Nevzat Yusuf'un “9x9+1” ve “Celladın Başkalaşması” adlı soyut imajlarla yüklü şiirleri, şekil olarak Dîvan Edebiyatındaki musammatları hatırlatmaktadır. İlk şiir dokuzar mısralı, dokuz bentten oluşmaktadır. Bazı bentlerde, Tevfik Fikret'in “Hân-ı Yağma”sından alınan mısraların üzerine (tazminlerde olduğu gibi) sekizer mısra ilâve edilmiştir. İkinci şiirde de, her bendin sonunda, (tercî-i bendlerde olduğu gibi) ikişer mısra tekrar edilmektedir. “9x9+1” adlı şiirin ilk bendini örnek olarak aşağıda veriyoruz: *Her şey satılmış bilmezdim bugüne dek
Acıyor göğsümdeki ağı şimdi renkli bir tümsek
Biri bir kafatasının içine doldurmuş sıcak kum
Binmiş kızgın boğa sırtına satıyor satıyor
Tamahları için ne olursa her zaman bir yedek
Dul kadının kapısı önünde bekliyor dullanmış atlar
Kuyrukları kesik gözlerinde sonsuz üzüntü var
Sofraya yanaşanlarının sırtında birer cin
“Doyunca, tıksırınca, çatlayınca kadar yiyin”* (s.5)

Tatar Türkçesiyle kaleme alınan şiirlerde ise, nostalji dolayısıyla acı ve hüznün hâkim temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Piraye Kadriyâde, “Hasret” isimli şiirinde, Kırım Türklerinin 1944'te tâbi tutuldukları sürgünü dile getirir. Necibe Şükürî ise, “Ozım Koyım Azaplar” başlıklı şiirinde; “kart babaların” torunlarına masallar anlattığı, “toy”larda

“kaytarma” oyadıkları, “şın”lar söyledikleri, “tepreş”leri kutladıkları Azaplar köyündeki günlerini hatırlar. Ne yazık ki, bu güzel âdetler mazide birer hatıra olarak kalmış, yeni nesillere atalarından “dil”den başka bir yâdigar kalmamıştır:

*Peş aldında oturgan kart babaylar
Torınların aldatıp anlatılğan masallar
Türlengen köyim dört yağı, dört köşesi
Kulagıma şimdi keldi mallemede şelgan dawıl sesi
Kelebeli kuyılar, salkın suwlar
Aksam bolsa cıyınlar, talakalar
Kayda kalğan o künler? Gesip ketken:
Cıwırıp cürgen colıma otlar ösken
Ne yazık! Unutılacak her âdet!
Bilmiycekler çaşlar ketirmege bir rahmet
Sığıp kettik köyimizden, curtımız kaldı,
Tilden başka, anaylardan ta ne kaldı?* (s.19-20)

Renkler'in “Düzyazı” kısmında ise, Altay Kerim'in Tatar Türklerinden Hayri Pehlivanla yaptığı “Arkan Cerge Tıymesin” başlıklı mülâkatla, Ekrem Menlibaş'ın “Bir Yaz Başı” romanından bir bölüm ve Atilla Emin'in, Türkiye Türkçesiyle yazdığı “Menfaat Avcısı” adlı bir hikâyesi vardır.

Çeviriler bölümünde, Romen şairlerinden yapılan, Nevzat Yusuf'un bir, Altay Kerim'in de on bir çevirisi bulunmaktadır. Nevzat Yusuf'un, Ion Barbu'dan çevirdiği “Nasrettin Hoca Isarhk'ta” başlıklı şiiri, Romen kültüründe Nasreddin Hoca'nın etkisini göstermesi bakımından dikkati çekmektedir.

“Eleştiri” kısmında, Emel Emin'in “Garip Hareketi”yle ilgili bir makalesiyle; Dr. Nedret Mahmut'un Kırımlı şair-yazar Bekir Sıtkı Çobanzade'nin doğumunun 100. yıldönümü sebebiyle kaleme aldığı bir yazısı ve Ahmed-i Yesevî hakkındaki biyografisi yer almaktadır. Bu çalışmalar, konuya yeni bir şey katmamakla birlikte, söz konusu şahsiyetleri, Romanya'daki okuyuculara tanıtmaları bakımından son derece faydalı yazılardır.

Derginin bundan sonraki bölümleri ise, Mehmet Niyazî Sempozyumu (Mecidiye, Mayıs 1991), I. Milletlerarası Sarı Saltuk Baba Sempozyumu (Babadag, 2-4 Ekim 1992); Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu (Köstence, Kasım 1993)'nda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır.

Dobruca Türklerinin yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan şair, öğretmen Mehmet Niyazi (1878-1931), ölümünün 60. yıldönümünde, mezarının bulunduğu Mecidiye’de düzenlenen bir sempozyumla anılmıştır. Şair hakkındaki araştırmalarıyla tanınan Şükran Vuap Moku, “Millî Şairimiz Mehmet Niyazî Hakkında Yeni Bildiriler” başlıklı makalesinde, arşivleri taraması sırasında elde ettiği bazı şiirleri ve belgeleri yayımlar. Mehmet V. Yurtseven, “**Dobruca şairi Öğretmen Mehmet Niyazi’nin Ölümünün 60. Yıl Dönümü Münasebetimen**” başlıklı yazısında, hocası olan şairle ilgili anılarını anlatır. Dr. Nedret Mahmut ve Dr. Enver Mahmut’un makalelerinde ise, şairin biyografisi ve edebi kişiliği üzerinde durulur. Mehmet Niyazî ile ilgili son makale olan Yaşar Memedemin’in yazısında da, Müstecip Ülküsal’ın şairle ilgili anıları anlatılır.

Dergideki tebliğlerin ikinci bölümü, Selçuklu Türklerinin Dobruca’ya yerleşmelerinin 730. yılı sebebiyle düzenlenen “Uluslararası Sarı Saltuk Baba Sempozyumu”nda sunulan bildiriler oluşturmaktadır. Bilindiği gibi 13. asra kadar, Dobruca bölgesi hep kuzeyden gelen Türklerin yerleşim merkezi olmuştur. 1262-1264 tarihleri arasında ise, Bizans İmparatoru F.M. Paleologul’un, taht mücadelelerinden kendisine sığınan Selçuklu sultanı II. İzzettin Keykâvus’a yurt vermesi üzerine; içlerinde Sarı Saltuk’un bulunduğu 20-30 “oba”lık Türkmen grubu, Dobruca’ya yerleşirler. Sempozyumda bu olayın Türk tarihi ve kültüründeki yeri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Dergide yer alan tebliğler sırasıyla şunlardır:

Mehmet Ali Ekrem, “**Sarı Saltuk Baba’nın Şimdiki Dobruca’ya Yerleşmesine Dair Bazı Mülâhazalar**”; İ. Âgâh Çubukçu, “**Sarı Saltuk’un Türk-İslam Kültüründeki Yeri**”; Şükrü H. Akalın, “**Sarı Saltuk ve Ebu’l-Hayr-i Rum’un Saltuknâmesi**”; İrfan Ünver Nasrettinoğlu, “**Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde Sarı Saltuk Baba**”; Sabahat Akşiray, “**Sarı Saltuk Baba**”; Mesut Şenol, “**Sivas’ta Sarı Saltuk ve Sivas Halk Şiirinden 3 Zirve Pir Sultan Abdal, Ruhsatî Âşık Veysel**”; Hayrettin İvgin “**Bazı Kaynaklarda Sarı Saltuk, M. Aziz Bolal, “Sarı Saltuk’tan Yunus Emre’ye**”; Nimetullah Hafız, “**Yugoslavya’da Sarı Saltuk**” ve Sivas Halk Şiirinde 3 Zirve Pir Sultan Abdal, Ruhsatî,

Aşık Veysel”; Hayrettin İvgin, “**Bazı Kaynaklarda Sarı Saltuk Tacida Hafız, Blagayda Sarı Saltuk Türbesi**”; Emel Emin, “**Yunus Emre, Sarı Saltuk Baba ve Romanya Türkleri**”; Cemay İlmiye, “**Yabancı Seyyahların Eserlerinden Sarı Saltuk Baba ve Babadağ’a Dair Veriler**”.

Tebliğler arasında, Saltuknâme’nin geniş bir tahlilinin yapıldığı Halûk Akalın’ın makalesiyle; Sarı Saltuk’un Balkan Türkleri arasındaki yerinin büyüklüğünü anlatan Nimetullah Hafız, Tacida Hafız ve Cemay İlmiye’nin makaleleri dikkati çekmektedir.

Evliya Çelebiye Seyahatnamesi’ndeki menka-beye göre; Sarı saltuk, Ahmed-i Yesevî tarafından 700 bahadır adamıyla “Diyâr-ı Rûm”dan görevlendirilmiştir. Romanya Türkleri, bu sebeple Ahmed-i Yesevî’yi de unutmamış, Sarı Saltuk’tan bir yıl sonra Köstence’de “Hoca Ahmet Yesevî Milletlerarası sempozyumu”nu düzenlemişlerdir. Renklerin son kısmı, bu sempozyumda sunulan tebliğlerden oluşmaktadır. Romanya Türklerinin milletvekili olan Fevziye Ruşit’in açılış konuşmasının metninden sonra şu tebliğler yer almaktadır.

Kâmil Şahin, “**Ahmed Yesevî’nin İlham Kaynakları ve Sarı Saltuk**”; Tayyar Tahiroğlu, Ahmed Yesevî’den Eminescu’ya Giden Yolda Anadolu Köprüsünü Oluşturanlar”; Tahir Kutsi Makal, “**Hoca Ahmet Yesevî’den Eminescu’ya Sevgi Arayışı**”; Orhan Külekçi, “**Hoca Ahmed Yesevî**”; Nikolay Baboğlu, “**Moldova Cumhuriyetinin Millî Kütüphanelerindeki Kaynaklarda Ahmed Yesevî**”; Luminita Munteanu, “**Ahmed-i Yesevî ve Mistik Ölüm Meselesi**”; M. Rauf Alanyalı, “**Menkıbelere İçinde Hoca Ahmet Yesevî**”. Aynı Sempozyumda sunulan, muhtelif konulu tebliğler de şunlardır: Saim Sakaoğlu, “**Nasreddin Hoca Fıkralarının Romanya’da Yaşayan Türkler Arasındaki Yaygınlığı ve Anadolu’daki Benzerlikleriyle Olan Paralellikleri**”; Taciser Onuk, “**17. Yüzyıla ait Bir Otağ’ın Süsleme Örneği**”; Mehmet Naci Önal, “**Dobruca Türklerinde Hıdırellez Gelenegi**”; Luminita munteanu, “**Fütüvvecilik Ahilik ile Tasavvuf Arasındaki İlişkiler Konusunda Bazı Mülâhazalar**”; Aciemin Baubec, “**Bektaşilik ve Mevlevîliğin Orta-Asya Kaynakları**”; Mihai Maxim, “**Ro-**

men Kaynakları ve Tarihçiliğinin Işığı Altında Romanya'nın Lozan Konferansına Katılışı"; Ferid Hakimcan "Kazan ve Dobruca Tatarları Dilleri Üzerine".

Yukarıdaki çalışmaları ayrı ayrı ele almak, bir tanıtma yazısının sınırlarını aşmaktadır. Bunlar, Türk kültürünün Balkanlardaki yerini ve önemini, yeterince göstermektedir. Romanya Türklerinin kendi kül-

türel değerlerini yeniden tanıma ve tanıtma yolundaki bu çalışmalarının, her türlü takdirin üzerinde olduğunu belirtmeye gerek yoktur. Anavatan Türkiye'deki kurum ve kuruluşlarla iş birliği hâlinde, benzer kültürel faaliyetlerin daha da artması ve Renkler'in, Romanya'nın yanında, Türkiye'deki kültür hayatını da renklendirebilmesi dileğiyle, derginin çıkmasında emeği geçenleri tebrik ederiz.

Nevruz Bilgi Şöleni'nin İkincisi Kutlanıyor

Tayyar AKSOY

Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen "Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni" 19-21 Mart 1996 tarihleri arasında Başkent Öğretmenevi'nde kutlanacak.

Kutlama töreni, Cumhurbaşkanı Sayın SÜLEYMAN DEMİREL'in teşrifleriyle 19 Mart 1996 Salı günü saat 10.30'da başlayacak.

Sayı Duruşu ve İstiklâl Marşı'nın okunmasından sonra açış konuşmaları yapılacak. Atatürk Kültür, Dil

ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Reşat GENÇ'in yapacağı konuşmanın ardından Devlet Bakanı Sayın Ayvaz GÖKDEMİR konuşacaklar. Programa göre, Başbakan Sayın Mesut YILMAZ'ın konuşmalarını müteakip Cumhurbaşkanı Sayın SÜLEYMAN DEMİREL konuşmalarını yapmak üzere kürsüye gelecekler.

Üç gün sürecek olan Bilgi Şöleni'ne yurt dışından pek çok bilim adamı katılacak ve bildiri sunacaklardır.

Milletlerarası X'uncü Türk Sanatları Kongresi Cenevre'de 17-23 Eylül 1995 Tarihleri Arasında Yapıldı

Sadi BAYRAM

Türk kültür tarihinin sanat tarihi bölümü, İsviçre'nin Cenevre şehrinde 17-23 Eylül 1995 tarihleri arasında milletlerarası platformda 103 bildiri ile tartışıldı.

Kongrenin açış konuşmasını Kültür Bakanı İsmail Cem yaptı. Kongre'nin açılış konseri, Berlin İslâm Eserleri Müzesi müdürlüğünü yaptığı sırada 1995 baharında vefat eden Michael Meinecke anısına düzenlendi.

Kongrenin açılış töreninden sonra genel kurulda Prof. Dr. Doğan Kuban "Turkish perspectives on Islamic Art" (İslâmî Sanata Türk Bakış Açısı) adlı bildirisini sundu. Kongrenin 20.9.1995 tarihinde yapılan ortak oturumunda da Hollanda Utrec Üniversitesi profesörlerinden Machiel Kiel "The Situation of the Ottoman Architectural Monuments in Balkans During the Last Thisty Years: Losses and Gains2 (Son Otuz Yılda Balkanlardaki Osmanlı Mimarî Anıtlarının Durumu: Kayıplar ve Kazanımlar) adlı bildirisini okudu. Prof. Kiel, bildiriyle Balkanlardaki cami ve külliyeleeri geniş şekilde tanıtarat, tescil çalışmalarına

katkı sağladı.

22.9.1995 tarihindeki sabah oturumunda Prof. Dr. Oluş Arık "Archaeological Approach to Study Turkish Art" (Türk Sanatı Çalışmalarına Arkeolojik Yaklaşım, adlı bildirisini, akşam oturumunda Prof. Dr. Oleg Grabar "The Many Gates of Ottoman Art" (Osmanlı Sanatının Kapıları) başlıklı bildirilerini okudular.

Kongre daha sonra oturumlar hâlinde devam etti. Oturumlarda bilim adamlarınca okunan bildirilerden bazıları şunlardır:

Maria Adelaide Lala Comeno "Some Remarks on a Little Nevropolis in the Autonomous Region of Xinjian (Xirjjar Özerk Bölgesindeki Küçük bir Nekropolde Bazı İzler), Tülin Çoruhlu "Ottoman Helmets in İstanbul Military Museum" (İstanbul Askerî Müzesindeki Osmanlı Miğferleri), Mehmet İbrahimgil "Architectural Charecteristics of Macedonian Tekes" (Makedonya Tekkelerinin Arkeolojik Özellikleri), Aynur Durukan "A Medieval Anatolian Architect: Keluk" (Bir Orta Anadolu Mimarı: Keluk), Sadi Bayram "Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa Vakfiyeleri,

Tezminatı ve Türk Sanatındaki Yeri”, Elizabeth Settinghausen “Woven in Stone and Brick-Decorative Program in seljuk and Post Seljuk architecture” (Selçuklu ve Selçuklu Sonrası Mimaride Taş Tuğla Süsleme Programları), Walter B. Denny “Provincial Ottoman Architecture and the Metropolitan Style” (Osmanlı Mimarisinde Taşra ve Başen Üslûbu), Filiz Çağman “Nakkas Osman in the 16 th Century Sources and Documents” (16'ncı Yüzyıl Kaynakları veya Dokümanlarında Nakkaş Osman), Alexander Khachatryan “İnterpretaiton of Eagle Relief Carvings of the Seljuqid and Armenaian Monuments” (Selçuklu ve Ermeni Anıtsal Yapılarında Kartl Rölyefinin Yorumlaması,) Ali Uzay Peker “The Figural Representation of the Karamanid Period: An Iconographical Approach” (Karamanlı Döneminin Figurel Yeniden Sunuşu: İkonografik Bir Yaklaşım), Zeki Sönmez “Italian Artist and Their Influences in Turkish Art” (İtalyan sanatçılar ve Onların Türk Sanatına Etkisi), Jennifer M. Scarce “Orientalism and Ottoman Turkish Dress” (Oryantalizm ve Osmanlı Türk Giyimi), Rüçhan Arık “Recent Developments in Kubad-abad Excavations”

(Kubab-abad Kazılarında Son Gelişmeler), Turgay Tezcan “Turkish Flag Standarts” (Türk Bayrak Standratları), Gerö Gyözö “Residence of the paschas in Hungary and Discovered Pashasaray from Buda” (Budin’de Keşfedilen Paşasaray ve Macaristanda’ki Paşalar Köşkü), Suzan Bayrakataroğlu “Ne Carpet Examplesin Anatolia” (Anadolu’daki Yeni Halı Örnekleri), Marwan Abu Khalaf “The Ottoman Woodwork ofjerusalem” (Kudüsteki Osmanlı Ağaç İşlemeleri), Nazan ölçer, “New Discoveriess on the Cizre Ulu Cami Doors” (Cizre Ulu Cami Kapılarında Yeni Keşifler).

Merkezi Londra’da bulunan Nasır Halilî Koleksiyonunda, Özellikle Anadolu’dan kaçırılan önemli parçaların 7 Temmuz’ - 24 Eylül 1995 tarihleri arasında sergilenmesi de, Kongrenin toplandığı günlere rast gelmesi ilgi çekiciydi. Ayrıca kongre münasebetiyle Cenevre’de Museed’art et historie de Osmanlı Çeyiz Sergileri de gezildi.

1999 yılının Eylül ayında yapılacak Milletlararası XI’inci Türk Sanatları Kongresinin de Hollanda Utrecht Üniversitesi’nden Prof. Dr. Michael Kiel tarafından organize edilmesi de kararlaştırıldı.

GENEL DİZİN

(5.6.7.8. Sayılar- Haz. İdris Karakuş)

MAKALELER

- PADDYKOULOVA, Roza (Gül): "Manas Destanı Kırgız Hayatının Edebî Ansiklopedisi", S.6, s.12-13
BAYKARA Tuncer: "Tarihçiliğinde Yeni Sansürcülerden Bir Örnek", S.7, s.13-14
DAĞAŞSAN, Dursun: "Toplumumuza ve Türkçemize Etkileri Bakımından Kitle İletişim Araçlarındaki Dil Yanlıları", S.6, s.23-25
_____: "Yükseköğretimde Ortak Zorunlu Türk Dili Dersleri", S.8, s.10-12
GUDDASAROĞLU, Eyvazof A.: "Azerbaycan'da Türk Filolojisinin İncelenmesi Tarihinden", S.7, s.4-5
KARAKUŞ, İdris: "Çocuğun Eğitiminde Tahkiyeli Metinler", S.7, s.10-12.
KAZMAZ, Süleyman: "Kitabı Tanımak ve Tanıtmak", S.6, s.11.
MUALLİMOĞLU, Nejat: "Kültür, Kültürlü İnsan Üzerine", S.5, s.6-11
ÖZCAN, Hidayet: "Uzakdoğu Öğrentilerinde Kendini Arayan Bir Alman Sanatkârı: Herman Hess", S.5, s.18-22
ÖZMEN, Ahmet: "Kars Yöresinde Nevruz Bayramı", S.8, s.5-9
SEZER, Osman Nuri: "Manası", S.5, s.18-22
TASNADİ, Edit: "Avarlara Ne Oldu?", S.6, s.26-28
_____: "600 Yıllık Bir Macar Üniversitesine Dair", S.8, s.13-15
TUNCEL, Gül: "Türklerde Mezartaşı Geleneğine Kısa Bir Bakış", S.8, s.16-18
TURAL, Sadık: "İnsan, Nevruz, Bilge Üzerine Birkaç Söz", S.8, s.3-4
YILDIZ, Naciye: "Manas Destanı'na Yaklaşabilmek", S.6, s.14-17

KITAPLAR

- ABDULKADİROĞLU, Abdülkerim: "Müjgân Üçer'in İki Yeni Kitabı", S.7, s.15-17
ADIGÜZEL, M. Sani: "Türk Kültürü ve Milliyetçilik", S.5, s.26-28.
AKAY, Abdullah: "Zabit ve Kumandan ile Hasbihal", S.6, s.33-34
AKDOĞDU, Onur: "İlk Ud Metodu, Hafız Mehmed'in Ud Muallimi", S.7, s.27-30.
AYAN, Dursun: "Annuaire Commercial Turc", S.7, s.66-68
_____: "Rubu Tahtası", S.6, s.67-71
ASİLTÜRK, Baki: "Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1839-1893)", S.5, s.67-68
AYTAÇ, Ahmet: "Türk Halı Sanatı", S.5, s.71-72
BAŞTUĞ, İbrahim: "Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı", S.6, s.58-59
_____: "Bâbü'r Divânı", S.7, s.85-88
BAŞTUJİ, M. Ali: "Ordunun Siyasî Otoriteyi Belirlemesine Bir Örnek", S.5, s.64-66
BİLGEGİL, Alev Kâhya: "Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri", S.7, s.76-81
BOYBEYİ, Songül : "Antik Bilim ve Modern Uygarlık", S.6, s.83-85
BUDAK, Ogün Atilla: "Müzik İçin", S.5, s. 62-63
_____: "Onbeşinci Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileşme Güçleri Üstüne Bir İnceleme", S.6, s.72-76
_____: "Sâdettin Arel Üzerine", S.7, s. 57-61
_____: "Türkiye'de Sanat-Müzik Alanında Üretenler ve Üretilenler", S.8, s.68-71
ÇAKIR, Ömer: "Tiyatronun Perde Arkası", S.5, s.31-33
_____: "Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu", S.8, s. 56-59
ÇAL, Halit: "Şanhurfa Camileri" İsimli Kitap Hakkında Bir Tenkit", S.8, s. 51-55
ÇANLI, Mehmet: "Kur'an, Türklük ve İslâmiyet", S.6, s.43-46

- ÇELİK, Ejder: "Milliyet Gazetesi Üzerine Bir Kitap", S.7, s.53-56
- ÇETİN, İsmet: "Manas Destanı", S.5, s.69-70
- ÇETİNTAŞ, Mesut : "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", S.7, s.48-52
- DERDİYOK, İ. Çetin: "Eski Türk Edebiyatı Tarihi", S.8, s.76-78
- ECER, Ahmet Vehbi: "Türk Kimliği Hakkında Bir Araştırma", S.7, s.31-32
- EKREM, N. Nuraniye: "Türk Tarihi ve Kültürü ile İlgili Çince Kaynaklar", S. 6, s. 35-39
- ELÇİN, Şükrü : "Azeri Edebiyatı Araştırmaları", S.5, s.29-30
- EMRE, İsmet: "Türk Edebiyatında Siyasî Rüyalara", S.8, s.35-37
- ERCEBECİ, Şebnem: "Anadolu Türk Halıcılığı-I (13. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar)", S.7, s. 43-47
- _____ : "Balıkesir Sındırgı Yöresi Yağcıbekir Halıları", S.5, s. 51-52
- _____ : "Türk Halı Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri", S.6, s. 77-80
- GÖLGEÇİ, Meral: "Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atıcılık", S.8, s.38-42
- GÜNGÖR, Harun: "Şamanizm Turkozy Azıçının Naradov Sibiri", S.8, s.19-24
- GÜRSES, Reşide : "Türk Dünyası Üzerine İncelemeler", S.7, s.69-70
- HACIOĞLU, Hüseyin : "Kur'an'ın Bulgarca Çevirisi", S.6, s.54-57
- KALAFAT, Yaşar: "Varlığımızı Hedef Alan Tehdit (Bölücü Örgüt)", S.5, s.36-38
- KALENDER, Erol: "Türk Minyatür Sanatı", S.6, s.52-53
- _____ : "İslamic Architecture in Bosna Hercegovina", S.7, s.71-73
- KARAKUŞ, İdris : "Hitabet Üzerine", S.6, s.60-64
- _____ : "Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi", S.8, s.60-61
- KAZMAZ, Süleyman : "Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi", S.5, s.21-25
- KOROCUOĞLU, Nevin: "Mevhibe İnönü'nün Hayatı", S.6, s.50-51
- _____ : "Edebiyat Dünyası ve Atatürk Adlı Eser Hakkındaki Görüşlerimiz", S.8, s. 47-48
- KÖK, Abdullah: "Kitab-ı Gûnya", S.8, s.62-63
- KÖPRÜLÜ Orhan : "British Documents o Foreign Affairs Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Print", S.5, s.39-40
- KURT, Hava: "İlhanlılar Tarihi-1", S.8, s.49-50
- KÜYEL, M. Türker: "Manon-Maren-Grisebach'ın "Edebiyat Biliminin Yöntemleri" Adlı Kitabının Tanıtılması", S.8, s.72-75
- NUHOĞLU, Mualla M.: "Oğuzlar (Türkmenler)", S.5, s. 45-46
- OLGUNER, Fahrettin: Dr. Bozkurt Güvenç'in Türk Kimliği", S.5, s. 15-20
- OKAY, Sevyay: "İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebiller", S. 6, s. 86-88
- ÖZARSLAN, Ersin : "Namık Kemal Hakkında İki Armağan", S. 5, s. 41-44
- ÖZCAN, Nezahat: "Türk Edebiyatında Tabiat" Üzerine" S.8, s.25-26
- ÖZÇELİK, Selahattin: "Ordu 1986 ve Düşündürdükleri", S. 7 s. 33-39
- ÖZKAYA, Yücel : "Osmanlı Belgelerinin Dili'nin Kritiği", S. 6, s. 40-42
- ÖZTÜRK, Ali Osman: "Ne Bilimin Şekeri, Ne Kitabın Yüzü", S. 7, s. 18-19
- POLAT, Nâzım: "Bir Tenkid-i Bî-insafa Cevap", S.8, s.79-83
- SEZGİN, İbrahim : "Hicaz Demir Yolu", S. 7, s. 4-75
- ŞİMŞİR Sebahattin : "Hamdullah Suphi Tanrıöver", S. 6, s. 65-66
- TURAL, Güzin : "Altaylardan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motiflerin Düşündürdükleri", S. 6, s. 47-49

- TURAL, M. Âkif: "Atatürk'ün Soy Kütüğü", S.6, s. 29-32
 ————— : "Tarih Araştırma ve Yazma Metodu
 veya Tarihçi Olmaya Hazırlık", S.8, s.27-34
- TIZLAK, Fahrettin : "Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den
 Türk Göçleri (1912-1913)", S.5, s. 47-50
- ULUSOY, Ayşe: "Mehmet Kaplan'ın "Şiir Tahlilleri"
 Adlı Eseri Üzerine", S.7, s. 62-65
- ULUSOY, Demet : "Osmanlı Döneminde Ressamlar (Nakkaşlar)
 ————— : "Sanatçı Örgütlenmesi ve Sanatçıların
 Sosyal Pozisyonları", S. 7, s. 20-26
- ÜNAL, Serap: "Türk İslâm Kültüründe Tesbih ve Tesbih Sanatı", S. 7, s. 82-84
 ————— : "Türk Deniz Subayı Ressamları
 (Turkish Naval Officer Painters)", S.6, s.53-56
 ————— : "Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı", S.8, s.64-67
- YANIK, Alim: "Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe", S.8, s.43-46
- YARDIMCI, Mehmet: "Ziya Gökalp'in "Eğitim Sosyalojisi" Adlı
 Kitabı Üzerine", S.5, s. 34-35
- YASA, Azize Aktaş : "Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu", S.5, s.57-61

DERGİLER

- AKKAYMAK, Ebubekir: "Hudaferin", S.8, s.95-97
- BOYBEYİ, Songül:..... "News Letter", S. 6, s.94.
- ÇETİNTAŞ, Mesut : "Türk Dili", S. 7, s. 95-96
- ÇINAR, Yavuz: "Millî Folklor", S. 5, s. 73-75
- ÇOLAKER, İsa: "Millî Tettebbu'lar Mecmuası Üzerine Notlar", S. 5, s. 76-77
- DAĞAŞAN, Dursun: "İpekyolu Dergisi" S. 5, s. 78-79
- DURANLI, Muvaffak: "Tyurkologičeskiy Sbornik", S.8, s.101-104
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza : " İçel Kültürü Dergisi," S. 6, s. 92-93
- HALAÇOĞLU, Yusuf: "Skylife Denen Dergi", S.8, s.98-100
- HORATA, Osman:..... "Renkler", S.8, s. 105-108
- İSEN, Mustafa: "Balkanlarda Yeni Bir Türkçe Dergi: "Bay", S. 6, s. 90-91
- KAHYA, Alev,: "Türk Yurdu", S.5, s.82-85
- KARAKUŞ, İdris : "Türk Dili Dergisinde Dil Bayramı ve Atatürk", S. 7, s.97-101
- OKAY, Sevyay : "Science in Russia". S.7, s.92-94
- TÜRKARSLAN, Nesrin : "Hamdord İslamıcus", S.7, s.89-91
- YANIK, Alim : "Türk Yurdu", S.6, s.93-98

SOZLUK VE ANSIKLOPEDİLER

- ADULKADİROĞLU, Abdulkerim : "Tıbb-ı Nebevi Ansiklopedisi", S.5, s.80-81
- AKSU, Belgin Tezcan : "Okul Sözlüğü Üzerine", S.7, s.107-108.
- EMET, Erkin : "Uygur Türklerinde Sözlükçülük ve Doğu Türkistan'da Yeni
 Basılan Üç Sözlük", S.7, s.104-106
- SAĞOL, Gülden: "Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi Mançuca ve
 Çince Sözlüğü", S.7, s.102-103

DERS KİTAPLARI

- BOYBEYİ, Songül: "Liseler İçin Ders Kitabı, Psikoloji: 1-2", S.8, s.90-91
ÇİFTLİKÇİ, Ramazan: "Türk Dili ve Edebiyatı Lise Ders Kitaplarının Dil ve Edebiyat Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi", S.5, s.91-96
KARAKAŞ, Şuayb : "Yunanistan'da Okulutulmuş Edebiyat Kitapları Üzerine Bir İnceleme", S.5, s.86-90
KILIÇ, Elmas : " Felsefe Ders Kitabı: " 1-II", S.6, s.99-100
SAĞLAM, Feyyaz: "Batı Türkleri Edebiyatı'nın Lise Ders Kitabındaki İşlenişi Üzerine Eleştiriler", S.8, s.84-89

ÇOCUK KİTAPLARI

- GÜREL, Zeki : "Edebî Tenkit ve Özbek Balalar Edebiyatı", S.6, s.101-104
KARAKUŞ İdris: "Anne ve Çocuk", S.8, s.92-94

BASINDAN

- ALTUĞ, Yılmaz : "Yunanistan'ın Yaptığı Savaş Kışkırtmacılığıdır", s.6 s. 9-10
BAKİLER, Y. Bülent : "95 Milyon Alevi", s.7 s.3
BİLGİNER, Recep : "Basın Kendini Yargılamalı", s.5 s.4
EKŞİ, Oktay : "Yunanistan'ı Siz Şimdi Görün", s.5, s.5
MİROĞLU, İsmet : "Yunanistan'ın Hazırladığı Baskın Plânı", s.6 s.7-8

KUTUPHANELER

- ALPAY, Meral : "İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi", s.7, s.109-110
ATİK, İsmet : "Dokümantasyonu ve Uluslararası Bilgi Tarama Merkezi", s.6 s.105-107

HABERLER

- AKSOY, Tayyar: "Nevruz Bilgi Şöleninin İkincisi Kutlanıyor", S.8, s.109
"AKDITYK Atatürk Kültür Merkezinin Üçüncü Altı Yıllık Dönem İçin Yüksek Kurul ve YÖK Tarafından Seçilen Aslı Üyeleri", s.7, s.111
BAYRAM, Sadi: "Milletlerarası X'uncü Türk sanatları Kongresi" S.8, s.109-110
ÇETİNTAŞ, Mesut : "Türkiye'den Türk Dünyasına Bakış", s.5, s.99
ÖZTÜRK, Güner : "AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığının Hizmet ve Faaliyeteri", s.6, s.108-111
YASA, Azize-ÜNAL, Serap: "Uluslararası Mimar Sinan Kültür ve Sanat Haftası (3-9 Nisan 1995) Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu (6-8 Nisan 1995)", s.5, s.97-99

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI'NIN
1.10.1993- 21.3.1996 TARİHLERİ ARASINDA
BASIMI TAMAMLANAN ESERLERİ

Sıra No	Eserin Yazarı	Eserin Adı.....Eserin Fiyatı
1	Prof. Dr. Ahmet Edip UYSAL	Yaşayan Türk Halk Hikâyelerinden Seçmeler (2. Baskı)200.000-
2	İbrahim Alâttin GÖVSA	Çanakkale İzleri.....100.000-
3	Prof. Dr. Tülin İÇLİ	Türkiye'de Suçlular.....160.000-
4	Prof. Dr. Ahmet Edip UYSAL	Traditional Turkish Folktales For Children (2. Baskı)200.000-
5	Prof. Dr. Neriman Görgünay KIRGIZOĞLU	Eşme Kilimleri260.000-
6	Nejat ALP	Türk Toplumunda Silâh Kavramı ve Osmanlılarda Kullanılan Silâhlar.....200.000-
7	İsmayil Hakkı BALTACIOĞLU	Türke Doğru260.000-
8	Prof. Dr. Nihat NİRUN	Aile ve Kültür.....300.000-
9	Prof. Dr. Hakkı ACUN	Anadolu Saat Kuleleri160.000-
10	Prof. Dr. Kamil Veli NERİMANOĞLU	Türk Dilinin Bestecisi, Ressamı ve Mimarı120.000-
11	Anonim	Doğmunun 100. Yılında Yahya Kemal Beyatlı.....200.000-
12	Aynur DURUKAN ve M. Sultan ÜNAL	Anadolu Selçuklu Dönemi Sanatı Bibliyografyası200.000-
13	Doç. Dr. Ayfer KAYNAR	Dr. Baymirza HAYIT'ın Eserleri ve Faaliyetleri Hakkında Bildirilen Fikirler.....400.000-
14	Feyzi HALICI	Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerheden Eseri.....600.000-
15	Yrd. Doç. Dr. Ahmet MERMER	Mezakî, Hayatı, Edebî, Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni360.000-
16	Dr. Erdoğan EROL	Sükkerî, Hayatı Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni200.000-
17	Prof. Dr. Mustafa İSEN	Kühü-l Ahbâr'ın Tezkire Kısmı.....300.000-
18	Dr. Sadık ERDEM	Ramiz ve Adâb-ı Zürafa'sı İnceleme, Tenkitli Metni360.000-
19	Yrd. Doç. D. Mahmut KAPLAN	Hayriyye-i Nâbî300.000-
20	Prof. Dr. Güner İNAL	Türk Minyatür Sanatı420.000-
21	Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN	Edebiyat Dünyası ve ATATÜRK300.000-
22	Prof. Dr. Minc MENGİ	Mesihî Divânı360.000-
23	Prof. Dr. İsmail PARLATIR	Recaizâde Mahmut Ekrem440.000-
24	Prof. Dr. Önder GÖÇGÜN	Dünden Bugüne Yunus Emre120.000-
25	Çev: Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ve Alimcan İNAYET	Manas Destanı500.000-
26	Anonim	Manas Destanı Etkileri ve Uluslarası Bilgi Şöleni Bildirileri.....500.000-

27	Anonim	Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri.....700.000-
28	Dr. Bilal YÜCEL	Babûr Divânı620.000-
29	M.M Griesebach (Çev: Dr. Arif ÜNAL)	Edebiyat Biliminin Yöntemleri.....200.000-
30	Nebî HAZRÎ, Yay Haz. Metin ÖZARSLAN	Ömür Çınarından Yapraklar.....200.000-
31	Anonim, Yay, Haz. Prof. Dr. Sadık TURAL	Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri320.000
32	Prof. Dr. Zeynep KERMAN	Halit ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı.....280.000-
33	Metin EKİCİ	Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri ile Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri240.000-
34	Prof. Dr. Cavit KAVCAR	Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı260.000-
35	Prof. Dr. Kâzım YETİŞ	Tâlim-i Edebiyatın Retorik ve Edebiyat Nazariyat-ı Sahasında Getirdiği Yenilikler...700.000-
36	Çev: Prof. Dr. Esin KÂHYA	İbn-i Sîna El-Kânûn Fi't Tıbb.....700.000-
37	Anonim	Uluğ Bey ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri600.000-
38	Süleyman KAZMAZ	Sarıkamışta Köy Gezileri480.000-
39	Dr. Rifat ARAS	Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği280.000-
40	Yaşar KALAFAT	Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları.....280.000-
41	Doç. Dr. Yavuz AKPINAR	Hamid Nutki'nin Şiirleri200.000-
42	Prof. Dr. Hasibe MAZIOĞLU	Fuzulî-Hâfız.....600.000-

AKM'nin 21. 3.1996- 31,12-1996 Tarihleri Arasında Basımı Tamamlanacak Eserleri

SN	ESERİN ADI	YAZARI / YAZARLARI
01	Mimar Sinan Sempozyumu	Anonim
02	Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri	Anonim
03	III. Türk Kültürü Kongresi Bildirileri	Anonim
04	Uluğ Bey ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri	Anonim
05	Türk Okçuluğu	Doç.Dr. Ünsal Yücel
06	İtâki'nin Resimli Anatomi Kitabı	Prof. Dr. Esin Kâhya
07	Mücerrebname	Prof.Dr. İLter Uzel-K.Suveren
08	Ord.Prof.Dr.Aydın Sayılı'nın Mısırlılarda ve Mezapotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp Muhtasarı	Prof.Dr. Mübahat Türker -Küyel
09	Gülhane Seririyat Hastahane'sinin Kuruluşunun Türk Tıbbının Modernleşmesine Etkileri	Dr.Andan Ataç
10	Anadolu Selçuk Türbeleri	Prof. Dr. Hakkın Önkal
11	Mevlevilikte Sema Eğitimi ve Başdönmesiyle İlgisi	Prof. Dr. Fuat Yöndemli
12	XVI. yy. Astronomu Tâkiyüddin'in Desimal Sistemi Trigonometri ve Astronomiye Uygulaması	Dr. Remzi Demir
13	Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri	Doç.Dr.Adem Akın
14	Lâtifi, Teskiretü's Şu'ara ve tabrisatü'n Nuzem	Dr. Rıdvan Canım
15	Batı Anadolu XIV. yy. Beylikler Mimarisinde Yapım Teknikleri	Doç.Dr. İlknur A. Kolay
16	Kuzeydoğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarından Masallar	Dr. Ahmet Ali Arslan
17	Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri I	Prof. Dr. Saim Sakaoğlu
18	Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II	Prof. Dr. Saim Sakaoğlu
19	İbn-ül Emin I	Komisyon
20	İbn-ül Emin II	Komisyon
21	Eski Türkçe'de Musikî Terimleri ve Musikî Aletleri	Doç. Dr. O Fikri Sertkaya

ERDEM'İN HOŞGÖRÜ ÖZEL SAYISINDA NELER VAR
Erdem, C.8, Nu.22
İÇİNDEKİLER

SADIK TURAL: Hoşgörü İhtiyacında Birleşmek
İSMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU: Hacı Bektaş'a Selâm
NİYAZI YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU: Alevî Sünnî, Kızılbaş
ALİ RIZA KÖSEOĞLU: Türke Doğru

MAKALELER

AYVAZ GÖKDEMİR: Hoşgörü İhtiyacı
MUSTAFA KAFALI : Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi
MEHMET NURİ YILMAZ: İslâm Türk Kültüründe ve Anadolu'da Dinî Müsamaha
KADRİ EROGAN: Birlik-Dirlik ve Hoşgörü
M. HİDAYET VAHAPOĞLU: Yönetim ve Azınlıklara Bakış Açısından Osmanlı Devleti
MUZAFFER ÖZDAĞ: Milli Güvenlik ve Millî Birlik Sorunumuz
MÜBAHAT TÜRKER-KÜNYEL: Ferdî Hümiyet ve Hoşgörünün Felsefî Boyutu
FAHRETTİN OLGUNER: Hoşgörü- Din ve zihniyet
DURSUN DAĞAŞAN: Türk Toplumunda Dinî Tartışmalar ve Hoşgörü
MUSTAFA E. ERKAL: Sosyal Bütünleşmede Hoşgörünün Yeri
MÜJGAN ÜÇER: Anadolu'ya Hoşgörüye Dayalı Birlik Fikrini Getirenler Üzerine
MEHMET DEMİRCİ: Hoşgörü Üzerine
MURAT YURDAKÖK: İnsan Sevgisi
HARUN GÜNGÖR: Türk Alevî-Bektaşî İnanışlarında Şamanlığın İzleri
HÜSEYİN TUĞCU: Nerede Buluşalım?
SALİM KOCA: Türkler ve İslâmiyet

TANITMA YAZILARI

HAMİYE DURAN: Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât*
ABDURRAHMAN GÜZEL: *Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Dergisi*
İSMET ÇETİN: *Yunus Emre, Nasrettin Hoca ve Hacı Bektaş Veli Düşüncesinde Hoşgörü*
AYŞE YÜCEL: Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*
ALEV KÂHYA BİRGÜL: *Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik*
İBRAHİM BAŞTUĞ: *Bernard Lewis, Hasisiler, Ortaçağ İslâm Dünyasında Terörizm ve Siyaset*

Erdem, C.8, Nu.23
İÇİNDEKİLER

MAKALELER

ETHEM RUHİ FİĞLALİ: Hünkâr Hacı Bektaş Veli
ABDULKADİR SEZGİN: İslâm Düşüncesinde Tarikat ve Bektaşî Tarikatı
MEHMET SAĞLAM: Geleneksel Türk Hoşgörlüğü
HÜSEYİN ÇELİKCAN: Türk-İslam Kucaklaşması, Hoca Ahmed Yesevi ve Bilinmesi Gereken Gerçekler
AVNİ İLHAN: Şiilik ve Ana Prensipleri
NEVİN KORUCUOĞLU: Veled Çelebi Mevlevîliği Anlatıyor
AHMET OCAK: Selçuklular Döneminde Şîi- Sünnî İlişkisi
AZİZE AKTAŞ-YASA: Anadolu Selçukluları Dönemi Hoşgörü Ortamında Müslim-Gayri Müslim İlişkileri
ABDULKADİR YUVALI: Anadolu'da Türk Kimliğinin oluşması İle İlgili Bazı Tespitler
TUNCER BAYKARA: Yeni Bir Ülkede Yeni İnsanlar
SALİM KOCA: Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika
AHMET VEHBİ ECER: Tarihte Türkler, İslâmiyet ve Mezhepleri
NEŞET ÇAĞATAY: Türklerin Tarihteki Yeri ve Millî Özellikleri
REFİK TURAN: XIII. Yüzyıl Anadolu Buhranı ve Ayakta Kalan Güçler
MEHMET AYDIN: Hacı Bektaş-ı Veli'de Dinî Boyut
ABDURRAHMAN KÜÇÜK: Türklerin Anadolu'da Azınlıklara Dinî Hoşgörlüğü
SADI BAYRAM: Ahiliğe Genel Bir Bakış, Ahlâk ve Hoşgörü
MEHMET ŞEKER: Ahiliğin Anadolu'nun Sosyal ve Kültürel Hayatındaki Yeri
ERKİN EKREM: Doğu Türkistan'da Sufi Hocalar
MUALLA MURAT-NUHOĞLU: Sünnî Alevî İlişkilerinde Hoşgörü

TANITMA YAZILARI

FATMA AHSEN TURAN: Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*

PAKİZE AYTAÇ: Yaşar Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Bektaşilik*

İBRAHİM DİLEK: Fuat Bozkurt, *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*

EJDER ÇELİK: Orhan Türkdöğen, *Alevî-Bektaşî Kimliği*

ALEV (KÂHYA) BİRGÜL: *İslâm Gerçeği*

Erdem, C.8, Nu.24

İÇİNDEKİLER

MAKALELER

SÜLEYMAN KAZMAZ: Yeni Bir Medeniyete Doğru

ABDULKERİM ABDULKADİROĞLU: Maneviyat Dünyamız Üzerine Düşünceler

RECEP BİLGİNER: Bize Ne Oldu Böyle?

ALİ ABBAS ÇINAR: Bazı Yazılı Bektaşî Kaynaklarında Ahmed Yesevî -Hacı Bektaş Veli Bağlantısı ve Yesevî'nin Hoşgörüsünü İşleyen Şiirler

A. NECLA PEKOLCAY: Yunus Emre'ye Hoca Ahmed Yesevî'den İntikal Eden İnanc İzleri

BELKIS TEMREN: Anadolu'ya Hoşgörü Tohumları Eken Hacı Bektaş-ı Veli

FEYZİ HALICI: Hoşgörü ve Hacı Bektaş Veli

KEMAL ERASLAN: Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinde Hoşgörü

RIFAT ARAZ: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sufiliği ile Yatır ve Türbelerin Çevresinde Yaşayan Eski Türk İnançları

MİHÂLY HOPPÁL: Macar Kültür Tarihinde Şaminizmin Yeri

BEDRİ NOYAN: Nevruz Erkanı

İSKENDER MUZBEĞ: Türkün Dinî Hoşgürüsü ve Sırp Kilisesi

SAADETTİN KOCATÜRK: Bir Fütüvvet Şeceresi Üzerine

A. AZMİ BİLGİN: Tassavvufî Düşünce ve İlk Mutasavvıf Türk Şairlerinde Müsamaha ve Birlik Fikri

MÜJGÂN CUNBUR: Klâsik Türk Şiirine Yansıyan Osmanlı Hoşgürüsü

TANITMA YAZILARI

İBRAHİM BAŞTUĞ: Taha Akyol, *Hâricilik ve Şîa, İslâm'da Devrimciliğin Sosyolojik Kaynakları*

MESUT ÇETİNTAŞ: İrene Melikoff, Uyarı İddik Uyardılar

İBRAHİM DİLEK: Hasan Gölşan, *Her Yönüyle Topsuz Tüfeksiz Gönüller ve Ülkeler Fatihî Pir Hacı Bektaş Veli ve Alevî Bektaşiliğinin Esasları*

İRFAN GÖRTAŞ: *Hacı Bektaş Veli, Makâlât ve Bilgi Sorunu*

MUALLA MURAT-NUHOĞLU: Anton Jozef Dierl *Anadolu Aleviliği*

AZİZE AKTAŞ-YASA: Şeyh Baba Mehmet Süreyya, Tarikat-ı Aliyye-i Bektaşîyye

ALİM YANIK: Hüseyin Batuhan, Batıda Tolerans Fikrinin Gelişmesi 1. (Ortaçağın Sonuna Kadar)

BİLGE YAYIM İLKELERİ

* BİLGE dergisi Başkanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından Atatürk Kültür Merkezi yayını olarak 3 ayda bir yayımlanmaktadır. Derginin içeriğini, basılı yayınların tanıtımını, tahlilini ve tenkidini, yapan yazılar oluşturur.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar bir başka yayın organında yayımlanmış veya yayınlanmak üzere gönderilmiş ise, yazarı tarafından belirtilmek şartı ile, Yayın Kurulu tarafından uygun görülmesi halinde, yayımlanabilir.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, iki satır aralıklı olarak sayfanın iki yanında 3'er cm boşluk bırakılarak daktilo ile yazılmalıdır. Yazıların başlıkları mümkün olduğunca 60 harfi geçmemelidir. Tanıtma yazıları en az 2, en çok 5; tahlil ve eleştiri yazıları en az 5, en çok 12 sayfa olabilecektir.

* Yazı içinde yeralacak şekil, fotoğraf, grafik, çizim ve şemaların tümü numaralandırılarak yazıda yeri geldikçe belirtilmelidir. Ayrıca makale yazılarının adı, şekil, fotoğraf v.s. numaraları makale başlığı ve varsa alt başlıkları yazılarak ayrı bir zarf ile gönderilebilir.

* Dergi'de yeralacak şekil, grafik, çizim ve şemalar aydınlatıcı veya kuşe kağıda çini mürekkebi ile çizilmelidir. Yine gönderilecek fotoğrafların, derginin iç sayfa baskılarının tek renk olması nedeniyle, ayrıntıları görülecek dercede kontrast ve parlak kağıda basılmış olması gerekmektedir.

* Yayın Kurulu bütün yazıların redaksiyonunun ve gerek gördüğünde yazıdaki ana fikrin bütünlüğünü bozmamak kaydıyla kısaltmasını yapabilir.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar, mümkün olduğunca TDK 1994 baskısı İmla Kılavuzu'na uygun olarak kaleme alınmalıdır. Yayın Kurulu gerekli gördüğünde yazıdaki imla değişikliklerini söz konusu kılavuza göre yapabilir.

* BİLGE'ye yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Buna bağlı olarak gönderilen yazılarda, Yayın Kurulu'nca husumet veya hakaret sayılabilecek ibarelerin bulunmadığına kanaat getirilirse yayımlanacaktır.

* BİLGE dergisi yayın ilkelerine uygun olarak gönderilmeyen yazılar Yayın Kurulu'nca dikkate alınmayacaktır.

* BİLGE'ye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın yazarlarına geri verilmez.

* BİLGE'de yayımlanacak her makalenin yazarına telif ücreti ödenir ve ayrıca ücretsiz dergi gönderilir.

* BİLGE'de yayımlanan makale, çizim, grafik ve fotoğraflar kaynak göstererek alıntı yapılabilir.

DÜNÜN, BUGÜNÜN VE YARINLARIN BANKASI ZİRAAT
132. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNÜ KUTLUYOR..

132. YIL

T.C. ZİRAAT BANKASI

BAŞARININ ADI

güvenle...

SAE 20W/50 süper akra

Her türlü yük ve sıcaklık şartlarında niteliklerini koruyabilen dört mevsim benzinli motorlarda kullanılmak üzere uygun paket ilavesi ile hazırlanmış çok dereceli ve performansı yüksek bir yağdır.

Süper Akra 20W/50 motor yağı API SG/CD ve CCMC G 4,PD 2 şartnamelerini karşılar.

Petrol Ofisi